

84 (2 Роез АИТ) / 6
С 199

Паслей Самык

**Алтайдын
чечектери**

5333

Гасей Савин

Паслей Самык

*Алтайдын
белектери*

Ўлгерлер ле туујылар

«Алтын-Туу» деп чүмдү бичик басар байсың
Улалу 2009

ББК 84 (2 Рос=Алт) 6-5

Самыков Василий Тордоевич

С 179 Цветы Алтая. Стихи и поэмы. — ГУК Республики Алтай
литературно-издательский Дом «Алтын-Туу», 2009. — 432 с.

A5333 ✓

Национальная
библиотека
Республики Алтай
им. М.В. Чевалкова

Обязат: ...ый
экземпляр

ISBN 978-5-903410-07-1

С 4700000000-13.2009
M138(03)2009

©ГУК Республики Алтай литературно-
издательский Дом «Алтын-Туу», 2009

30. 06. 2009

ЖИРМЕ БЕШ JAШТУ АЛДЫГАРДА ТУРУМ

БИС — АЛТАЙ ЖИИТТЕР

Бис — алтай жиигтер,
Салымыс колыста!
Бис — жаңы жиигтер,
Кучибис бойыста!

Беш сабар биригип,
Жудрук болор!
Бис эрлер биригип,
Ийде болор!

Жойу ажар тууларга
Жолдор чачалы!
Өни жүзүн таштардан
Өргөө чертели!

Казыр Кадыннын
Канатту суузы
Электро болуп,
Эм урулзын!

Камык тайганын
Кара агажы
Городтор болуп,
Эм турзын!

Албатыстын
Адын чыгаралы!
Тууларыстын
Улуун айдалы!

Кайкамчылу өйлөр
Алдыста туру.
Бистин омогыс
Сакып туру.

Бис јииттер —
Албаты корбозы.
Изү жүрегис —
Албаты ийдези.

Кубадагы керекти
Јииттер башкарган.
Космостогы керепти
Јииттер баштаган.

Аракы-корон
Биске не көөрөм?
Көөрөм жениште
Көгүсте күйген.

Болотон буудак
Бисти не тудар? —
Кижиге јерге
Јенерге бүткен.

Тын кысқанбаан адаларга
Туралы, најылар.
Јон некеген жүрүмди
Эдели, нөкөрлөр.

Биске жүрүм
Бир берилген.
Бистин жүрек
Бир жүткүген.

Бис — алтай јииттер,
Салымыс колыста!
Бис — јаны јииттер,
Күчибис бойыста!

Коркыбас ойдин
Уулдары бис.
Коркыбас ойгө
Туралы бис!

1962 жыл

КҰН УУЛЫ

Адам мениң — Күн.
Энем мениң — Жер.
Бастыра бойым күнниң чогы,
Бастыра бойым жаркын, јалкын,
Жер үстинде
Јайканып турум.

Эң эзиртер аракым —
Мениң каным
Эдимде эбирилип,
Жерден көдүрип туру.

Эң јалбышту одым —
Мениң бажым,
Ұстимде јалбырап,
Көөрөдип туру.

Мен кижи.
Јерге бир келгем.
Мениң сагыжым алдымда
Бир де туман јок,
Бир де туйук јок:
Көдүре неме јарык, ачык.

Јүрүмниң јүзин јарандырган
Будуктый јараш шүүлтени
Јунуп салгам — төгүндетпезим:
Јүрүм алдымда иле, чике.

Јүректи оорыдып ийетен
Киленкей јымжак сөстөрди
Өртөп салгам — тату сызына
Эмди качан да туттурбазым:
Тилимде бычактый курч сөстөр.

Мен кижи.
Јерге бир келгем.
Бир катап бүделе,
Кижиде болуп келеле,
Буудактарга туттурдым деп,

Мен
Кубада качан да болбогом,
Je билерим:
Гитаралар түнде
Жайымды мактаган,
Румбаны сагалду јиниттер бијелеген,
Ак өргөөлөрдө революция иштеген.

Москва, 1963 жыл.

МАРС ЖАЛАҢЫНДА

*Ленинградта Марс жалаңында революция учун
јүрүмүн бергендердин сөөгінде өчпөс от камызылган.*

Кар кайылат.
Карарган агаштардан тамчылар түшкилейт,
Карган паркта балдар кар адыжып ойногылайт.

Уур эңчейген унчукпас таш стенелер
Ўргүлјиге карыккандый тым тургулаган.
Ўстине чыкту тумандар артылгылап,
Жылым таштардын јебрен јүстерилене
Јолдолгон јаштары јунулып ыйлаган.
Олордын ортозында торкодый јалбышту
Өчпөс јанду камызылган от јалбыраган.
Бу жылым таштар мөңкүлик мактын
темдегине тургузылган.

Келер өйдин улузы көрүп өдөр,
Келер өйдин толкулары таштардын
эдегине чайбалып өдөр.

Таш каруулчыктар канчалыкка калган,
Артабас макты ўргүлји тыңдаган.
Кату сүрлү кара чырайларын
Караңуйдагы јалбыш алыс јарыдат.
Каруулчык таштар там бөкөйип,
Алтын сөстөр алыс јалтырагылайт.

«Мында кижилик ырызы учун
Жүрүмнн бергендер уйуктап жады.
Үйеден үйеге мак болзын ологро».
Стенелердин жанында жуучылдар жүреги уйуктаган.

Кыймыгы жок жаткан кара Невадан
Кату салкындар жабыс келгилейт.
Унчукпас турган стенелер өзөгиндеги
Жалбышты согуп, там жалбырадат.

Амыр уйуктагар, нөкөрлөр,
Слердин жүректеригер
Телекей үстинде өрттөрдий күйет,
Телекей салкындары оны там жалбырадат.
Амыр уйуктагар, улу геройлор,
Биске иженигер,
Бистин жүректерде слердин каныгар качан да
согулар.

Та улу талайдын жуук тыныжы,
Та алтын сөстөрдин мөнкүлик жаркыны,
Je мен бүгүн ырысту.
Түндеги кыйгак салкындарга сынгырада соктырган
Бүткүл Ленинград бүгүн —
Революциянын күлер жагарындый жагыраган.

Та сергек салкыннын кыйгак мизине,
Та көксиме толгон бийик ырыстын сызына
Жүрегим кестириллет, кестириллет, кестириллет...

Кышкы Ленинград.

Кар.

Жыбар.

Өчпөс от жанындагы

санаалар,

санаалар.

Ленинград, 1960 жыл.

ТУРА ТУДААЧЫЛАР

Ажулардан шыгыражып, јаскы јааштар
ашкылайт.

Јылу шымыражып, деремнени төмөн өткүлейт.
Өлөн ижи башталбаган.

Бош өйлөрдү тузаланар керек,
Алтай уулдар бой-бойларына болужып,
тураларын туткулайт.

Канайдар, уулдардын адалары јуу-согушта
јыгылган,
Уулдарына туралар тудуп бербей барган,
јанбазын билбеген.

Таадалар бололо, јеендерин эркелебеген,
Адалар адында уулдарына болушпаган.
Је алтай уулдардын колдоры алтындый,
көстөри алмастый,

Эрте чыдагылап, эр темине јеткен.
Эмди уулдардын айылдарына толтыра балдар
чубаган.

Јаңы тураларга киретен өй јеткен.
Эртен турадан ала энирге јетире
Јурт ичинде малталар чатылдайт.
Эртен турадан ала энирге јетире
Јиркиреген каткы-кокур токтобойт.

Јалакай шили јааштар, шынырап, өткүлейт.
Өлөндөр, кылгалар, стенелер өзөт.

Айылдардан үйлери, сыйындары келгилейт.
Амырап, ажанып аларга кычырат.
Је уулдарга кожо иштеерге макалу,
Бозом киргенче иш токтобойт.

Јарык каткылардан тиштери јалтыражып,
Јааштын суузына малталары јалтыражып,
Ұлуш майкалу терлеген алтай уулдарым
Бой-бойларына болужып, амадулар бүдүрет.
Ұстинде

Јаскы күн күлүмзиренет.

Москва, май 1963 жыл.

ЖИРМЕ БЕШ JAШ

Жирме беш жашту мен
Алдыгарда турум.

Алтай туулардын
Чагкыр тенеризи
Аркамда
Шыгыраган канаттарымдый.

Төжим
Ырыска ичкери болгон,
Кейге жүткүген
Куштын төжиндий.

Көксимде
Бир жүрегим бар,
Бастыра жүректердий
Теп-тегин жүрек.

Же эки жүс жыл
Ол жүрер болуп бүткен,
Эки жүс жыл
Ол чындык болуп бүткен.

Жүрегимнин учурын, чындыгын билген,
Оны качан да ундыбас, таштабас.

Же онын чындыгын
Ас улус билген.

Оозымда бир
Болот үлгер:
Жүрүм — тартыш,
Жүрек — жалбыш. —
Бу эн бийик ойгорлык деген,
Бу эн учурлу үлгерлик деген.
Оозымда бир
Болот үлгер.

Кенерте не-не болгожын
(Салымды кем билер),
Өзөгимнен менин
Ак-санаамды алып,
Оныла мени
Ороп салыгар.
Жаныс ла оны
Баалагам мен,
Жаныс ла онын
Арузын кичеегем.

Эмди мен
Сүүген Москвамнын
Элбек оромдорынын
Энирги белтирине чыгайын,
Папиростын ыжы өткүре
Кыстарды араай аярып,
Өй өткүре келип жаткан
Сок жаныс эш-нөкөрим сакып алайын.

Слерге дезе,
Кайран улустарым,
Бу күлүмзиренген үлгеримнин
корбозын сыйлайын.
Кайда, тудугар,
Жүрегимнин чечегин
Ычкынбагар.

Москва, 1964 жыл.

ПОЭТТИҢ ЖҰРҰМИ

Өй,
Мен жаныс ла сениле куучындажадым.
Өзөр керек жолын айткан,
Өлөр керек учын билген,
Өлүшкенче тартыш деген,
Өй, жаныс ла
Сениле куучындажадым.

МҮРКҮТТҮ ТУУЛАРДАН

Мен

Туулар түбинде бүткем:
Күркүретен суулар күзүрти
Көксимде туруп калгандый.

Мен

Туулар ортодо бүткем:
Мөнкүлик тоштор соок жаркыны
Көзимнин түбине чарчалгандый.

Мен

Туулар көксинде бүткем,
Күкүрттү тенери алдында баскам:
Жабыс жылдыстар суйук жаркыны
Эдимнен агып тургандый.

Мен

Ас калыктын өзөгинде өскөм:
Же мен туулар түбинде бүткем,
Же мүркүттер мени
Ийдеге үреткен,
Булуттар мени
Учушка таскаткан.

Кичинек албатымнын кереес тили,
Күмүш таштардый, оозымда шылырайт,
Куулгазынду агаштый, тилимнен өзөт.

Кичинек албатымнын келер жүрүми
Жалтанбас жиитердин көстөринен билдирет.
Арчын жыдындый, бажым айландырат.

1962 j.

ЈИРМЕНЧИ ЧАКТЫН КИЖИЗИ

Јайгы изү кўннинг калганчы чогы
Јал-Мөнкўнинг тошторына јөлөнип јада
калган,
Јаркын чачып, кызыл костый, јарып јады.

Каан кўннинг кайнаган одына
Канаттары кызара кўйген булуттар
Серўун тайга кۆксине једип,
Сергек амырап алар дежип,
Јединижип алган бараадыры.

Элик ажар ажуда мен...
Колымда менин јазымы јок
Корголјын окту кырлу мылтык.

Элик кайракан ажып келзе,
Өзөк-тыны үзүлер туру,
Өлүп, јерге јыгылар туру.

Је санаалу ан эм не келзин:
Сеспес јерден сезип салган...
Сөөскөндөргө сөйкөнип, шылырап,
Ыраагыла эбире берди.

Јайгы изү кўннинг калганчы чогы
Кўчи чыгып, кызыл костый,
Унчукпастан, өчүп калды.

Аржан суулар суузын ичип,
Амырап аларга барган булуттар
Кымыныжып алып, уйуктап калды.

Бүрүнкий мүкүттий
Бүркеп түшти.
Туулар эмди тенкейишкен
Тенери түбинде.
Тенери эмди келтейип,
Туу көксинде.

Кайдан да чыйрак жылдыстар чыгара үгүрижип,
Айастын түбиле айланыжа берди.
Кайдан да козыр чалын быдырап чарчап,
Мун олөндө мөлтүреже берди.

Көксим там ла
Сергейт ле сергейт:
Эзесте эзегедийим.
Көзим там ла
Курчыйт ла курчыйт:
Көрүлбесте көргөдийим.

Колымды өрө көдүрүп,
Уур чолмондорго тийгемде,
Жылдыстар өлөнгө түшкүлөп,
Шыркыражып өчкилейт.

Колымды туура жагып,
Баатыр балтыргандарды жула тарткамда,
Жулугу саң өрө адылат.

Ыраак жылдыстарга
Табыжы жок жылбыраган керептер жолы
Көстөриме менин чийилет, чийилет.
Төмөн өзөктө
Көчкөдий күзүрөп жаткан ойдин тибирти
Кулагыма менин торгулат, торгулат.

Өрө өндөйип
ийейин дегемде,
Тегерик жер
Алдымда кыймыктап тургандый.
Улу тынып
ийейин дегемде,
Тенери торкозы
Алдымда элбендеп тургандый.
Бу мен бүгүн кайда келгем?
Телекейден чыгып калтырым,
Тенериден өдүп калтырым.

Бу мен бүгүн кем: Кудай ба?
Кезер бе? Кижиге бе?

Айланып агып жаткан айлаткышты эмди
Айладуум ла алдыма тартырып тындайдым:
Кем мени көргөн?

Кем мени уккан?

Кем меге айткан?

1962 жыл.

ЭМДИГИ КИЖИЛИК

Карануй түндерде

Кату бетондордон

Уур коштогон учкуштар көдүрилгилеп чыгып,
Уйуктаган улустын үстиле түниле күркүрейт.
Уйуктаган улустын түжине түниле түжет.

Карануй түндерде

Канча түмен көргүштер

Түби жок космосты тартырып экелип,
Телекейдин түбиндеги жүрүмгө жедерге,
Телекейдин түбиндеги жүрүмди билерге,
Жылдыстарга ууланган,
Амыр уйуктаган жерле кожо
Араайын айланат.

Карануй түндерде

Канча түмен ракеттер

Канаттарын кайра куруган,

Курч баштарыла кейди кыйгылап,
Сүркүштү болодыла алыс куулайып,
Городторго ууланган,
Амыр уйуктаган жерле кожо
Араайын айланат.

Же бир ле кижинин жастыра көргөн көзи,
Же бир ле кижинин жастыра айткан сөзи —
Темир тумчукту темир шонкорлор

Жердин төжин чокыгылай берер.
Темир канатту темир шонкорлор
Жердин эдин чийгилей берер.

Je бистин бүгүңги тынган кейисте,
Эң кату корондор колынган кейисте
Жаркынду жарык шүүлтелер бар,
Ижемчилү ийделү сөстөр бар.

Кижичи качан да мынайда күүнзеп,
Бастыра көксиле тынып жүрбеген.
Кижичи качан да мынайда иженип,
Ырысту ичкери көрбөгөн.

Кайда да талайда ортолык жайканат,
Калапту Кастро куучын айдат.
Кайда да болоттый, кара улустар
Бек тургулап ичкери базат.

Улус колчабыжарда,
Күүлелер канадынын табыжындый.
Күүлелер учуп чыкканда,
Улус колчабышкандый.

Жердеги агаштар өскөни —
Улустар колындый бийик.
Улустар колы көдүрилгени —
Жердин агаштарындый койу.

Бистин бүгүңги тынып турган кейисте,
Коркушту корондор колынган кейисте
Жаркынду жарык шүүлтелер бар,
Ижемчилү ийделү сөстөр бар,
Кижичи качан да мынайда күүнзеп,
Бастыра көксиле тынып жүрбеген.
Кижичи качан да мынайда иженип,
Ырысту ичкери көрбөгөн.

Кижинин алдында
Жаркын көдүрилген.

1961 жыл.

МЕН БИЛЕРИМ

Мен билерим:
Кайран албатымда ончозы болор,
Кеен театрлар,
Кинолор, улу романдар —
Ончозы кару јонымда болор.

Је бу ончозы
Јаңыс ла бистин ижибис ажыра:
Килебес кўчибис,
Чылабас колыбыс,
Јаныкпас јўрегис ажыра
Јаңыс келер,
Нөкөрлөр.

Эбиреде көрөдим:
Эрчимдү улус
Тууларда өмөлик јүрүмин бүдүрет.
Кату јүрүмдү
Кайкамчылу уулдар
Кайда ла болзо тартыжын өткүрет.

Мен бүдедим:
Албатым ончого јединер.
Албатымда иженер баатырлар јеткил.
Мал кабырган улус ол бүгүн,
Техника баштаган јииттер ол бүгүн,
Олор бүгүн керектер башкарган,
Калапту үлгер бичиирге јүткүген.
Бос бюрократла өлгөнчө кабышкан,
Јалбайган јалкуны јаказынан туткан,
Ат-нерелү иш бүдүрген
Тегин улус ол бүгүн.

Кара көстөрлү,
Кату сөстөрлү
Кайран алтай јииттер,
Албатыгар иженчизи,
Агару јүрүми

Бүгүңги слердин
Ижигерден болор.
Бүгүңги слердин
Јүректерден бүдер.

Мен иженедим,
Слерге иженедим
Калапту жүректү
Алтай уулдар!

Москва, 1964 жыл.

ӨЙДИҢ ӨДҰЖИ

Олјодогы арсландар клеткелерин оодоло,
төрөл чөлдөрине јангылай берет.
Городтогы өлөңдөр асфальтты көдүреле,
күнниң чоґын көс јумбай ичкилейт.

Суулар кыпсыткан тошторын сындырып,
улу теңистерге алып чыгат.
Јер калын күрттерин сүрүп,
улу байрамын белетейт.
Ан-куш, курт-конус кижиге
Јай-јыргал белетейт:
Улу өй өдөт!

Салкынга учуртып, кайанын јигине кирген
үрен
Баатыр мөш болуп чыдайла,
тазылдарыла ташты оодо туткан.
Буурыл чакпынду озогы сууларга
Јиит јолдорло агарга келишкен.

Городтор өскүлейт, ороондор бүткүлейт,
Күн каткырат, спутниктер айланат,
Кул улус кижии адына јединет:
Улу жүрүм өдөт!

Москва, 1963 жыл.

БИС ЭЖҮ

Бис эжү, көөркийим,
Эжер кастый болгоныс,
Карануй тун өткүре
Күски кейди јудунып,
Браак јылдыска учкан
Эжер кастый болгоныс, көөркийим.

Јоткон өткүре,
Јобол өткүре
Јердеги көлдөрдөн,
Јылу айылдардан
Учуп билбейтен,
Ичкери болбойтон
Семис,
Уур,
Канат јок кастар үни...

Јылу
Ыжык јеткилде јүрген
Ұргүлү кастар үни...

Эбиреде
Коркымчылу соок
Јотконго соктырган
Күстин түни...

Ұстүбисте
Узак узакта
Сергек јылдыстын
Темир јаркыны,

Јаныбыста
Кайда да
Көрүнбес шонкордын
Темир тырмагы.

Салкын,
Салкын,
Салкын сакыганыс! —
Жолыбысты ачатан.

Жалкын, жалкын,
Жалкын санаганыс! —
Караңуйды чачатан.
Канайдарым мен,
Канаттарын агарып,
Арыйла түшкенин,
Байла, сенин чындыгын, көөркийим.
Жылу көлдөргө,
Жалакай көлдөргө
Жобойло конгонын,
Байла, сенин чындыгын, көөркийим.
Кадаган күски булут өткүре,
Карлаган күски салкын ажыра,
Кетеген сергек шонкорго удур
Курч жаркынду жылдыска учканым,
Канайдарым мен,
Байла, менин чындыгым, көөркийим.
Бис экү, эжим, эжер кастый болгоныс.
Темир чокту ыраак жылдыска учканыс.
Эмди мен соок тегерини јудунып,
Јагыскан, јагыскан,
Јагыскан бараадырым.
Ичкери кайда да
Кетеген шонкор тырмагы жалкыны.
Ичкери ыраакта
Өчпөс жылдыстын кычырган жаркыны.
Бис экү, көөркийим, эжер кастый болгоныс.
Темир чокту ыраак жылдыска учканыс.

Москва, 1964 жыл.

СҮҮШ ЛЕ ТҮЙМЕЕН

Түндерле
Алтайымнын үстине энчейедим.
Күзүреген ыраак вокзалдардан,
Күүлеген ыраак аэропорттордон,
Жаркын чачып уйуктаган
ыраак городтордон

Мен сеге келедим,
Кайран тууларым,
Кара көстү калыгым.
Карлагаштын уйазындый
Кажуларга жапшырган,
Адарунын турлузындый
Ару-чек турган,
Жааштарга јундурткан
Јурттарым ажарадым.
Менин көксимде
Келер өйдин улузы јуртайт,
менин төрөлим.

Олордын эрмеги,
Омок тили,
Күннин чогы соккон
Жаркынду ороондоры
Менин көксимде тыныскыйт, менин төрөлим.
Бичийин дегемде,
Меге күч болот.

Келер поэттер јалтанбас сөстөри
Менин үлгерлериме кирижип, кажылат.
Сүүйин дегемде,
Мен кыйналадым.

Келер улустын улу күч сүүжи
Јүрегим өртөп, амыр јок түймедет.
Кайдыгышкан јебрен үлдүлер ортозынан
Јенүлү өткөн, менин албатым,
Кару арчындый кырлардан тартынып,
Корболоп өскөн, менин албатым,

Сенин тилинле оны айдарга
Меге күч болгондо,
Оозым толо сөстү.

Je айдып болбогомдо,
Түндерле желбистий
Канаттарым араай шылырап,
Сенин үстине энчейедим,
Төрөлим, тонуп жаткан
Көк тошторго конуп,
Соок мөңкүлерге изү мандайымла
Эрке жапшынадым, Кайран Алтайым.
Кара көстү калыгым.

Москва, 1964 жыл.

ЖАЙГЫ ВОСКРЕСНИК

Бүгүн воскресник.
Күн чап-чанкыр.
Тенерини јунуп салгандый.
Тышкары кеен,
Тышкары айас,
Күннин чогы
Толкулангандый.

Бис трактордын чанагына отурадыс,
Кожон-комутла ишке атанадыс,
Өлөн чапкан элбек јаланга једедис.

Улустар иш үлешкилейт,
Ұндер күүлешкилейт,
Айрууш-тырмуужын
Каткырыжып, блаашкылайт.

Мен бугул салаачы болуп көстөлдим,
Бир кичинек кысла иштеер болуп јөптөлдим.
Онон кере түжине
Бис экү волокуш саладыс.
Кере түжине
Куучындап, кокурлап божобойдыс.

Кўннинг чогынын изўзи де коркуш:
Жылангаш кўксимди
Чек өртөп бараадат.
Кыстын көстөринин кайкамчылузы да сүреен:
Чек жүрегим кайылып бараадат.
Кыс уйаларда, каткырып турадым,
Кезе көрөлө, электеп турадым.
Кенетийин көөркий бир сурак берди,
Көстөн көскө каткы жок көрди:
«Слер жаан городтордо жүргенигер,
Сүреен көпти слер көргөнигер,
Менен көпти слер кычырганыгар,
Менен көпти слер билгенигер.
Мен слерге чике жүректен бир сурак берейин.
Электебей, чынын айдып беригер.

Кинолордо жараш,
Же жүрүмде башка,
Бичиктерде кайкамчылу,
Же жүрүмде өскө.

Чын сүүш дегени не, мен чек билбейдим,
Санаам салгадый уулды көрбөдим,

Жараш уулдар көп:
Иштеп те билер,
Айдып та билер,
Же жаңыс ичерин
База да билер.

Менин ырызым та кайда, та кайда?
Сүүнчим, сүүжим та кемде, та неде?
Чын сүүш, чын кижини — оны кем билер,

Каткырбай, меге
Жартап беригер».
«Көөркийим, сыйыным,
Жараш кызычак,
Сен билген болзон,
Менин жүрегим.
Каткырадым,
Ойнойдым

Сеге карузып,
Je ондогон болзон,
Менин ооруумды.
Бистин туулардан ыраак-ыраак,
Күнтүштүк талада,
Мусульман аулда
Сендий ок бир кыс, кеен көөркийим,
Бастыра санаам эмди анда.
Оны канай айдарым,
Канай жартаарым.
Ооруумнаң, байла,
Мен мынай ойнойдым.
Кыйнымнаң, байла,
Мен мынай каткырадым.
Мен билбезим, экем,
Чын сүүш та бар, та жок.
Мен айтпазым, экем, чын киж
Та кандый, та кандый.
Je көстөрим каткырып, та не туманда?
Je санаам сүүнип, та не туйукта?
Мен билбезим,
Көөркийим,
Сүүш дегени та не, та не.
Та туман, та туйук, та ойын, та кыйын.
Je бүт меге —
Ол түней ле бар.
Чын сүүш,
Чын киж
Ол түней ле бар.
Жартап болбозым,
Ол бар, бар.
Ол салкын,
Ол жалкын.
Ол жалбыш,
Ол кылыш.
Кезикте ол сөстөр,
Кезикте көстөр,
Кезикте ол ширее,

Кезикте ол шыра.
Je ол бар, ол бар,
Ол сеге келер...
Эңир киргенче,
Ыраак көөркийим,
Көстөринг көксимде.

1963 жыл.

КАЙЧЫ, КОЗЫН-ЭРКЕШ ЛЕ БИС

Мен бүгүн Жабаганда,
кайчынын айлында отурым.
Мен,
Мениле кожо Фикрет Годжа, јиит азербайджан
поэт, менин нөкөрим.
Бис
Экилебис студенттер,
Литинституттын уулдары,
айылчылар бүгүн.
Калай бергендий, топшуурдын
ўнин тындайт менин нөкөрим...
...Ойто ло
Јебрен Азиянын тўнўрдий тўндери
тўнкўлдейт ўстимде, јанкылдап, бијелейт.
Ойто ло
Јебрен јуулардын јелбер мўркўттери ўстимде
согулыжат, элбиреп акшыгылайт.
Ыраактан, ыраактан
Ээн капчалда
Јыгылган баатырдын аргымак ады
ачу-ачу киштейт, меге комудайт.
Соок көстў жылдыстар
сургулјындарын јерге сайган,
Шили чечектерин јаагымнын
јанында тызырада ачкылайт.
Каным эмди

Кадып калгандый,
Курулган бүгүн,
Курулган, урулган.
Тыным эмди
Жаадый тартылгандый,
Кайнаган бүгүн,
Кыйнаган, ойногон.

Ойто ло

Мен бүгүн

Колзын-Эркеш — Азиянын уулы, баатыр.

Өлөр менин тыным жок,

Агар каным жок.

Кайда слердин каандарыгар,

Казырланган бийлеригер,

Кайда бери туттурыгар.

Күчим жетпезин — очим жедер.

Эрчим жетпезин — эркин жедер.

Жиит ийдем жардымда бадышпайт.

Мен Козын-Эркеш — кулдын уулы, баатыр.

Канча канатту өргөөлөрдин каалгазын

кайра чачып киредим:

Кылыштый көстөриме кыйа кестирген бийлер,

Кандарын јудунып, эзен-амыр сурагылайт.

Кара санаалары корондый коскорылып,

Көксин тумчалайт, көстөрин көжөгөлөйт.

Јер алдына түшкен

Бос Эрликти эрейдим —

Сагалы барбандайт.

Тенериге алдырткан,

Шонкордый шунуп чыгып,

Курбустанла керижедим —

Јалтанчылу ајыктайт.

Ийдезиле мени јенип болбогон,

Кыстарыла мени садып болбогон,

Мекеле оронун түбине таштаган,

Курч јыдалар үстине таштаган.

Ыраак Туркестанда,

Чөрчөктий кеелү Туркестанда

Чечектий кеен кыс көөркий бар.
Өлзөм, мени тиргизип алатан,
Өссөм, меге сүүнип жүретен.
Эр жажына сок жаңыс эш-нөкөрим бар.
Ого айткан сөстөрүм,
Комудал кожоңым
Канадына сугуп, кас деп куш апарат...

Казыр менин каандарым,
Күчтү менин күлүктерим,
Кулдын уулын
Баскан деген бедигер.

Жок!

Мен ойто ло тирү!

Мен ойто ло согушта!

Калтырабай, калтырабай, кайда түрген بازیгар...

Каандарды тоскурып,

Каанзынбаган мен.

Калыктарды жайымдап,

Мензинбеген мен.

Тегин улустын кереги керегим болгон,

Акту бойымнын ырызым корыгам.

Жолым, жүрүмим узаак, узаак,

Үйеден үйеге, чактардан чактарга,

Үргүлжик жуучыл жорукта мен,

Мен Козын-Эркеш,

Малчынын уулы,

Калыктын калабы,

Кааннын калагы,

Албатынын санаазы болуп калдым.

Кеп чөрчөктөр кереези болуп калдым.

Куйундалган жуулар, кайдыгышкан үлдүлөр,

Калыктар, калаптар, каандар өткүрө

Азиянын үстиле салкынды өдөдим...

Түннин түнүри түнкүлдеп, токтоп калды,

Жуунун желбер муркүттери жайылгылай берди.

Жаркыннын жайкыны телекейди алды.

Кайдын көрнөозине кызыган

Фикрет Годжа отуры.

Эрке жылу санаала
Сананды не бир катап?
Эрү көстөр јаштарла
Тартылды не бир катап?

1957 жыл.

БИСТИҢ ЈАСТАР

Бистин јастар сүреен јараш:
Тенери бийик көпөгөш болор,
Терен төмөн ак јажарар.
Түлтүйип барган тайгалар
Тожы соок тынып јадар.

Көп тондолгон үн чаңкыраш,
Күн јайкаган сырты күмүш,
Шуур-шумак суулар агар,
Сыркыраган чык экелер.

Көк аястын түби болзо,
Элбиреп анда көрүнер.
Кайыр туунын бажы болзо,
Эңчейип анда јайканар.

Јаш корболу агаштар
Јалбырагыла јапсыжар.
Эне-алтай үстиле
Эркин салкын учуп јүрер.

1956 жыл

ЈЕРИМ АЛКАГАНЫМ

Кадын ичи болгожын,
Касталып сынган тажына
Кал јүректен јунма тепкен,
Кайыжып келген јигинен
Јажыл арчын толголгон.

Кышкы жыбар жалап жадар,
Жайгы жаңмыр чокып жадар,
Жебрен кодыр кайаларлу,
Жик кериген корумдарлу,
Как тазылду карагай капкан
Көп сорбылу жарадын
Анданып келип согуп жадар
Ачурканган Кадынду
Ада-Төрөл Алтайым.
Кедери жерде болгожын,
Көк чаңкырдын алдында
Жажыл барбак чибилерлү
Жекен арал жакалай,
Жыраа-тайа жык тунук
Жыгын арка эдектей
Көк тамырдый согулган,
Кара-суузы аржан кутук,
Эптү жабыс боочыларлу
Эне-Төрөл Алтайым.

1957 жыл.

ЖАСКЫ ТҮНДЕ

Айдын амыр чалузы
Араай көгөрүп урулып жат.
Суунун сурлаган толкузы
Суркурап жылу шымырап жат.

Жодрам мениң, жодрам,
Жараш ыйлаган жодрам,
Жардыма чечек төгүп салзан.
Чечегиңле көмүп салзан.

Чечегиңле карлап салзан,
Чечилип албай отур калайын,
Көп үйелер санан калайын,
Келер улусты көр калайын.

1957 жыл.

КЕРЕЕС КҰҰН

Аргымак атту болор эдим,
Арчымак ашту болор эдим,
Алтайымнын сынына чыгып,
Амыр жортуп жүрер эдим.

Артылыжып туулар барган,
Ак-жарыкты өдө берген,
Көө-куйактый күр көксин
Жебрен жenes басып салган...
Соок омордын бүдүмин аярып,
Кату санаалар шүүр эдим.

Карануй чичке аралдар чыккан,
Карыкчыл сынын өрө жортуп,
Көк чакпынду суулар түшкен,
Ўзүлбес омордын үнин угуп,
Жүрегим ырысту болор эди.

Жай сыркынду Алтайымнын
Жайыла берген жалаңдарын
Жарык түнде кечер эдим.
Жайылып келип ат үстинең
Жаш чечектер көрөр эдим,
Жапсу көзин ачар эдим.
Ўргүлжикке үргү баскан
Мөңкү бүрлү мөш төзине
Эрмен-чечен кыл-топшуурдын
Эткир-коо үни өткүре
Эски үйе эм болгожын,
Энчү-тымьк эске алынып,
Жаңы үйе бу болгожын,
Жардак-жарык эм айладып,
Жаңар айдып калар эдим.
Жайаган сындар тындаар эди.

1958 жыл.

СЕНИН КӨСТӨРИН

Амыр уйкулу кипаристер ажыра
Алтын музыка айланып тўжет.
Артып калган Алтайымнан
Ару, ару көстөр көрүнөт.

Ару көстөр, араай көстөр,
Агару, тымык уйуктагар.
Ару көстөр, араай көстөр,
Артырар деп сананбагар.

Ырызым менин — ыраак көстөр,
Ырысту болзын алдында жолоор,
Алтыннан баалу ару көстөр,
Амыр болзын алдында жолоор.

* * *

Кара көстү көөркийим,
Качан күүним айдарым.
Кару сөстү көөркийим,
Качан сеге келерим.

Кайран сеге беретен
Көксимде көп каруум бар.
Көөркий сени көрөтөн
Көзимде көп жылуум бар.

* * *

Унчукпас кара көстөр бар,
Ўргүлжиге көргөдий.
Кару тымык эрмек бар,
Ыйлап ийгедий.

Унчукпас, уккур көстөр слер,
Уур кунугу билдеер не?
Карулу женил сөстөр слер,
Каран ачуулу болдоор не?

Кожондо, куйун, кожондо —
Кичинек турамда жылу бар.
Кожондо, куйун, кожондо —
Көксимде менин түштер бар.

1958 жыл.

* * *

Коот соккон көгүсти
Коронду жалку не басты?
Кан ойногон жүрекке
Кара уйку не түшти?

Жайылып учуп калатан
Жараш санаа эм кайда?
Жажытту ырыс болотон
Жардак күүним эм кайда?

Шыңгыражып келетен
Күмүш үндү сөс кайда?
Шыңырт эдип түжетен
Куулгазынду түш кайда?

Алтын тандый айладу
Амыр тунук калды ба?
Амадаган амаду
Ачынчы болуп артты ба?

Эркетендү санаалар,
Эбирип ойто жетсегер.
Элбирилү көрүлөр,
Экпинделип эбирзеер.

Жаш жылдарым алдына
Жалтанбас омогым эм керек.
Бу алтайдын үстине
Бийик ырыс мее керек.

1958 жыл.

ЈИИТ ИЙДЕ

Телекейде мун кожондор —
Кожондоорым!
Телекейде мун бијелер —
Бијелеерим!
Телекейде көп уулдар.
Ийделү уулдар.
Олордый болорым!
Телекейде эн улуга,
Элдин-јоннын күүнине
Јединерим!

1958 жыл.

* * *

Көк аястың алдына
Көөрөп жаңыс келерде,
Көрүлип чыккан жылдысты
Кайкап ончо көрөрдө,
Телекейдин кеенинен,
Тең калыктын жүрүминен
Көзин күйүп чыгарда,
Көксин кызып келерде,
Јараш-јараш күүндер бүдер,
Јакшы-јакшы үндер келер.
Экчелетен эптү сөслө
Эбиртип айдып не салбас!
Эт жүректи јимиредер
Эдип бичип не салбас!

1958 жыл.

ЭНЕЗИ ЛЕ УУЛЫ

Энелер бисти өскүрерде,
Эмчек сүдиле эмизерде,
Эркелеп жүрген бир санаалу,
Эрелип жүрген бир эреендү.

Уулым согында чыдаза,
Уулдар ортодо эр болзын деп,
Алакан јайып иш тутса,
Албаты ортодо макталзын деп.

Эжин бедреп баргажын,
Эштен артык эш тапсын деп,
Олордын азыраган балдарын
Ойнодып, эркелеп ал јүрер деп.

Уулдары чыдайла, эр кемине једеле,
Ышталган јолдорыла атана берет.
Энирлер сайын чеденге јөлөнип,
Энелер эригип көр тургулайт.

Мен де мынайда, эрчимим кирип,
Эркиндү јолымла јүре бергем.
Эбиреде јүрүмнин ийдезин кайкап,
Эптү сөстөрлө айдайын деп јүргем.

Качан барарымда кайран энем
Карыкчыл көстү артып калган,
Канча түжетен чакы јанында
Көс көргөнчө тура калган.

Аайланбай туруп, јыгылыш та болор,
Је ачуны амзабай, татуны билбес.
Көрбөс јерден кату да келер,
Кижинин јолы јенил эмес.

Коркыбагар, энем! Бууныкпагар, энем!
Тайкылып јыгылган, тайанып турар.
Амадуум качан да алдымда иле,
Айгырым качан да јаныкпас јүрер.

Санаабыс бүтсин деп, мен јүткүүрим,
Санааркак көстөрөөр ундыбазым.
Эскидеги ле чилеп ол ло бойым
Эжикте келген түжүп јадарым.

1958 жыл.

* * *

Айдын чалузы алыс сыңыраган,
Жалакай толку жаратка жапсыйт.
Кеен төрөлинин уйкузын кеелеген
Тымык кожондор үргүлү жайылат.

Мен ойто ло бу амыраган Алтайда
Көксим бууныгып, базып жүрүм.
Кара көстөрдүн илбүзине туттурган
Күүним жоксынып, эригип жүрүм.

Эртен база ла бу энчү телекей
Эркин ойгонып, иштерин баштаар.
Эң ле бийик күйүшле күйген
Санаалар ойноп, жүректер согор.

1958 жыл.

К Ү С

Ээн меесте мүркүт акшыйт.
Ээн меесте мүркүт акшыйт.

Түмен туулар сынгылап барган.
Түмен ыштар сынгырап калган...

Корондый соок суулар шуулайт,
Кандый бүрлү кайындар күйет.

Жер энемнин төжинде жадырым,
Серүүн сызына амырап жадым.
Айлаткышта айланып калдым,
Ар-бүткенле биригип калдым.

Суунун серүүн табыжы өткүре
Тартылып калган ыштардан
Жебрен чөрчөктөр угулып жадат.
Жебрен түштер түжелип жадат.

Мун жылдардын уйкузы өткүрө
Мында жыгылган кылыштан
Комудал үни кыйылып түшкен,
Корон сыгы сыктап арткан.
Алтайымнын сынында жадым.
Албаты чөрчөгүн тыңдап жадым.

1958 жыл.

* * *

Ак-жарыктын үстиле
Кижиге болуп келеримде,
Албатынын ортодо
Айланып жүрөп болорымда,

Ада-энеме болгожун,
Арга-амыр тапкай нем!
Акту бойум болгожун,
Амадуума жеткей нем!

* * *

Жаңыс жүрөп бу жүрөк
Жалбыжы ас бүтти бе?
Жон-албаты алдына
Жобош-бооду болды ба?

Албаты-жон алдына
Ажыкту жүрүм жүргей нем?
Бийик санаа бил жүрүп,
Бир ырысты билгей нем?

* * *

Кара суулар шыгыражып,
Агып жадар алтайым бар.
Кайран чечек кееркежип,
Жайканып турар алтайым бар.

Өрө көрзөн, көк тенери —
Көк торкодый.
Эбире көрзөн, эптү актар —
Кеен кебистий.

1957 жыл.

ТУУЛАР БАЖЫ

Ак-айасты болгожын,
Айрыланып кыйып чыккан,
Алтын чокты болгожын,
Алмас кептү тайкылткан.
Сүрлү тоштор сурлап жадат,
Сүмер туулар күйген турат.

Чанкырайган күмүш кейи
Чедиргентип жалтып жат.
Унчукпас уур таш бүдүми
Соок тынып, кату жат...

Телекейдин мөнкүзине
Темдек болуп ол бүткен!
Темир санаа эрлерге
Согултар болуп ол бүткен!

1958 жыл.

СУУЛАР ЛА ТУУЛАР

Алтайымнын кыстары —
Ак чакпынду суулары.
Алтайымнын уулдары —
Унчукпайтан туулары.

Ак чакпынду суулары
Алмыстанып аккылайт.
Амыр турган тууларды
Аңданыжып соккылайт.

Унчукпайтан туулары
Улу санаа сананат.
Электеген суулардан
Эпјоксынып тургулайт.

Суулар, суулар сунуп јат.
Туулар, туулар туруп јат.
Өйлөр, өйлөр өдүп јат.

1958 жыл.

АЛТАЙ ТҰН

Ак туулардын бажына
Күмүш үндү тун түшкен.
Ак туулардын бажыла
Кайкалаган ай барган.

Ыраак-ыраак тайгада
Карган буурыл мөштөргө
Салкын түжүп шуулаган.

Тымык-тымык аркада
Отоп жүрген эликтер
Тойынып алып, тымыган.

Уйкузы јок суулардын
Ўзүлбес соок табыжы...
Ээн јалаңда конконунг
Эрикчилдү кожоңы...

Ак туулардын үстине
Чанкыр ышту тун түшкен.
Ак туулардын үстиле,
Араай чалып, ай барган.

1959 жыл.

КРЫМДА

Жажыл талайдын жаказында отургам.
Жаратка толкулар чыккылап јаткан.
Көстөрим талайдын учында болгон,
Көксиме күмүш түштер түшкен.

Ўстимде чинар агаш шуулаган,
Ўүре бүрлер жапсу шымырашкан.
Эрчимдү толкулар јайканыжып јаткан,
Эрлү санаалар јүрегим өртөгөн.

1960 жыл.

ЖАРАШ ЈЕРИМ ЎСТИЛЕ

Жараш јерим ўстиле
Јалбыштый өдөр мен күүндү!
Јалкындый күйген сөзимле
Јүректер өртөөр мен күүндү!

Улу керекке амадап,
Ўстүгип барар мен күүндү!
Уулга берилген салымнын
Уурын билер мен күүндү!

Агару ак керектин
Бийик ырызы мее керек!
Албатынын адынан
Алган ару мак керек!

1959 жыл.

ЧЕЧЕК ЛЕ ЈЫЛДЫС

Ајаска чыккан алтай сынында,
Амыр аккан јайгы түнде
Јер балазы јелбирек чечек
Јерге эңилип, үргүлеп туру,
Бажын јайып, мелиреп туру.

Эрке энчейген эзин элбүүне
Элбиреп араай сыркырап турат.
Ыраакта көдүрилген чанкыр чолмонго
Ырысту көзиле күлүмзиреп турат.

Ыраак таладан келген салкын
Ўстиле коолодо кожондоп өдөт,
Чанкыр түштер илинип артат.
Табыжы жок тызырап
 көдүрилген чолмоннон
Чанкыр чоктор араай төгүлет,
Көк илбүзине туттурган турат.

Эрү эзиндий эрке энчейер
Эптү көөркийим, эмди сен кайда?
Чанкыр чоктордый араай түжетен
Кайран көөркийим, эмди сен кайда?

Москва, 1964 жыл.

АЛЖИР

(Ўзүк)

I.

Мен
Алтайымнын төжинде жадырым.
Ўстимле менин
 Килиндий тўн барган —
 Ол мени жайкаган,
 Ол мени орогон.
Ўстиме менин
Күмүштий жылдыстар көдүрилген,
 Мени эбирген,
 Мега кожондогон.
Бу килиндий тўн
 Бүгүн
 Менин жуурканымдый,

Ол мени јайказын,
Ол мени орозын,
Ак-жарыктын үстинде
Меге база не де
Керек јоктый.
Бу күмүштий жылдыстар
Бүгүн
Менин карындаштарымдый,
Олор меге кожондозын,
Бажым эбирзин,
Ак-жарыктын үстинде
Меге база не де
Керек јоктый.

II.

Је мен билерим:

Ыраак ыраакта
Сары Алжирдин сары чөлинде
Изү теңериге кызу ай араай көдүрилген.
Күнге кайылган кумак соогон,
Окко соктырткан јуучыл соогон.

«Мен

Он алты јашту уул болгом» — деп,
Сен эмди качан да айтпазын,

Ахмет,

«Мен

Кижиде болуп,

Кижиде жүрүмин некегем» — деп,
Сен эмди качан да айтпазын,

Ахмет,

«Менин көстөрүм
Көөркийимнин көстөрүн
Көрбөй барган» — деп,

«Менин колдорум
Көөркийимнин чачтарын
Тутпай барган» деп,
Сен эмди

Качан да, качан да
Айтпазын,

Ахмет.

Ахмет,
Карындажым,
Сен бу жуукта ла тууларга чыккан,
Ахмет,
Ийним,
Сен бу жуукта ла мылтыгың алган,
Ахмет,
Жуучылым,
Сен кече ле согушка кирген.
Ахмет,
Кижим мениң,
Кижим,
Сен бүгүн жок,
Сен бүгүн өлтүрткен!
Сен нениң учун,
Нениң учун өлтүрткен?!
Сен —
Кижин!
Кижин жүрүмин некеген,
Кижин болойын деген учун өлтүрткен!

III.

Жөөжө үстине жөөжөгө амадап,
Јери үстине јерге амадап,
Улу албаты бис эдис деп,
Улуркаган бийлер,
Угы ас калыкты базынарыс бис деп,
Умзанган бөрүлер
Кичү Алжирдин
Кичү жуучылын
16 јаштуда базып салдылар.

IV.

Ак-јарыктын үстиле
Ај бараадыры.
Туралардын үстиле баскан
Улаарган кыстый,

Чаңкыр чачтары
Чалыган чокторы жылбыраган
Ай бараадыры.
Алдында онын тымык жалаңдар,
Аткакту эмикле бөлүткен ороондор,
Аныланган грандарла курчаткан калыктар,
Эбиреде
Тымык, Тымык, Тымык:
Удура көрүшкен мылтыктар тымык,
Жуулаштан арыган актар тымык.
Ай санааркак көстөриле жерди аңарат.
Көөркийин сакыйт.
Керсү кыстый кеен ай билер:
Ол качан да келер, жердеги кижин
Ол көөркийин кучактай алар,
Ол оныла кожо болор
Оны сүүген
Жердеги кижин.

Же ай,
Тоно бергендий,
Тура калды.
Тили тартылгандый
Ұн жок калды:
Алдында
Чалкойто жыгылган
Өлгөн кижин көстөринде
Изү түштүктинг кеелү жылдыстары араай
бијелеген,
Талайдын түбиндеги жажыл өлөңдөрдий
Араай жайканышкан.

V.

Эй,
Улустар,
Слер бүгүн
Кайда??

VI.

Слер
Бүгүн база ла
Кеен городторыгар отторло чагылтарыгар,
Бойларыгардый
Парижтеригер,
Стамбулдарыгар жарыдарыгар,
Неон отту ресторандар жаркынын
Теңеринин жүзине
Чачылтарыгар.
Слер бүгүн база ла
Сүүнеригер,
Сүүжеригер,
Жыргаарыгар.

Бүгүн тургуза
Бар жүрүмигер байрамдаарыгар.
Слер,
Уурчылар,
Телекей байлыгын
Тенкейте тонойло, сайраган күлүктөр,
Слер, жалчылар,
Жүрүмге кыстадып,
Өрө күн көрбөй жүрген жоктулар,
Слер билеригер бе,
Бистин кажыбыс ла,
Жерде жажаган улустын кажызы ла,
Бистин качан да көрбөгөн жерде,
Ыраак Алжирдин
Сары чөлинде
Бүгүн эңирде
Он алты жашту уулла кожо
Тонокчылдарга өлтүрткен!
Ол бистин
Адыбыс корыган.
Слер оны
Билеригер бе?
Бис бир кижиге

Астап калдыбыс.
Бис бир кижиге
Ӧскүзиреп калдыбыс.
Слер оны
Ондойдыгар ба?

VII

Кижиге,
 Сен кайттын,
 Сен не болдын?
Канча чакка
 Шырада сен не жүрүн?
Жаңыс эмес
 Мундар жаңыстый
 Туруп чыксаң!
Жалтыраган бийлерди
Эм тутсаң!
 Жараш жүрүмди
Жер үстине
 Эм тутсаң!
Эки башка жүрүмдү
 Жирменчи чагым,
Улу да, жокту да
 Жирменчи чагым,
Космоско,
 Айга
 Керептер көдүрилет.
Коронду жүрүмдү
 Кулдарын жүрет.
Жылдыска баскан
 Улустарын жүрет.
Жапашта жаткан
 Улустарын жүрет.
Билерим мен:
Сен улу чак,
 Сен уур чак.
Канча үйеге түгенбей келген
Кату жүрүм

Калганчы чагы.
Канча үйеге амадап келген
Кайран жадын
Баштапкы чагы.

Ахметтий
Мун улус каныла,
Ахметтий
Мун улус ижиле
Сен бүдерин
Жайым жүрүм!
Сен келерин
Жайым кижин!

VIII

Мен, алтай уул,
Төрөлимнин төжинде жадырым.

Алжир Алтайдан
Ыраак, ыраак.
Ортобыста түмен калыктар,
Ортобыста түмен талалар,
Же үстимде менин
Килиндий түн
Ача согулгандый —
Соок теңери
Уур базырган.

Же үстимде менин
Күмүштий жылдыстар
Чача согулгандый —
Канду оттор
Курч мистери
Көстөримнин түбине
Ачу кадалган.

Коронун базарга
Кайралаган туулардын

Кармайган колдоры
Айаска жетпейт.
Ала койбойт.

Кара туулардан
Кайыштый кату салкындар аккылап
түжүп,

Эдимди соккылайт.

Кара туулардан

Мүркүттий тырмакту ачынчы кайып
түжүп,

Көксимди жыртат.

Соок туулардын

Суйук кейиле тынып,

Тыныжыма жетпейт.

Меге күч,

Мен кыйгыргадыйым —

Ыраак Алжирдин

Ыраак чөлдөринде

Бүгүн

Он алты жаштуумда

Мен өлгөндийим!

Москва, 1961 жыл.

ЖАЛКЫН СОККОН ЖҮРЕК

Кичинекте бир катап андап жүргем,
Жөлөнишкен туулар сынына чыккам.
Баатырлар телчиген сындарды аяктап,
Кижн болуп бүткеннме көөрөгөм.
Туулар үстннде күкүрт күзүреген.
Кыскылтым булуттар козыр бузулып,
Ачынчак жалкындар агаштар сайаган,
Улу ийдеден тенери тондолгон.
Кенерте жанымда тызырт, чыдырт.
Жалкын көкснмдн эрей соккондый.
Изү сыныктары эднм өткөнднй.
Тенери сынгырап бергенднй.
Ондонып келзем — күкүрт ыраак.
Алтайды јунуп, көчүп бараат.
Жанымда јыгылган тыт жалбырайт.
Јүрегнм өртөгөн изүге систайт.
Уйуктаган баатырднй, тура жүгүрднм.
Телекеј тапчы немеднй билднрдн.
Жалкын сыныгы көкснмде арткан,
Јүрегнмдн каарып, мынайда айткан:
— Келер өйднн элчнзн мен — дейт,
— Сен жалкыннын жалчызы эм — дейт,
— Келер жүрүмннн јакыжын јакыырым,
Сен мннн јарчым, јалчым јаантайын,
Улуска ойгор сөзнм јайарын.
Эмдн мен кнжн эмезнм,
Келетен өйгө бернлген жүрүмдү,
Көрнө отко јндрнген жүректү,
Жалкынду жүректү кнжн эмдн мен.
Тентнрнлнп,
Телекеј өдөрнм,
Оозым өртөгөн
Түймүлү сөстөрнн
Улустар жүрегнне

Ууштап чачарым.
Жалкынга бүдүгөр!
Ол — өйдин элчизи.
Жалбышту тилим —
Жалкын жарчызы.

БАШТАПКЫ ҮРЕДҮЧИМ

*Шабалин аймакта Каспа журттын
сегисжылдык школында 25 жылдын туркунына
үредүчи болгон Нина Григорьевна Капчикаевага.*

Баштап үренгеним удаган, удаган.
Ол жылдарды булуттар учура бергендий.
Ол туштагы уроктор эмди ундылган.
Же сананып ийгемде, кечеги немедий.
Жуунун кийининдеги жылдар болгон,
Соок класстарда тонуп отуратаныс.
Түштүк керегинде үредүчибис куучындаган.
Ол изүге жылынып, јилбиркеп отуратаныс.
Јерди эбире Магеллан жүзетен.
Чкалов полюс ажыра учатан.
Спартак Римнин кулдарын баштайтан.
Революциялар отторы картада күйетен.
Бис бастырабыс олорло кожо
Телекей үстин ончо өдөтөнис.
Оводты адып турар өйдө
Көстин јажын тутпай төгөтөнис.
Үредүчибис куулгазын кижидеп бодолотон,
Бастыра бойыс — кулак: угуп отуратаныс.
Јер-телекей чөрчөктіј билдиретен.
Үредүчибисти сүүгенис бадырып болбойтоныс.
Өйлөр өткөн.

Ол өйдин урокторы
Булуттарла кожо ыраак ороондо.
Је ойто ло баштапкы үредүчимле тушташтым.
Школымнын јанында, таныш оромдо.
Колынан алып, кару эзендеједим,

Буурайган бажынан карыганын биледим.
Je керсү каткырган көстөрүн көргөмдө,
Мен ойто ло кичинек,

Мен ойто ло школдо.

Ойто ло санаамда чолмонду жуучылдар
Аттар үстинде маанылу мантадат.
Телекей жүрүми, телекей бүдүми
Куулгазын түштий, ойто билдирет.
Баштапкы үредүчим кайкамчылу баатырдый,
Мени экчейле, учура берген.
Баштапкы үредүчим, кайран үредүчим,
Ойто ло катап жолымды ачкан.
Баштапкы үредүчим,

Слер качан да

Жүрегимде артабас чөрчөктий жүререер.
Кару үредүчим, менин жүрүмимде
Куулгазын баатырдый жаш болороор.

ЭНЕМЕ

Энем меге

эң артык канын берип,
эң бек тынын тын эдип,
эң чакту балтырын балтырым эдип,
эң жарык иженчизин иженчим эдип,
эң артык бойын меге береле,
Тын өзөктөн айрып,
Бу жүрүмди сыйлаган.

Эмди жүрүп кыйналзам —
Энеме мун шыра.
Сүүнип, көөрөзөм —
Энем менен ырысту.
Энем меге мун катап мен.
Мен энеме эң кару тын.

АЛТАЙ ЈАС

Јас. Аркадагы карлар жаркыны.
Суулар байрамы. Күннинг жанганы.

Јер энебис күрттерден айрылат,
Улу тынып, тыштанып јадат.

Бууның тыныжына пөтүк эзирет,
Кере түжине кыйгылар чөйөт.

Кере түжине кучыйактар јуунда:
Јастын келгени јаан уткуулда.

Балдар меесте, койлор јанында.
Баштапкы чечектер бөрүкте, төштө.

Өлөңнинг јыды куманактан өткүндий,
Көдүрө бойынды, тынынды өткөндий.

Күннинг чогына эдин мелиреер.
Күчиннинг тыгына канын јимиреер.

Күүктин үни тондолып тургандый,
Көктин өңи томулып калгандый.

Айылдар ыштары амыр чоргуйт.
Атту улус ары-бери чабат.

Чыкту булуттар јерге тийгилейт.
Јылу јааштар јажу тыбырайт.

Түнде агаштар колдорын јайып,
Јалбырактарын ачат.

Сүүшкен јииттер уйку аразында
Көөркийлерин адайт.

Јас кайда ла: ол көзисте, сөзисте.
Көгүсте толгон сызыста, ырыста.

Аркада арткан карлар жаркыны.
Суулар байрамы. Күннинг жанганы.

АЛКАГАН СӨС

Айдын-күннинг алдына
Арта келген Алтайым,
Аржан-кутук суулары
Аккылап түшкен Алтайым.

Күннинг-айдын алдына
Кечире келген Алтайым,
Күмүш-кутук суулары
Күркүреп түшкен Алтайым.

Татар чөлдөр чайбалган
Таш эдектү Алтайым,
Ак туманы оролгон
Алмас башту Алтайым.

Бай теректер шуулажып,
Баатыр баскан тайгалар,
Женил туйгак жер чийип,
Мыйгак кечкен аркалар.

Көк жалбыжы жалбырап,
Жалкын учкан Алтайым,
Күн түндүкке баштанып,
Булут өткөн Алтайым.

Тууразынан көргөндө,
Туура түшкен коо согоон.
Ўстибинен көргөндө,
Ўч үйелү көк алмас.

Амырап калган јалаңдар
Ат тибирти калды ба?
Түн шинеген өзөктөр —
Ўүрелер үни өтти бе?..

ЈЎРЕГИМ

Менин јўрегим, байла,
Тўрўлген узун, узун
Бир тўрбек тирў ўлгер.

Тыныжымнан ўлгерим аладым,
Јазадым.
Бастыра телекейим анда согулган,
Бастыра сўстўрим анда бичилген.

Кўннин кўнге
Улуска карузыганым тынғйт,
Революцияны оңдогоным теренжийт,
Кижичурым там јаранып курчыйт.
Кажы ла чечектен каткым кўрўдим,
Кажы ла агаштан сананганым биледим.
Кажы ла кижиден бойымды таныйдым.

Мен, байла, карыбазым.

Мен, байла, ўлбўзим:

Агаштар колдорыла салкын сыймаарым.
Туулар ойгорыла телекей тындаарым.
Келер улустар сўўнчизиле сўўнерим.
Кижиликле бир болуп каларым.
Телекейле биригип каларым.
Бу ўлгеримди тўгезип болбозым:
бу ўлгер бе, чўрчўк пў,
јўрўм бе, куулгазын тўш пе — билбейдим.
Билбейдим: бу телекей, бу улус кайда?
Та менин кўксимде,
та менин тыштымда — билбейдим.

Јер болуп бараадым,
Онын тынын биледим.
Агашла, ташла, кейле колынадым.
Улустардын ўткўн јўрўмин
Ўзе јўргендийим,
Улустардын келер јўрўмин
Ўзе кўргўндийим.

ЭТКЕНИМ АС, КАЛАС

27 жаш менде.

Бу жаштуда Лермонтов

Ат-нерелү поэт болуп өлтүрткен.

А мен кем эмди?

Кем де эмес!

Анда да, мында да жок —

Жер үстиле көлөткөдий өткөм.

Үлгерлер бичигем:

Эй, уулдар, эрлү эрлер болыгар

деп кыйгыргам.

Бу куру тил кыйгыларым

Кандый бир жүрек түбине

Чедиргендий түшкен бе?

Кандый бир алтай уулды

Улу керекке көөрөткөн бө?

Угулбайт,

Билдирбейт.

Жок!

Мен үлгер бичибегем —

Чаазын чоокырлагам.

Анылангадый сөс айтсам,

Ого тынзынгам,

Максынгам.

Же үлгер бичири —

Ол көөрөм ичери!

Бажын жалбырап,

Телекей кечери!

Ичкери болуп,

Кылыштый жаңырап,

Сөстөр күчиле

Литке кечире

Соок жайары!

Же үлгер бичири —

Ас!

«Кейге белен,

Керекке тыгынбас?»

Эски өлөн божогон.

А көк десе кардын алдында.

Кураандар көрүнгөн.

Сакман балдар

Кар ортозыла койлор айдайт.

Кураандар колдордо.

Кижинин санаазы карачкылаар күн келди.

Буур түгенгенче сакыган жасты

Кар басты.

Албатынын амадузы болгон,

Ак малдын аргазы болгон ырысты

Күп этире бүркеп салды.

Же жас токтоп калбаган.

Кар канайып та катуланза,

Өй билдирбестен өдүп ле жат.

Куштар ойынын таштабаган.

Салкындаган кар өткүрө

Тытта отурган күүк эдип ле жат.

О,

Алтай тууларда

кереес жастын элчизи тоорчык эмес,

Алтын үндү кайран күүк эмей.

Кар, жут, шуурган канайып та шуурзын,

Ол бистин күүкке түңей ле темей.

Кайран ойин үнгүр элчи бир де энделтпес,

Жуттан жалтанала, ол бир де отура калбас.

Сакман балдар соокко тонгон

кураандарды койындарына суккулайт.

Агаштар ын-шын туруп калган,

эриккилейт,

кунуккылайт.

Жаныс ла күүк туйук кар өзөгинде

Жаскы кожонын бир де эндебейт:

эдип ле жат,

эдип ле жат.

КЫШКЫ АРКАДА

Күски көнмөк кар жааган,
Көжү жууркан жер орогон.
Чибилер бүри тамашталып,
Чылазынду ээлишкен.
Четтер каран карыккандый,
Карарыжып, айрайган.

Удабастан, эртен-сонзун,
Соок түжүп, тош тонзо,
Чанкыр-чанкыр аралдарла,
Чана алды кыјыражып,
Жиит анчылар жүгүрер.
Сыныраган кей бурладып,
Көгүс кенип, кан жайылар.

Боро тийин мөш бажынан
Боро көзи тостондогон,
Чебер-чекчил калып ийер.
Бийик эзин соок сыылаган,
Ноокызын үре берер.

Жыш ортодо акта болзо,
Жаны жааган карда болзо,
Артып билбес — озочыл,
Арып билбес — эртечил,
Кееркенчек кей түлкү
Керсү, эптү кол силкиген,
Чичке тумчук жер жапшынган,
Жылбындаган,

Жыт жытаар.

Ары-бери элбендеп,
Анда-мында чарчагдап,
Кутустанган, оптонгон,
Курук-курук истер төгүп,
Куйбурадып кайыл калар.

Көрөр-угар
Болбой туруп,
Көк кылганду

Түк сурлаган,
Курч көстөргө
Кан чагылган,
Ач карыны тартылып,
Азу тижи куулайып,
Туруп-тындап,
Бөрү өдөр.
Уур терен
Истер артар.

Кенерте жыраадан суурылып,
Кайында күртүкти чочыдып,
Ээлен чичке элик чөйилер,
Эди жеңил кертейер,
Эгегендий курч туйгак
Жалтылдашкан кар кыйар.

Онон чочынкай кортук чычкан
Кулузун кемирип аларга чыгар.
Курбун-курбун ары болуп,
Карды койу сырый берер...
Карга көмүлген аркаларда
Мынайда жемзенген, түртүнген,
Кулак жаспас чочыган,
Көстөр өчпөс кетеген
Кату сергек жүрүм өдөр.
Күндөр кулактанып,
Көрүп ажар.
Шантыган тенериден
Чолмондор курчыгылап,
Кырулу четтерден
Сооктор тызырап,
Узун түндөр
Ўстинде айланар.

АЙ ЛА АЛТАЙ

Тенеринин тенгизин
Ай кемечек кечип јат.
Јылдыстар көлзөгөн
Кемечекти ээчип јат.

Айланайын Алтай,
Ай сени айлангай.
Айдынайын, анай
Бажым сеге айлангай.

ИЙИННИНГ ТУУЛАРЫНДА

Ийиннинг туулары
Күнүрейт салкынга
Түнүрдий.

Азиат тенериге
Ай сайылган
Сериптий.

Көгөлтирим сүмерлер
Күмүш көлөткөлөринең бе,
Јебрен корумдар
Түбиндеги кебистерден бе
Барлар өңөлөгилейт,
Ыркыранып,
Көксимнин терең түбине
Калыгылайт.
Ол — ийде сүнези.

Топшуурдын кылдарыла
Ак атту баатыр мантадат:
Ачу-корон кыйгырат,
Тартышка кычырат.
Ол — энчикпес јиит жүрегим.

СҮҮШ

Москва. Сол жарат. Студенттер туразы.
Карагуй. Ангола — Кавказтын кызы.

Кичинек кыпта пианино ойнойт.
Азербайджан, грузин кожондор кожондойт.

Каравандар жебрен кумактарга чөнгүлейт.
Карыкчылду күзүнилер төөлөрдө шыгырайт.

Араб поэт Абу ал-Маари өркөштө жайканат.
Ат-нерелү сүүш сакып, телекейле өдөт...

Сууаткыштар аткылайт, пальмалар жайканат.
Султандар мун бир түннин чөрчөгүн тындайт...

Кызу, кызу Туркменистан, анда бир бостан¹,
Женил буттарлу туркмен кыс баскан...

Тышкары жаскы салкын түймеендү элбеңдейт.
Столмодогы лампаны ооткодый жайканат.

Ангола,
Сен омок кыс, жараш кыс, кеен кыс.
Сен бастыра бойун түштүк күндий, кокур каткы.

Сен кожондойдын,
А менин көксимде жүрегим батпагандый.
Көстөримнин жажы кејирим кескендий.

Сен каткырадын.
А менин көстөримде жебрен караван.
Улу сүүшти сакып болбой, араб поэт карыган...

Түн.
Жакшылажадым. Чыгара жүгүредим.
Отторы жарыган платформага мендейдим.

Поездтер өткүлейт, бойымдыйын сакыйдым.
Жашкан кар жааган отургушка жададым.
Улу городтын үстүндеги жаркынды аыктайдым.
Бойымнын жүрүмим, сүүжим сананадым.
А кыстар өткүлейт. Жүрүмде өткүлейт.
Бойымдыйын сакыйдым.

Жаштарым өткүлейт. Же эжим таппайдым.
Та неге иженедим.

А меге сүүш керек не!
Сүүш.
Сүүштен кару сүүш.
Дон Кихотко кыс керек не.
Кемнен де кару сүүр.

Мен билерим,
Кайдөөн дө үстүккен кижидий, токунал жок
жүрерим.
Кандый да улу керек эдейин деп жүткүүрим.

А эбиреде јирменчи чак — атомнын чагы дежет.
Сүүш эмди јайымдалган. Атомный сүүш дежет.

А мен качан да кемге де электетпезим.
Дон Кихот ло онын сүүжи торт ичимде жүрзин.

Тушташкам, ойногом, кезикте кылыктангам.
Је Дон Кихот санаазын ичимде салбагам.

Је кезикте, бүгүнгги энирдегидий, ол ойгонып
келет,
«Сен эмдиге сок јаныс» — деп, ичимде шымырайт.

Бу мындый өйлөрдө барар јерим таппайдым.
Та не мен мындый — чек ондоп болбойдым.

¹ Бостан — чечек өскүрген јер.

Јенил тушташты, јенил жүректи кыйып өдүп
јадым.

Та кандый да саң башка сүүш, саң башка салым
сакыйдым.

Сакыйдым, сакыйдым — сакып албайдым.

Москва, 1964 ж.

ЈУРТТАГЫ КАТУ ЈАС

«Матадор» дегем бойымды.

«Күн уулы» деп адангам.

Јендиртпейтен эр деп

Бойымды бодогом.

Эмди матадорым да билдирбейт,

Күн уулым да көрүнбейт.

Адам,

Алтай теп-тегин малчы,

Орында оорыйт.

Ого до болужып болбогом:

Бодонгом!

Бот андый керек бистерге,

Мактанчактарга.

Сөстин баазын

Мынайда билерис!

Бойыма ачыныжым

Кејириме батпас.

Јарыла да берзем,

Макам канбас!

Эмди тууларда јажаратан јанду май.

Је бүгүн мында јажыл јыргал эмес — кар!

Тууларды туман тытпактайт.

Тенериде тес кара булуттар туру.

Бу кар

Мениң майдый

Көөрөгөн жүрегимди бүркейт.
Бу жыду жаашту булуттар
Менин көксимде бүркү.

Радиоло Муслим Магомаев кожондойт.
Сүүнчилү, жыргалду итальян кожондор.
Бу тууларга курчаткан
Каспа деп алтай журтта тут.

Балкаш.

Кар жаап жат.

Кере түжине тутла кабыжала,
Уур уйуктаган чыйрак улустар.
Бажым эмди стол үстине саладым:
Мени сеге комудаар деп пе, керее сөстөрүм?

Пастух улустын бу кату жазына
бийик туулардый курчаттым,
Олордын салымы учун өлөлө дө, тирилзен,
ас, ас, ас болор, менин үлгерим!

ЭНЕМ МЕНИ АРБАГАН...

Печкенин жанында
Энем көрүнөт.
Түлкүнин бычкактарын
Уужап отура,
Канчанчы катап
Мени арбайт.

— Он сегис жыл үренген сен, — дейт.
— Онын тузазын билбейдим мен — дейт.
— Ол нөкөрлөрүндү эмди сен көр,
Сендий, сок жаңыс согонодый эмес,
Айылду-журтту, балдарлу болгон, — дейт.

(Чын, энем, чын онызы, чын).

Ўредүлү-жөөжөлү городской кыстар
Сенин кийингнен канчага сүрүшкен,

Арт-учында чөкөгилеп барган.
Эмди келе карыыр жөптө
Жалку-тенегин сенин билбеген
Жаш баланы эмди сен алдың.
Ага-карындаштары көдүрө ачынган,
Ўлүүнди эмди аларын — дейт.

(Чын, энем, чын ончозы).

Ачы-кийниндеги карындажы болзо,
Агамды өткөнүп жүрөтө деп,
«Революционер» кизи мен болтом деп,
Качызыла керижип, нөкөрлөриле согужып,
Школдон чыгартар кырында жүрген.

(Онызы чын, энем, чын онызы).

Иштеген ижине эмди бу жарабас,
Эдерин билбес, редакторло керижер.
Бичиген немези бичикке келишпес,
Бу кемди эмди төзөгөн деп айдар.

(Бу ончозы чын, энем, чын)...

МЕН БОЙЫМ

Мен бойым жаңыс бойым эмес ийнем,
Жаш агаштый үйенин жалбырагы ийнем.
Сөстөриме келеле, кубалын үрүгер,
Кызыл жылаңаш тыным костый кызарар.
Строкторды эже тебеле, тура жүгүрерим,
— Кандый узак уйуктагам — деп каткыарым.
— Эзен бе, алтай уул, — колым сунарым. —
Эрлү бүткен сени сакыгам — деп айдарым.

Чындап та,
Мөнкүлөргө сомдолгон ачынчак азиат жүзимнен
Бойыгардын сүригер слер көрбөзөөр бө?
Изү кара көстү алтай түрк сөзимнен
Слердин тыныжыгар угулбас па?

Айтсагар.
Уулды
Кыйнабазагар.
Быйанын
Кемге айдатан?

* * *

Эртен тура тенери јер энеден туулган.
Чирей тепкен чуулары — тумандары эжилген.
Чыдалына бадышпай, көк айаска тебинген.
Балтыр кежик јаш баладый качарлары ойногон.
Јулугынын толууна јаландарга ээлген.
Аржан суулар сүдинен, энчейип келип, эмген...

Кирнестеге чыгадым, кучактай јерим аладым.
Бу јарашты, бу кеенди көксиме
бадырып болбойдым.
Та бүгүн эртен тура телекей жаңы бүткен,
Та бүгүн эртен тура мен жаңы бүткөм...

ЧАНКЫРЛЫК

Чанкыр-чанкыр суулар
Шанкыражып агат.
Күүктердин чанкыр үни
Јерге томулат.

Чанкыр-чанкыр торко
Бажымды оройт.
Чанкыр-чанкыр көлдөр
Көзиме толот.

Чанкыр-чанкыр аралдар
Өзөктөр кечкилейт.
Чанкыр-чанкыр мөңкүлөр
Тынымды сергидет.

Менин жүрүмим,
Жүрегим үстине,
Менин салымым,
Санаам үстине,
 Жругым,
 Жолдорым,
 Жоболым үстине,
 Сүүнчим,
 Сүүжим,
 Сүрим үстине,
 Алтайым, сенин
 Чаңкырлык аруун,
 Албатым, сенин
 Чаңкырлык каруун,
 Чаңкырлык көлөткөн
 энчейер качан да,
 Качан да,
 качан да,
 качан да.

МРАМОРЛУ ТУУЛАР

Каспа, Ороктой — одош-тедеш журттар.
Ортозында чечектий мраморлу туулар.
Мында канча кирелү өргөөлөр уйуктайт.
Албаты кайкаар памятниктер жаткылайт.
Же ороон жаан, ороон элбек,
Орооннын колы бу жөөжөгө жетпейт.

Мында
Жерден чыккан
Кажы ла кара суу
Мрамор төжөктү,
Мрамор жаратту,
Мрамордын үстиле жымырап жайылган.

Менин көксимди өйкөгөн санаа-шүүлтем
Бу шили кара суу эдиндий ап-ару болбогон бо?

Онын жарады, онын төжөги
Менин үлгерим болбогон бо?

Ол мраморго
Улус келер.
Туулар ачылар,
Өргөөлөр көдүрилер.
Памятниктер тургузылар...

ТҮН

Түн карануй көстөриле
Көзнөктөн карайт.
Сананадым,
Жүрүмим шүүйдим.
Столдо час чатылдайт.

- Мен сенин нөкөрүң — деп, түн айдат. w
- Сен мени танийдың ба? — деп, шымырайт.
- Мен сени билерим.

Сен түниле отураарың,
Өйиң, бойыңды билерге амадаарың,
Мен сенин унчукпас болушчың — деп, айдат.

— Сенин эң жакшы санааларың
Тымыкта бүткөн,
Менин телкемдеримле сен
Жылдыстарга учкаң,
Эмди санааларыңнын учына
Жеттиң бе? — деп сурайт.

— Кемге болужарың,
Кемле жеңижериң,
Жартадың ба? — деп, тындайт.
— Түнде кижини ак санаазыла
Экүдөн экү.
Эң кереести,

Эн чындыкты
Эм айдарын — деп, жөптөйт.

— Сен жерде жүргенчен,
Мен сениле кожо.
Тымык керек болзо,
Тымык берерим — дейт.
— Жанында каруулдап турарым — дейт...

Жүрүмнин ойин чотоп,
Столдо час тарсылдайт.
Түн —
Унчукпас жаан кара аң —
Таң атканча көзнөктө турат.

Отурадым.
Сананадым.
Таң атканча көзнөктө турат,
Санаамла ойлорди
Жалкындый өдөдим.

Түн
Карангуй,
Жумбас көстөриле
Көзнөктөн аяктайт.

КОКУР ҰЛГЕР

Печкениң үстинде отурым,
Ұлгерлер бичийдим.
Орынның алдында кас отурат,
Уйа базат.

Түниле кас суу ичет,
Жымырткалар калырадат.
Түниле танкы тартадым.
Сананадым,
Шыралайдым.

Кастын жарар өйи жеткен,
Же жарбайт — оройтыйт.
Жымырткалары куру болды ба?

Менин бүдүрер өйим жеткен,
Же болуп албайдым — оройтыйдым.
Көксим куру болды ба?...

Каспа, 1966 ж.

ТАСКЫЛДАР САЛКЫНЫ

Күс.
Күрөң таскылдар сындарынаң
Көчкөлөнөт
Суулаган сергек сынду салкындар.
Сабуулу серүүн тыныжына
Жайкангылайт
Сары бүрге бүркелген
Санааркак аркалар.

Жай болгон.
Жажыл жүрүм тыңыскып жалбыраган.
Изүге бастырып,
Чымылга арададып,
Тынар тынду неме —
Көдүрези
Серүүн тайгалар сындарына чыккан.

Асфальттын одына
Канчазын күйетен,
Арылык-берилик копко
Канчазын киретен,
Арадап келетен
Томоноктордон качып,
Сындар серүүнине
Сыным сенилтип,
Мен де база
Чанкыр таскылдар сынына чыккам.

Эмди жай жалбырап,
Өдүп калган.
Күнүн
Күскүдий
Күс санааркайт.
Тенери казаны
Оттон чыгарылган.
А байагы ару эзин —
Эмди баатыр салкын —
Ама-томо сыгырган
Өзөктөргө энчейет.

О,
Кандый сергек сен!
Сындардан сунган,
Суудый суулаган,
Сыгырган салкыным!

Мен сени сүүгем,
Мен сени уткыгам,
Колдорым сунуп,
Алкагам, сакыгам.

Көксим сенин алдына
Ача тарткам —
Өткүрө сок!
Андагы жайдаг арткан
Күйген санааны учура бер.
Ол эмди от эмес —
Кок!

Мен сенин жолына
Бүгүн тегин чыкпагам,
Бүт!
Менде сенин алдына
Жажыдым жок,
Көр!

Ак-жарыктын үстине
Сениле кожо жүрейин деп,
Албатыга сергек берейин деп,
Ару улу жүректү болойын деп.

Салкын там тыңыйт,
Там элбек алат.
Булуттаган бүрүнкүйдү
Бузуп учуртат.

А салкын там ла там,
Там өткүн,
Там тын.

Чындап та,
Согулзын, бузулзын ары
Турган бу шын, бу тым!
Күчи кирген бөрүдий
Улайт бу салкын.
Агаштарга үредү:
Толгойт, силкийт —
Төзи бек болзын.

Сары бүрлер — бур ла бур!
Аркалар десе — ару.
Эзендеги жайдын
Жери — жайым.
Күчи чек батпас —
Өзөкти төмөн
Тоозын ол сүрген:
Тегин барбас.

Сындарда бүткен
Санаазы сергек
Салдым эрге
Тен
Кем?

Кем чыдажар?
Кел,
Кабыжак!

Куштар качкан.
Сындардын сызын
Телкемдер сакыган.
Түргенде, салкын!

Жаңыс ла каргаалар,
Тыңыркак күлүктөр,
Каактап ийеле,
Удура болгылайт.
Табы жеткенче
Талбыгылап алала,
Салкынга соктырып,
Кыйа баргылайт.
Кайылгылап калат.

Бат андый керек
Слерге,
Таңмаларга,
Салкынга удура
Учкандарга!

Эбиреде телкемдер
Сары бүрге туттурган.
Сындардын суулаган
Салкынын сананган.

Телекейдин төрт тала,
Каңыраган темир тала.
Каңыраган талада турум,
Салкынды уткыйдым.

Жүрекке, жүрүмге
Сергек керек.
Телекей сакыйт.
Сыңыра, салкын!

МЕГЕ НЕ КЕРЕК?

Бажым столго саладым.
Ичимде ыйлайдым.
Ачу-корон кыйгыргадыйым.
Ама-томо сыгыргадыйым.

О,
Меге не керек,
Не керек,
Не керек меге?
Айтсагар,
Алтай кижинин уулына
Не керек?

Јүрүмди ары-бери керип,
Мен нени бедреп,
Мен неге эдреп,
Мен не кереп,
Меге не керек?

Акчага
Түкүрейин мен!
Макты
Каргайын мен!

Айдарда,
Меге не керек?
А меге
Кайкамчылу,
сан башка
солун жүрүм керек,
Антыгарлу најылар,
Эн жалтанбас,
Эн чындык, эн көгүстү нөкөрлөр керек.
Эн кайкамчылу,
Эн кару,
Эн ару, эн бек сүүш керек!

Кайылганча беринетен,
Жалбырайтан ижим керек,
Каным-тыным кысканбайтан
Канатандырар революциям кереес —
Ол меге керек,
Ол меге кереп!

Ондогор мени,
Угугар мени,
Кайран кару нөкөрлөр.

Жүрегимнин жалбыжы
Жүзим туй алат.
Айдып болбойдым,
Сөстөрим костордый.
Оозым өртөлөт.

Бастыра бойым тирү өрт —
Жер үстиле өдүп жадырым.
Жалбыш колдорлу күйүп турум,
Удабас кок болуп каларым.
Мен бастыра бойым,
Кайран улустарым, слерге кару болгом,
Мен бастыра кучагымла слерди кучактагам.

Жылдыстардан келген кижидий,
Улус ортозыла баскам.
Кылыгым менин баладый болгон.
Электеген мени — тарынбагам.
Төгүндеген мени — некебегем.
Өштөгөн мени — истешпегем.
Ыраактагы келер жүрүм билгеним
Ичимде ырызым,
Иженчим болгон...

Каспа, апрель, 1966 ж.

ТУУЛАРДАН КӨРӨДИМ...

Түн.

Эггим тайанып, туулардан көрөдим.
Ыраакта городтор кеелү отторыла
имдегилейт.
Поездтер жарып, ойынчыктардый
мантагылайт.

Ол сайраган городтордон
Мен нени бедрегем?
Крестьян кеден
Jүктүгим тудунып,
Малчынын уулы олорго не жүткүгөм?
Тыңзыркап,
Тынымды ченегем бе?
Максыркап,
Магымды бедрегем бе?

Эмди мен билдим:
Мен бу жерден
Өрө болойын деп,
Тазылым кодорылганча тартынгам учун,
Жалбырактарым чалдыгып саргарган.

Бу тууларды керип,
Чөйилетен балтырлар
Түс асфальтка
Уйдап кургаган.

Кату алтай жүрегим
Женил жүректү кыстарын жуутпаган.
Олор кижинин талантын сүйүтөн,
Талантты акчага көчүрөтөн,
Же менин талантым акчала учурашпаган.
Канайдар.

Куру кей мактын
Кедеризиле өттим.
Түнде бажымды
Жылдыстардый санаалар
Чийгилеп өткөни
Меге эн баалу,
Жажытту мак болгон.

Слерден жабыс
Болбоско амадап,
Мен де «интеллектуал»
Ўлгерлер бичигем.
Жок,
Мен ўлгерлерим
Жамандабазым бир де.
Канай та калай бичизем,
Мен кемнен де коомой бичибегем.
Мени сақып,
Киреен кырында
Аттар ўўрлери киштеп тениген.
Мени сақып,
Чабан сыйындарым
Тумандар кырыла койлоп жүгүрген.

Эмди мен жангам.
Туулар кырында
Бөкөйгөн отурым,
Ээгим тайанып,
Городтор көрүп,
Сананып,
Сананып.
Эмди мен Москванын эмес,
Каспанын кем жүзиле
Ўлгерлер бичийдим,
Пастухтарга баштанадым.

Кеелеп жазаган пирожныйлар
Мен эмди быжырбайдым.

Мен эмди
Эн керектү курсак —
Кара калаш быжырадым.
Je мен слерге
Түней ле келерим, городтор.
Меге мак эмес,
Менин айдар
Сөзим бар, городтор.

Менин жүктүгимде
Тегин улустын
Шыразы, ырызы.
Кара Ыманнын,
Сары Иваннын
Жүрүми, салымы.
Арып-чылабас
Уй саачы кыстардын
Кокур-каткызы
Анда бар.
Баатыр жүрүмдү
Малчы улустын
Кату таскамалы
Анда бар.
Аңырдый кыстар
Амыр кожоңы,
Сыгындый жииттер
Аттары тибирти.
Тумандар уйкузы,
Турналар кыйгызы.
Ончозы менин
Көксимде келер,
Үлүүзин, улуузын
Некеп келер.
Сакыгар,
Эмеш сакыгар.

Каспа, май 1966 ж.

АРЖАН СУУ

Алтайымнын сындарында
Мөнкү, сүмер туулар бар.
Ол сүмерлер колтугынан
Кайкамчылу суулар чыгар.
Кижиге көзүндөгү кеен, ару,
Кижиге тынындый куулгазынду.
Алдынан бери албаты
Ол суулардан алып ичкен:
Кадык улусты көөрөдөр,
Оору улусты ол оңдоор,
Эски жанду улус болзо,
Аржан суу деп байлап жүрөр.
Жүрүмимдин жолун кечип,
Колым жагып ыраар тушта
Эт-жүрегим сүмер болуп,
Туруп калган болзо кайдар!
Айладаачы бу тыным
Аржан-кутук суулар болуп,
Агып калган болзо кайдар.
Арыганды көкүдетен,
Оорыганды оңдойтон
Ич жүрүмдүмүн эми болуп,
Суузынына калза кайдар!..

САЛКЫННЫҢ ТЫНЫ

Салкында тын бар.
Мен оны билерим:
Ол,
Мен ок чылап,
Та неге де жетпеген кижиге.
Анда качан да ач амыр жок.
Кандый да
Токунал жок санаа
Оны истейт.
Жер үстүлө
Та нени де бедредип,

Оны сүрет.
Ол качан да сергек.
Көдүре немени билерге
Онын ачап јилбиркегени
Кайда да энчиктирбей оны
Там ла там сүрет.
Мен мындый болбозом,
Мен болбозым.
Салкын токтоп калза,
Салкын болбос:
Телекейге амыр бербейт —
Ойгозот,
Тенкейген туулардын
Јимиртин согот.

АЛТАЙ УУЛДАРЫМА

Кайран алтай уулдарым,
Кару ага-ачыларым,
Алтындый кереес менин эрлерим,
Јаныс ла бу јүрүм,
Бу кайкамчылу салым,
Бу ак-јарык алдына
Јобош,
Базынчык, кортук болбогор.
Кандый да кату
Айалгада болзогор,
Кайда да јүрзегер,
Акту бойыгардын адыгар,
Алтайыгар
Јабыс, кыйа көрдирбегер.
Айыл-јурт кичеезеер, иш-тош тутсаар,
Албаты салымын
База энделтпеер.
Јуртаар көдүрип, бала-барка чыдатсаар,
Уурзынып, өгөөнзинип, отура бербеер.
Эмдик аттын белдерин
Эрей согуп минген, эрлер,

Жүрүм андый неме, уулдар,
Ол чек ле эмдик аттый!

Оны

Эр

Женер.

МАТАДОР²

*Испанияда 1937 жылда
фашисттерге өлтүрткөн
улу поэт Федерико Гарсиа Лоркага.*

Сол колымда менин
кызыл плащ эмес —
каткырган жүрегим.

Он колымда менин
болот кылыш эмес —
жалтыраган санаам.

Жеек бука,
сениле
согужар жерим —

Жажарып жайылган жер менин төрөлим.

Мен — келер өйдин сүүнчилү уулы.

Менин жүрегим каткырбас па, санаам жалтырабас па?

Сен кечеги жүрүм,

Сен кечеги чындык, слер бүгүн — төгүн,

Жеек букадый төгүнле мен, матадор, согушпазым ба?

Бастыра жер болгон аренага

Бис экү чыгарыс.

Улуска бойыстын

Чыдалыс көргүзерис.

Болот кылыжымла

Болгонбос, улдамал

Сен мени истееринг.

Улустар менин

Эпчилим мактаар,

Мен сени кычыкайлаарым.

Улуркап сенин

Тенегине каткыраар.

Je бир катап мен билбей каларым.
Курч мўўзине илинген, кўнге кўдўрилген
Буттарын алдында жайраган жадарым.
Бастыра грандар, ороондор кечире
Колдорым жайып, мен жыгыларым.

Ол тушта келер ой — менин энем келер,
Очин аларга кылыжын кўдўрер.
Кыскылтым туман өткўре кўрўрим:
Канын ўрўп, жанында жыгыларым,
Ойлўр ўдўр.
Кайда да ыраак жака жерде,
Кичинек музейде шили алдында,
Менин кылыжым эригип жадар.
Ого озогы жўрўми тўжелер,
Кайкамчылу салымы, жуучыл магы
Онын тўжинде ойто кўрўнер.

Экскурсиялар ўдўр — ажыктаган, тындаган.
Жиит матадорлор база келер.
Олор менин ўлўмим сананар.
Узак тургулаар — ачынган, кородогон.

Кажызы ла бажын омок кўдўрер.
— Жок,
мен ўлтўртпезим —
деп, ичинде сананар.

Кажызына ла жўрўмин ўзе жўрери кереес.
Кажызына ла букаларды женерге керек.

Je карган матадорлор
Тоолу, тоолу.
Олордын салымы
Улу ла кату.

Москва, 1963 жыл.

² Матадор — Испания, Португалия ла Мексика ороондордо букала согужатан ойын бар. Букала согужатан кижинин ады матадор.

ОТ-ЖАЛБЫШ СЫГЫН

Жайлугуштын сындарын
Жалбыш кептү өдөдим.
Бу күчиме, сүүжиме
Чыдашпай өлөдим.

Мен — от-жалбыш сыгын,
Мен — от-жалбыш салым!

Жырааларды, арканы
Табарадым — көчкөдий.
Та аржан, та аркы —
Жудадым, ичедим.

Күн алтын түнүрдий
Ўстимде бијелейт.
Күс күрен күмүшле
Күзүнилейт.
Болот балтырларга
Өрт ошкош кан урган,
Бадышпаган жүрекке
Чыдашпас сүүш тапкан

Бу тайганы, телекейди,
Бу күнди сүүйдим,
Бу жерди, Алтайды
Кайкайдым!
Алкайдым!

Ұч мыйгак кайда,
О, улу тенери?
Торт бери айда!
Түней ле једерим!

Кандый илбү мени
Бу жерди сүүттирген?
Кандый сүүшке
Мен сүрдиргем?

Сүүжерге, согу жарга
Меге ийде берилген.
Жүрүмди мактаарга
Меге үн берилген.

Алтын амыргым
Алтайга жайадым.
О менин амырым,
О жайымым!

Жайлугуштын сындарыла
Учадым, шунуйдым.
Ўстимдеги күн
Суйук алтындый
Мүүстеримде чайпалат.
Айланган жер
Алдымда
Барабандый типилдейт.
Мен —
От-жалбыш сыгын!
Мен —
От-жалбыш салым!

БИР АЛТАЙ УУЛ...

Жирменчи чактын ортозыла
Бир уул өдүп жат.
Бажы жылдыстарла...
Буттары жерде
Кезикте тентирилип жат.

Ол Кижиге. Ол Кижиге учун,
Онын учун ол поэт.

Кижинин агару учурын коруп,
Жүрегиле коммунист, революционер.

Жирменчи чакта ол жүрүмге келген,
Жирменчи чакта ол жүрүмнөн барар.
Же жүрүм ого жебреннен өткөн,
Жүрүм ол өткүрө соңы үйеге өдөр.

Ийдезин оок керекке ол бербес,
Көрүми теңеридий чап-чаңкыр.
Кижиликке бу ой арай тапчы,
Же ой ичкери — ол билер — элбек.

Ол билер. Анда жаңыскандыра ырыс жок.
Кижиликке кожо ол ырысту болор.
Ленин ле революция — ол ырыска некелте,
Кижилик ле бойы учун ол ырызына өдөр,

Диалектика ээжилерин сезимине ол илет:
«Кечеги чындыктар — бүгүн эскирер».
Кижинин жаранары амырында эмес,
Тенектерле жеңижү кижини курчыдар.

Бу сөстөр көдүринген кей сөс эмес.
Ол тыннан, тыныштан тынылган чындык.
Уулдын ады Паслей
Тордой уулы Самык.
Ол Алтай туулардан.
Жирме тогус жашту.

ОЛ КҮН ТҮНДЕ

Ол күн түнде
Чугулчы Балтика талай
Сыгырышкан согоондордый
Салкындарын агыткан.

Кан-кеределү кааннын городаы
Калганчы күнин билип,
Караңуйла бүркенген.

Күлер чололу күрлер
Кызыл гвардия базыдына
Селендеп күүлеген.
Болот «Интернационал» кожон
Жалтырашкан жыдалар үстиле
Чайпалган, жалбыраган.

Ол күн түнде
Смольныйдын отторы
Тенериде жылдыстарла
Имдежип, жарыган.
«Авроранын» жарыткыжы
Булуттар өткүре
Келер өйлөргө учкан.

Керептеги пушкалар
Кышкы Өргөөгө баштанып,
Караңуй оосторыла
Коркымчылу караган.

Ол өйдөн бери
Бежен жыл өткөн.
От-калапту
Жылдар бу болгон.

Жаңы жүрүмди
Баштапкы катап
Жерде төзөөргө
Жеңил болбогон.

Кайран жериске
Кара терибис,
Кызыл каныбыс
Көп төгүлген.

Je бүгүн көрүгөр:
Менин орооным
Ороондор ортодо
Эн тоомжылу.

Бүгүн
«Авроранын» жарыткыжы
Өйлөрдү өткүрө
Ичкери учат.

Бүгүн
Октябрьдын керектери
Улусты көдүрип,
Ичкери барат.

КОШ-АГАШТА

Кош-Агаш чөлдөрүндө
Салкындар суулаган.
Чуйдын баштары
Кылышты куюлайган.

(...Нөкөр Зиянуров!
Карагыс агабыс!
Эске алынган!)
... «Кызыл Мааны» колхозты
Бедреп азадасы.

Кайдаар ла көрзөн,
Кийис айылдар содойот!
Казах-алтай калыктын
Койлору чөйилет.

Галифелү бу калык
Кезерден кезер болуптыр.
Кара кумак бу тала
Жерден артык болуптыр.
Күндүгөргө Слердин

Карган тыттар — жүрүм жүрген улус
Бистин ойгорыс ондо дегендий.
Бу ончозы менин көксимде бууныккан,
Тил сураган, айдынарга сананган.

Айт тургуза деп, менен некегилейт,
Санаалары мени түймедет, кыйнагылайт.
Бу жарашты ончозын кайда бадырарын,
Бу жараштын тынын канай айдарын.

ТӨРӨЛИМ

Алтай,
Алтай,
Алтай!
Бу сөстө
Күн!
Бу сөстө
Ай!

Туулар,
туулар,
туулар!
Бу сөстөр
улу ла кару угулар!

Аржандар эрјине тоштый —
Андар ичип, јенил секирет!
Арчындар јажыл ыштый —
Оны тынып, сыным сенилет.

Мөнкүлер јаркыны
Ўлдүдий чалышкан.
Чок јайкынына
Ўргүлјик кылбыккам.

Јүзим куулгазын чечектий
Та сенен өзөт,
Та кудайгуш куштардый
Тууларга чайпалат.

Көксиме коштой
Туулу Алтай,
Сен — кудай сыйлаган
туулык хрусталь!

ТАЙГАДА ЖОРУКТААРДА

Мен бойымды
Кижидеп тоойдым — кабинетте карыырга,
Мен жүрүмдү
Жүрүм деп тоойдым — чаазындарга чөнөргө.
Чечектерди үзүп, телекейле базадым,
Таштарды алып, талайып чачадым,
Кеен кебистий жалаңдарла барадым:
Мен кижиде кижиде төрөлиндө,
Жайым кижиде жайым жерде.

Эң баалуу жөөжөм — бу жылдыстар,
Оноң баалуу болбос.
Эң жазалдуу айлым — бу телекей,
Оноң эптүү болбос.
Кем мынайда бодобогон —
Ол көпти жылыттар,
Ол чын чынынан ырыс болбос.

Адым ээртейле, тайгаларга чыгадым,
Ак-тумандар жайылган.
Олорды көрөдүм.
Пастухтар айлына мендебей түждөдүм,
Оны-мыны угужып, табылу чайлайдым:
Мен кижиде — кижиде айлында,
Каруу айылчы — жалакай улушта.

Таскылдар үстиде
Кыйа жаштар өткүлөйт.
Ачынчак жалкындар сойоктордо — баскылайт.
Мыны ончозын көрүп, жүрегим токунайт,
Кижини ле жерди сүйүп, ырыска макатыйт.

Мен, чындап та, јерде, кеен-кеен јерде,
Кеен-кеен улуста, кеен јүрүмде.
Мен, чындап та,
Ырысту,
Бу јүрүмле ырысту.
Бу улусла, бу санаала,
Бойымла ырысту.

БАР ТЕРЕЗИН ЈАМЫНГАН БААТЫР

Тип. Тип. Тип.
Түни-түжиле, түни-түжиле
Кем де мантадат, атту мантадат.
Түни-түжиле, түни-түжиле.

Айлар айлангылайт,
Күндер күрееленет.
Жылдар тоолонуп,
Кийнинде артат.

Каджей шибее кайда да алдында,
Кайран Нестан-Дареджан олјодо.
Бар терезин јамынган баатыр мантадат.
Түни-түжиле, түни-түжиле.

Ийди болгон ийделү ирбис
Ўргүлјик манга чыдашпай арыган.
Кеен чөрчөктіј куулгазын ороондор
Түжелген түштердий кийнинде ыраган.

Нөкөрлөри улу јууда, алдында.
Кеен баатырдын салымы анда.
Түни-түжиле
Тип, тип, тип.

Акыраар, ол ат
Бери келип јат?
Јок,
Ол мениң јүрегим согул јат.

БЫЈЫЛГЫ КЎСКИДЕ

Быјылгы кўскиде
Бу городто тенери
Кандый тон өткүре,
Өткүре чанкыр!

Көзинг кылбыккадый!

Быјылгы кўскиде
Бу городто базарда
Помидорлор кандый
Тон өткүре кызыл!

Чилекейинг аккадый!

Быјылгы кўскиде
Бу городто кыстардын,
Буттары кандый тон өткүре күрен,
Буттары кандый тон өткүре толугу!

Жүрегимле баскылайт,
Жүрегимле баргылайт.

Жүрегинг жарылгадый!

КУРДАШ ТОЛЯНЫН КЎЎЛЕЛЕРИ

Каспада Курдаш Толя деп
Иркит сөөктү уул бар.
Өскө уулдардан анылу уул деп
Оны бир де айтпазыгар.
Айса ачынза,
Эмеш тескери болор,
Кижиге жапсыза,
Жалакайы сүреен болор.
Аамай күлүкти
Былча туткадый чагы бар,

Актаң-чектен айдыжар

Айабас жүреги бар.

Кичинекте Шабалинге үренерге ол келген.
Балдарла сөлөмдөп, кере түжине сал жүретен.

Je кенерте үстиле күүлелер шунуур,
Канаттары күнге күмүштий жалтыраар,
Бу өйдө Толя ончозын ундыыр,
Бу өйдө жангыс ла күүлеге санааркаар.

Эх, күйүнет, күйүнет Толя
Мындагы уулдарга, кеен күүле жөөжөлү
«Бай» балдарга.

Түнде уулчак күүлелер түженет,
Каспанын үстиле олор учкылайт.
Ол сыгырат, сыгырат, күүлелер жандырат,
Сүүнөт, каткырат, жаланла жүгүрөт...

Эрлү бүткен Толя

Школды божодып,

Ийинде бир жыл моторло кабыжат,
Экинчи жылында «Беларусь» рулин
Эбиреде тудуп, журтына жанат.

Күскиде Толя Шабалинге аш тарткан.

А «Заготзерно» жаны жык толо күүле.

Толя жанарда (эмди не айтпайтан),
Бир кайырчак күүле трактордо күүлейт.
Ол жыл Толя черүге атанган.

Бис оны боочыга жетире үйдегенис.

Je Толянын күүлези өзөр-өспөзин

Ол тужында бис билбегенис.

Эмди Толя черүден жанала,

Эртен тура кирнестеге чыгат.

Каспадагы кажы ла туранын үстинде

Күүлелер бүлүрөйт, күүлелер учужат.

— Бу кемнин күүлелери? — ол балдардан
сурайт.

— Бу Каспанын күүлелери — каруу угулат.

Алтай эр элбек-элбек

Күлүмжиле каткырат.

Күүле жок жаш тужын
Ол эмди сананат.
Ол мотоциклдү кыралар өзөгиле учуртат.
Эбиреде жажыл-жажыл.
Ўстинде күүлелер үүрлери шунуйт. —
Айландыра чанкыр-чанкыр.
Эх, кандый жакшы бу жер үстине
Салкынды сыгырта удур учарга,
Күүлече де жакшыңды болзо
Акту жүректен улуска берерге.

ЖАРБЫНБАГАР!

Төгүне ле,
Уулдар,
Жарбынбагар.
Эрдеер жайып,
Баспагар!

Бис неге де жетпеген болзоос,
Бис неде де сондогон болзоос,
Бис бойыс нојоо,
Бис бойыс моко!
Бойыс — јобош,
Бойыс — оогош!
Јүрүм бисти
Чын сулап јат.
Бек болзын деп
Кадыр јат.

Түк торкодый болзын деп,
Сабула сабап јат.
Бис нени де јылытпаганыс.
Бис јылытпаганыс нени де.
Јаскы кўн ол ло бойы — үстибисте
Јажыл јер ол ло бойы — алдыбыста.
Албаган магыс — алдыста,
Артабаган ийде — бойыста.

Амадап атпаза,
Ан бойы келер бе?
Ары болуп тутпаза,
Алаканда болор бо?
Алмаз ошкош таланттыгар
Жарыдыгар, кайда!
Ак-жарыктын үстин
Сүүндиреер капшай!

Бир мун жылга этпеген
Керектерис толтыра,
Айдатан шүүлтелер
Баштан ажыра!

Өй бисти сакыбас —
Ол өдөр, өдөр!
Амадаган санаабыс —
Өчөр, өлөр!
Кинжал ошкош темперамент,
Өртө, бедре!
Бис көпти этпегенис!
Бис эдерис!

БҮГҮН МАЙ

Бүгүн
Бастыра тенери чанкыр-чанкыр —
Эбире Май!

Бүгүн
Бастыра телекей чокту кызыл
Элбирейт маанылар!

Бастыра ороонум
Бүгүн бир оромдый.
Бир биледий бирлик —
Биједе, кожондо.

Балдар каткызы
Күндий чалыйт.
Чечектү улустар
Жолдорго чыгат.

Чанкыр-чанкыр Май,
Бис сени билерис,
Телекейге нургулай
Сен улу ырыс.

Кызыл Маанылу Май
Тенистий чайпалат.
Темир базыттан
Телекей чайкалат.

Акчанын ээлери,
Бүгүн — ары кедери!
Ишмекчи бистер —
Бүгүн ээлер!

Тижигер тиштенип,
Туш башка тозулаар!
Бистин базыттан
Өргөөгөр бузулар.

Төрөлистин үстінде
Чанкыр-чанкыр Май.
Чокту маанылар бүгүн
Лайканышкан талай.

Кызыл Маанылу Май
Жер үстиле өдөт.
Көдүрө кижилик
Оныла кожо өзөт.

КАСПАНЫН ЈИИТТЕРИ

Эткен ижи колдо күйген,
Айткан сөзи кан өртөгөн,

От жүректү болуп бүткен
Каспанын омок жииттери.

Бала јаштан мал кичееген,
Балтыр-эди ишке каткан,
Баатыр тынду болуп бүткен
Каспанын чыдым жииттери.

Јүрүм слерди јажытпаган,
Јүктүк жүктеп, туу ажырткан.
Јети буудак өдүп чыккан,
Је тескери бир баспаган,
Аштын-тустын баазын билер,
Акту жүрүм чынын билер
Каспанын керсү жииттери.

Мылтык алып, тууга чыкса,
Адып јаспас мерген бүткен,
Јаңар салып, јонго чыкса,
Айдып јаспас чечен болгон,
Эр адында эрлү жүрген
Каспанын калап уулдары.

Солоңыдый кеен чырайлу,
Согоондый коо сынду,
Камыктардын жүрек туткан,
Караголдын уулдарын
Карыганча кудалаткан
Каспанын керсү кыстары.

Эртен тура сары танла
Сергек туруп ишке чыгар,
Эңир кирзе, клубка јуулып,
Экпинделген бийе салар
Кайран Каспанын жииттери.

Кайкамчылу ижеер көрүп,
Кайрал-макту адаар угуп,

Оморкойдым слерге сүүнип,
Алтай журттын жииттери.

Бүдөдим мен: журтым өзөр.
Бийик жараш ойгө өдөр,
Бирлик кеен керек эдер
Бистин журттын жииттери.

Жүрүм женил жорук эмес,
Жүткүп барар керек эмей.
Амадугар слердин бүдер,
Айтканыгар слердин болор,
Канчалыкка кару улус,
Качандыкка керсү калык,
Карындаш меге,
Айылдаш меге,
Атташ болгон,
Журтташ бүткен
Төрөл Каспанын жииттери.

ЖАЙГЫДА ЭРТЕН ТУРА

Эртен тура

Көзинг ачсаң,
Көзнөк өткүре
Бу ла жанында
Көс кылбыккадый көк чаңкыр тенери
Жерди жара тееп, жаңы бүткендий,
Ўлүш будугы сызылып тургандый,
Туман чууларга ороткон,
Чалындар суузына јунулган,
Саң өрө жылбырап, шыңырап калган
Ыраак, ыраак, ыраак.
Эжикти ачсаң,
Бозого жанында
Күннин чогы кебистий јайылган.
Ўстинде күүлелер, куштар баскылайт.
Алтын үрендер чокуп, байрамдайт.

Чакынын жанында жаны туткан ат.
Бастыра бойы буулап туру.
Күннин чогына мелиреп, үргүлейт.
Бүгүңги күннин
Эң башкы кожончызы —
Кызыл жалаалу күлүк пөтүк —
Качангы жерде чеденге чыккан,
Карамыс ошкош бөкөн кышкызын
Тенериден экелип, жерге кадагылайт:
Ұн үскедий — кожондорун чөйип.
Мен желбер
Коларткыш аладым.
Чалыннын соок суркурузын бузуп,
Сан дөөн, сан дөөн
Сууга жүгүредим.

Суунун оодылган жинжи шилдери
Мун ийнеле эдиме кадалат...

Сыным сергек, сергек, сергек!
Санаам жарык, жарык, жарык!

Балтырым чөйилип,
Төңгө чыгадым.
Күннин чогы
Өзөккө толуп,
Алтындалгандый.
Күн чогына куштар конуп,
Жайкангандый.

Трактор табыжы
Кобылар силкиген.
Койлор мааражы
Меестерге өткөн.

Эки колымнын балтырына
Экчелип түшкен шыныртту
Бүгүңги күн, эзен!

Эр бойымнын чыдуума
Эдер-тудар иштү келген,
Эрчимимди ченеген
Бүгүңги сан башка чанкыр
Жайгы күн, эзен!

АЙ-СУЛУ

Арып билбес аргымак
Кече берген Урсул-суу,
Ач билектин алдынан
Кемзинип көргөн изү көс.

Сууны кечип мен чыккам,
Сууны сузуп сен арткан,
Ат үстинен сөс уккам,
Адын кем деп сурагам,
Кожоң ошкош үнинле
Ай-Сулу деп сен айткан.

Ээлгир коо сыныңды
Эбире аккан чачтарын,
Эт-жүрегим сыстада
Эткир болгон эрмегин.

Өдөп, өдүп жүр калгам,
Өңдү туман тур калган,
Көндүрө өткөн кийнимнен
Көрүп, көрүп тур калган.

Түнде чанкыр түш түжет.
Түлүрөп коңыр күүк түжет,
Канаттарыла тиркиреп,
Чакы бажында ол эдет:

Жүрексигенин жуу эди,
Жүткүгенин мак эди,
Түнде уйку жок калдын,
Түште амыр жок калдын.

Алып-баатыр жүрегин
Ал-санаага алдырган,
От-жалбыш сыгын
Жанар ошкош жүрүмин
Жалбыш-отко курчаткан.

Көк кайалар жанында
Көөркий күнүн жүрет — дийт,

Көрнөө ошкош көстөри
Көк жаштарла толот — дийт.
Кара санаалу күлүктөр
Качан истеер болтыр — дийт.
Кайран көөркий санаазы
Кара жаңыс сенде — дийт.

Амадазан мөрин — дийт,
Амырзынзан шорын — дийт,
Акту менин ырымым
Алкы бойына ырыс — дийт...
...Ай чалыган Алтайла
Ат мантаган — кем уккан?
Алтан жүзүн кожонду
Алып өткөн — кем көргөн?
«Ару Алтай сынына
Алып сени чыгарым,
Албаты-жон алдына
Алкап сени жүрерим».

1968 жыл.

АН - КИЖИ

Бүгүн кенерте тегериге көргөм —
Бастыра бойы шылы кан!
Бүгүн кенерте жерди аяргам.
Устиле кандар жолдолуп аккан!
Ол кан эмес!

Ол Вьетнам! —

Кижилик төжин өртөгөн шырка!
Грандар жерди бөлүбеген!
Кем көргөн? —

Жер жаңыс!

Башка-башка жондор деген!
Кем айткан? —

Улус жаңыс!

Көстөрис — башка,
 Жүстерис — башка,
Же көстөр — көстөр,
 Жүстер — жүстер,

ОЙТО ЛО ЖАЙ

Ойто ло жайгы козыр булуттар
Индия дөөн көчөт,
Индия дөөн өдөт,

Спортплощадкада кыйгырышкан балдар,
Жүгүрижет, волейбол ойнойт.

А пөтүктөрдүн үндери,
пөтүктөрдүн үндери
Амыр кейле учат,
жүрүмди мактагылайт.
Жалакай жаскы салкындар
Кыстардын жүстөрүн сыймайт.

... Мыны ончозын айдатан сөс жок.
Бадыратан сөс жок.

ЎЙДЕЖЎ

Күски күн болгон. Күрөң туулардан
Күркүрөп суулар аккылап жаткан.
Кадын ичинин кайалары ортозында
Күүлелер учуп, күнге жалтыраган.
Санаамда ыраак город болгон.
Театрлар эжигинде албаты кайнаган.
А кыстар оромдо
Ийне каблуктарыла ырысту токулдаткан.
Мен жирмелү — от-калап болгом.
Ол городко жедерге коркышту үстүккөм.
«Казбек» папиростын карабында джигиттий
Атка энчейип, учуртып жаткан.
Жолдын жанында агаш айыл турган,
Койчынын ийди үрүп, удур келген.
— Коркыбаар, түжөөр, ол слерди тутпас—
Айылдан чыккан кыс меге айткан.
Оны-мыны суражып, мен анда чайлагам.

Стенеден Лолита Торрес каткырган.
— Слер артист болорго турган болбойоор —
Артисттер журугын көрүп, сурагам.
— Эйе, артистке үренерге санангам,
Je эм тургуза келишпейт, канайдар.
Барар бажында энем оорыган.
Ол жазылбаганча, кем болужар?
Слер эмди жаан городко једереер,
Ады жаан артисттерлү театрга барараар,
Мен ол жүрүмди жаңыс кинодон көрөдим,
Андагы улуска ичимде күйүнедим.
Бу өйдө меге сүреен-сүреен ачу, коронду болгон,
Түргендеп турум деп капшайлап чыккам,
Меге ол городко атанганым амадуум болгон,
Меге бу кыс барбаганы ачу болгон.
Балкашты бадалтып, анан ары чапкам,
Бурулчыкка једип-јетпей кайа көргөм,
Ийттү койчы кыс койлор јанында
Јакшы једигер деп, колыла жаңыган.
Ол өйдөгү бери он жыл өтти,
Ол кыс эм кайда — мен оны билбезим,
Ол кыс керсү, јалакай деп таныгам,
Je артист болгон-болбогонын билбезим...
...Мен өлөрдин өлгөнчө ичкери болорым.
Качан да, качан да јорукта болорым.
Je өлөрдин өлгөнчө, барардан барганча
Кийнимде јалакай кижии үйдежер,
Јолымды алкап, колыла жаңыыр.
Та эјем, та эјим, та энем ол болор,
Та менин кереес төрөлим ол болор,
Je көрүлип-көрүлбейинчем, ол колыла жаңыыр.

БААТЫР ЈҮРЕК КЕРЕГИНДЕ ЈАҢАР

Караңуй капчал ичинде
Аргымак аттын тибирти.
Кайыр кайа үстинде
Кара јелбис каткызы.

Капчалдардын ичиле
Калапту баатыр мантадат.
Кайалардын үстинде
Кара јелбис элбендейт.
Карсылдаган каткызы
Кан јимиреер коронду,
Карылып чыккан каргыжы
Тынга једер јеткерлү:
— Өрө турган Ылген деп
Өрөкөнди бир алкабас,
Јер алдынын кааны деп
Эрлик-бийден бир јалтанбас.

— Кылыгын баштан ашты — дийт. —
Кырман сенин өтти — дийт. —
Баатыр да болзон, кижі эмей,
Балтыр да болзо, эт эмей,
Баш туттыртпас аргымак
Ээр-үйгендү ат эмей.
Баатыр мен деп мактанып,
Бажын түпте бадар — дийт. —
Күлүк мен деп күчсиркеп,
Күл каларын бирде — дийт. —
Кереес болгон кеен эжин
Өштүлерин койдонор,
Эркелеткен энейин
Эжик јалмаар кул болор.

Озолодо ойгорт — дийт. —
Онон болзо, шор болор.
Эртеледе эпте — дийт. —
Эбирери күч болор.

Чолмон көстү абакай
Чөкөбөгөн сакып јат.
Көбөн-килин төжөгин
Сообогон јылу јат.

Мынан артык не ырыс?
Мынан артык не жыргал?
Жуулажары жетти — дийт. —
Амыраары артты — дийт.

Кара салкын канады
Кайага түртүп калтылдайт.
Кара желбис каргыжы
Калас артып, калактайт.

Ат үстинде энчейген
Алыпта болзо унчук жок.
Колтук бойго жапшынган
Жыдада болзо кыймык жок.
... Көстөрүмнүн алдында
Күлөр жуулар жаркыны.
Кал өштүлө чабышкан
Нөкөрлөрдүн өлүми...
...Калапту баатыр мантат жат,
Канду жууга барып жат.
Ичкери онын өлүм бе?
Ичкери онын өзүм бе?
Ол билбес.
Баатыр жүрек салымы.
Улу жүрүм бүдүми.

Ж А С

Каспанын боочызы.
Жааш.

Туман.

Ат үстинең
Алтайым аяктап,
Жаныскан тургам.

Карлар кайылган,
Кобылар эриген.

Катап ла жүрүм
Ойто эбирилген.

Эбиреде кандый
Жас!

Жас!

Жас!

А мен ойто ло

Жаш!

Жаш!

Жаш!

Ха-ха-ха!
Кыйгырайын!
Эй!
Көксим кандый
Кен!
Ўним кандый
Күнгүрейт!

Карыган тыттар
Каран түженгилейт.
Кайран тамчыларын
Жерге түжүргилейт.

Кемеер тапкан:
Паслей арыган,
Эмди болуп албас,
Жүреги карыган.

Төгүндебегер!
Мен эмди
Баатыр ийделү,
Экүгер этпегенди
Жаныскан эдерим.

Мен эмди де
Көпти эдерим,

Көпти берерим,
Күйүндирерим!

Алтан жыл учатан
Жолым алдымда
Иле жадыры.
Адым,
Ичкери
Кылдый чичкерил!
Плащым,
Жалбыра!

ДИОГЕН

(Кокур)

*Жебрен өйдө Грецияда алкы-жөөжө кичееп
жөбрин кезем жаратпайтан, бочконын ичинде журтаган
ат-нерелү шүүлтечи Диоген деп философ болгон.
Бир катап ол талайдын жанында отуурарда, ого улу
черүбашчы Александр Македонский жортып келеле,
сеге не керек? — мен ончозын бүдүрерим деген.
«Же андый болзо, кўнди көлөткөлбө» — деп,
Диоген каруу жандырган.*

Түш жеримде Диоген эмтирим.
Александр Македонский жанымда туру.
— Не, сеге керек? — дейт, — эй, Диоген!
Көр, алдымда — бактырткан Иран,
Кыстарын көрзөн, кеберкеги — джейран.
Кееннен кеен ороон — Кыдат,
Кайкамчылу жөөжөлөри ончозы бу жат.

— Ол туку Марста сууөткүргиш сынган,
Ого канай болужар? — дедим.
Ойгонып келдим.
Тапчы кыбымда
Таш жарылгадый соок эмтири.
— Эх, одын сурайтан немени — дедим.

БУ БОЛОТ СТЕНЕДИЙ САЛКЫН

Бу болот стенедий салкын,
Турамды учурып, улуп јаткан салкын,
Кайдан келет? Кайдан?

Бу ап-апагаш кардагы чечектер,
Алтын-тонус куйругындый чечектер
Кайдан өзөт? Кайдан?

Бу киштежип өдүп јаткан аттар,
Ыраакта кайылып, шымгыраган аттар
Кайда барган? Кайда?

Айлымда менин улустар каткызы,
Женүчил јалтанбас уулдар каткызы...
Слер кемдер, уулдар? Кемдер?

О, канымда шаалып јаткан ийдем,
Эт жүрегим эреп, кыйнап јаткан ийдем,
О чыдашпайдым сеге? Чыдашпайдым...

О, менин солоңыдый кей-санаам, кейим!
Санаада көрүлген сан башка телекейим!

ӨЙГӨ ТЕН БОЛЫГАР!

Каспада
Куру турага бектенип,
Столго
Қарамыстый коркойып,
Ўлгерлер бичиирге
Јерде бүткем бе?
Слер кычырар — мени көдүрер,
Мен оны угуп — там күйбүреер...
Тенектер
Ол ло бойы тыңзынар,
А телекей
Ол ло бойы тымзынар!

А мен слердин алдыгарга
Көксим ача согодым.
Телекейдин төрт жанына
Жалбыраган сөстөрүм
Ууштап чачадым.
Угугар, слерге айдадым:
— Өрө көрүгөр,
Айса бу тенеридеги жылдыстар
Жылдыстар эмес —
Ат-нерелү кижинин санаалары.
А бу эбиреде артылышкан туулар
Тыны жок таштар эмес —
Жуу-согушта жыгылган
Баатырлар сөөги!
Ол туку жолды өрө
Тракторлу
Бастыра бойы сүркүш
Уул мантаткан.
Айса ол
Оокчынын уулы,
Өскүс өскөн
Майман Коля эмес,
Эмдиги өйдиг Козын-Эркежи!
А бис бойыс
Анда-мында отко-сууга түшкөн
Ач амыры жок улус —
Космостын түбиле керептий учкан Жерде
Бис космонавттар эмес пе?
Көстөрөөрди тазырайтыгар,
Көгөлтирим айастан
Көстөр түбине
Чолмондор урулзын.
Туулар селендеткен күкүрттер үнинен
Көгүске Вьетнамнын жуулары торгулзын.
Лаптап көрүгөр, көгөлтирим айаста
Жылдыстарла кожо спутниктер жарышкан.
Тууларды силкиген күкүрттер үнинде
Революциялар күзүрти база угулган.
Өйгө тең болыгар, тең болыгар!

БУ ТҮНДЕГИ САЛКЫН

Бу түндеги салкын
Неге жүүлди? Не жүүлди?
Неге ачынды? Не ачынды
Бу түндеги салкын?

Уйуктап жаткан улус айлына
Кирерге не албаданат?
Улуска нени айдарга сананат?
Улуп, жайнап не суранат?

Көзнөккө не согулат?
Уйкуда улусты не ойгозот?
Ыраакта өрт чыккан болор бо?
Жорукчы түбекке түшкен болор бо?

Айса ол мен —
Бу түндеги салкын?

АЙДЫНЫП БОЛВОСТО...

Айдынып болбозымнын
Ачузына
Өлгөдийим эм.

Же жүректөр
Жалбырайтан учурлу!
Же жүректи
Жалбырадар учурлу!

О,
Олорды
Ойгозо соготон,
Ойгуларын
Ойгорто айдатан,
Литке кечире
Жимирт келетен

Сөстөр,
Слер кайда!

Кармай аладым —
Колдорым жетпейт!
Оозым үкүстеп —
Тилиме келбейт!

Кайда да ыраакта
Жер силкингендий:
Ол өзөк түбинен
Сөстөрдин бели

Туулар сынындый
Тартылып көдүрилгени,
Ээн куйларга
Тенгис кирүзиндий
Куру көгүске
Ол ийде кирижи,
Тамырлар анданыжы,
Кан тыныжы...

Сөстөр кыйынынын
Кынжызында отурым.
От төжөгимде
Анданып жадым.

ОЙТО ЛО ЖАС...

Ойто ло жас.
Карануй түндер.
Көгүсте токунабас
Кызу түймеен.

Бу не эреен?
Мен жаш па?
Не ийде түймеген?
Жүк — жас па?

Неге бууныгып,
Ичкери болдым?
Неге тыркырап,
Кежирим кургады?

Не амаду ойто
Жүрегим кызытты?
Кандый билбес кылыкка
Ууландырды?

Та ижим таштап,
Тууларга качарым?
Жоруктаарга ачаптып,
Жолдорго чыгарым!

Туралар көзнөги
Тон өткүрө жарык.
Кыстар көстөри
Тон өткүрө жаан.

Ойто ло жас,
Жарты жок түймеен,
Токунабас
Бу не эреен?

ГУЛЛИВЕР

Жүрүм,
Сени жалтанбас ла жараш жүрзин деп бүткен инен!
Мен де база
Жалтанбас ла жараш жүрейин деп бүткен инем!
Кайда колын бер, теп-теп жүрерис,
Гулливерди карликтерге кўлидерге бербезис!

ЭХ, КӨӨРКИЙИМДИ СЕНИ...

(Кокур)

Эх, көөркийимди сени,
Кичинек эжимди.
Тату уйку аразында
Улу тынып, анданадын,
А менин көстөрүмде
Уйку жок, уйку жок.
Та мен ол тушта
Леоновло кожо жылдыстар ортодо
Жылбырап учкам,

Та Боливиянын кызыл тепсендеринде
Майор Эрнесто Че Геварала кожо
Өлүп жаткан партизан болгом.
Эх, көөркийимди сени,
Көөркийимди сени.

УЛУСТЫЙ УЛУС КЕРЕК!

Көр!

Күн

Ол ло бойы жалакай:
Бажынды сыймайт.

Көр!

Бу телекей

Ол ло бойы кеен:
Көзинди сүүндирет.

Сеге база не керек?
Сеге база не жетпейт?

А меге
Улустый
Улус керек!
Жүрүмдий
Жүрүм керек!

ПОЭТ ЛЕОНИД МАРТЫНОВТЫҢ КУУЧЫНЫ

Мен Москвада бичиичи кижиге туштагам,
Меге поэт Леонид Мартынов мынайда айткан:
— О, алтай кижиге бе слер?

Кайда отурыгар, куучындагар.
Алтайдын тууларында не бар — ончозун айдыгар.
Мен туку-туку качан,
он алты жаштуда,
сүрекей көөрөнкөй болгом.

Кандый да бичиктен
Алтай керегинде кычырала,
сүрекей кайкагам.
Ол ло жуунала, Алтай дөөн жайгыда атана бергем.
Эм өлөн жууган ученыйларла кожо
бастыра Алтайды эбиргем.

Онон ло сананзам, Алтайдын алды
алтын-мөңүн жөөжө салган
Эрјине јинјилер чагылып јадар
куулгазын кайырчак

ошкош,
А ўсти дезе ар-түмен
ароматту өзүм өскөн,
Кижини баатырдый ийделү
эткен эмдерлү ошкош.

Алдындагы алтын, күмүш,
эрјине жөөжөлөр ўстинде
Сыгын-от, булан-от, алтын тазыл ла өскө дө
куулгазын өлөндөр
өскүлеген.

Јер кыртыжы ажыра јүс түмен төзөмөл тустардан
Кажызы ла бойынын ағылу тузын тартынган.
Онын учун алтай туулар көксинде
Алтай улус аржан дейтен
куулгазын суулар табылган.

Онын учун Алтайдын чөрчөк ошкош
ар-бүткени өзөгинде:

ЭРТЕН ТУРА

Эртен тура жабынты алдында
Күүлелер күлүрейт.

Эртен тура.

Эртен тура оромдордо
Теректер
Күннинг чогына көмүлет.

Эртен тура.

Эртен тура оромдорло,
Бийик теректер алдыла
Коо сынду кыстар өткүлейт.
Көстөри куулгазын.

Каблуктары токулдайт.

Эртен тура.

Эртен тура бүрлерде
Кучыйактар жайканат.

Эртен тура жолдордо
Грузовиктер күүлейт.

Эртен тура.

Эртен тура
Бу күннинг чогы урулган телекейде,
Бу чанкыр шилидий сыгыраган телекейде
Эн ле жаан деген санааларын бүткедий,
Эн ле жаан деген керектерин бүткедий.

Эртен тура.

ОДУС JAШ

Одус жаш.
А мен он алты жаштудый. —
Агаштын бүрлеринен
Аромат агып тургандый.
А кыстар там жараш,

там жараш, там жараш —
А мен кижн албагамдый.
Кажызында ла —
Джиоконданын каткызындый.
Кажызында ла —
Балеринанын базыдындый.
А жүрек там јаш, там јаш, там јаш,
Эки жүс јыл от-јалбыш жүргедий,
Ончозын бүдүргедий, өткөдий,
А буттарым јерге тийбегендий,
А балтырлар кылдый сыңырагандый,
Эрмегим комустый коолой бергедий.
Көстөрим немени өткүре көргөдий.
Одус јаш.

А мен он алты јаштудагымдый.
Нөкөрлөрим ол ло бойы
Мениле кожо баскандый.
Кем де артпаган,
Кем де артабаган.
Көп-көп керек бүдүргедий,
Көп-көп кайкаткадый.
Меге эмди
Одус јаш.
Је мен чып ла чын
Озогы ла
Он алты јаштудагымдый.
Коп-коо бу кыстарды ајыктазам,
кайкабагар.
Чап-чанкыр куш учуп жүрү дезем,
баш јайкабагар.

АТТУ УЛУС

Айдары јок јаан күн
Тууларга тийип шынкырайт.
Атту улус јергелешкен
Узак јорукка барып јат.
Айдары јок јаан ай

Тууларга тийип сынырайт.
Атту улус ол ло бойы
 Ўделебей барып јат.
Аркада ўкўлер каткырыжат,
Алыстан бөрўлер улужат,
 Аттар ачу бышкырат.
Атту улус ол ло бойы
Амыры јоктон барып јат.
Та кыс качыраарга мендеген улус?
Та оору кижиге туштаарга
 бачымдаган улус?
Чечектер кийнинен баштарын энип,
 туруп калат.
Четтер кийнинен колдорыла јанып,
 артып калат.
Жоругаар јакшы болзын, улус!
Жорукчы улус!
Керегеер бўтсин, улус!
Керсў улус!

ЈААШТАР ЈААП ЈАТ

Јааштар јаап јат, јааштар јаап јат.
Канча кўнге јааштар јаап јат.
Качанга бўркў тенгери алдында
Теректер бўри шымырашкылап јат.
Анда ыраак сўмерлер алдында
Перезен плащту чыйрак улус
Јутты јут дебей, сууны суу дебей,
Малдагылап ла јат, јорткылап ла јат.
Сары танда турган дояркалар
Кўнўктўри калырап, уйларын саагылайт.
Амыр отурбас чабан келиндер
Айылдарын артырып, тайгалаган койчылар
Ат ўстинен койлорын јандырат,
Арка-тууга ўндери јайылат.
Адам менин ыраак таскылда
Та койлорын айдаган јўрў?

Та кичинек жүрекче айылда
Оттын жанында кургадынып отуры?

Жуудагы контузиядан улам табылган
Бертиктери эмди сыстабады не?
Качаланду оору — каннын тебүзи
Катап ла ойто көдүрилбеди не?
Жааштар жаап жат,
Жааштар жаап жат,
Канча күнге жааштар жаап жат.
Качанга айаспас тегери алдында
Теректер бүри шымырашкылап жат.

ЖАЙГЫДА

Жай ла болзо, бу Алтайда жааш.
Ак көжөгө өзөкти төмөн тура берет.
Кедери улуста — өлөн чабыш, шыралаш:
Камык өлөн кара балкаш болуп, жыдый берет.
Мен кичинек тушта мындый өйлөрдө
Бригадада агаштын төзинде отуратам.
Энирлер сайын улуска учкашкан,
Көгөрө тонуп, жанып келетем.
Келип жатсан, алтай кожон башталар,
Жебрен-жебрен чөрчөк жерге апарар,
Келиндер балдарына, айылдарына мендеер,
Арбанып туруп тепсенип, аттарын желдирер,
Араай жортпос кайткан улус деп, балдар сананар.
Эмди мен мында жүк ле айылчы:
Койдын эдин тиштеп, чадырда отурадым.
Жааштын үргүлү тыбыражын угуп,
Айыл сакыйдым, чай кайнададым.
Улус удабас балкашты мачылдадып,
Унчук жоктон жолды төмөн өткилеер.
Анан-мынан айылдын улузы жеткилеп,
Аттардын ээрин алып, армакчылу чыккылаар.
Удаган жокто кино болор дежип,
Карындажым, сыйындарым жетире
ажанбай да баргылаар.

Кандый өзөктө не кижн журтаган,
Канча бала азыраган, мал-аш туткан.
Журтка эн озо көчкөн улус кемдер,
Баштапкы коммунист, комсомолдор кемдер,
Баштапкы депутат, активтер кемдер,
Кемдер партизан, кызылдарга кожулган,
Кемдер ондонып албай кырдырткан.
База бир менин жаан шүүлтем,
Баргалакта көрөйин деген керегим —
Жууда божогон эрлердин кереезине
Памятник тургузар керек деп бодойдым.
Бодозон до, бу бистин кичинек журттан
Тогузонго шыдар эр кижн атанган.
Арт учында жанганы жуудан
Жүк ле одуска жуук кижн болгон.
Эрлердий эрлер ине, уулдардый уулдар,
Кажызы ла эдер, кажызы ла тудар.
Ол улус ончозы жанган болзо,
Эмди журттан жаан журт болор эмей,
Өзүмнен артык өзүм болор эмей.
Алган үйлери жангыскан карыды,
Айдышкан үүрелер алдынан артты,
Бала-барка бойлоры чыдады,
Барды-жокты көрөргө келишти.
Канайдар, канайдар,
Кату өйлөр эмди өдүп калт.
Канду, шыралу, кыйынду жылдар
Кайра келбестен кайылып калт.
«Өлбөгөн кижн алтын аяктан ичер» деген:
Мен ол окоптордо жадарымда,
Мөндүрдий октор алдына жыгыларымда,
Тирү артарым деп, ол тушта билбегем,
Мындый жүрүм көрөрим деп бодобогом.

Эмди жаш та жаандады, баш та агарды,
Баштапкы уулым Жыман черүде де, бодозон.
Же жүрер ле күүним бар, сүүнер ле күүним бар,
Бу Каспанын өзүп, жаранып жатканын көрзөм.

Санаам јангыс, салым јангыс.
Кан алынган, тын тартынган
Јүрүмимле өдүп жадым.
Кайда-кайда өскө јерде
Качан бирде сөс айткамда,
Кандый санаа санангамда,
Кандый кылык кылынгамда,
Каспа јуртым билдирер,
Кайран албатым танылар.

КҮҮКТИҢ ҰНИ

Күүгей Төлөсөвко

Менин момондоган кобыларым бу ба?
Менин јиилектеген меестерим бу ба?
Менин көгөзиндеген састарым бу ба?
Менин бугул тарткан актарым бу ба?

Момондогон кобыларым ол ло бойы күнзиген.
Јиилектеген меестерим ол ло бойы јайзыган.
Көгөзіндү састарым ол ло бойы јап-јажыл.
Бугул тарткан актарым ол ло бойы јап-јараш.
Момондогон кобыларда өскө балдар јүгүрет.
Јиилектеген меестерде өскө балдар јүргилейт.
Көгөзіндү састарда өскө балдар ойногон,
Бугул тарткан актарда өскө балдар мантаткан.

Јажыл јалаңдар јайылган
Јанарланып, јангырап.

Күүктер дезе јынк ла јынк.
Јүрек дезе түк ле түк.
Јерим, јерим — алтай јер,
Сенең кару јер бар ба?
Јоным, јоным — алтай јон,
Сенең керсү јон бар ба?
Күзүнидий шыңыртту
Күн алдында јүрүмим...
Күн-чечектий күлүмдү

Ак-жарыкта жүрүмим...
Жарыжып барган жалаңдар...
Жайылып барган жаңарлар...
Күүктин үни жынк ла жынк,
Жүрек десе түк ле түк.
Күүк, күүк,
Мен канча жыл жүрерим?

Күүк десе эдип ле жат.
Жүрегим кожо согул ла жат.

БҮГҮНГИ ТҮН

Кичинек журтымнын үстінде
Эмди түн.
Иштеген улус бек уйуктаган.
Жаңыс ла үстінде жылдыстар имдежет —
Бу алтай журттын үстінде.
Олор бу улуска эрке карузыжат —
Кеен жылдыстар, космостын картазы.
Жаңыс ла журттын ийттери үргүлү үрет
Амыр уйуктаган айылдар жанында.
Олор бу улусты каруулдайт —
Кару ийттер, улустын болушчылары.
Бу ыраак журтта менин энем бары,
Адам, айлым бары — кандый жакшы.
Бу тымык өйлөрдө олорды сананып,
Күлүмзиренип, карузыырга кандый жакшы.
Бүгүңги түн,
Кандый жараш сен.

КАДРИНДЕ

Андап жүрүп амырап,
Алтай-Буучай баатыр
Көө-куйагын чечкендий,
Алтан сыгын маңтадып,

Жаңыс окло адала,
Күлөр казанга аскандый —

Айаң болгон таскылдар,
Алдымдагы тайгалар
Жашкан кары ышталат.
Суйук туман чөйилет.
Сыбыскызын сыыладып,
Сыгын мында сындаптыр.
Согоон сырлу салкындар
Таскылдарды сыймаптыр.

Ыраактагы сойоктор
Сындары мында өңдөйтир.
Кайыр оро капчалдар
Карануй дөөн калыптыр.
Жебрэндеги баатырлар
Сүнези мында тенийт пе?
Жес чырайлу желбистин
Жеткери мында желбийт пе?

Арсайышкан кайалар
Шибеге не жүзүндөш?
Ары болуп жорткондо,
Арканда не жимиреш?
Каргананын жанында
Кандый эрлер баштары?
Кандый өйди сананып,
Кажайыжып жадыры?

Жылбыраган жажыл суу
Түндө неге ыйлайт не?
Эжиги жок ээн тура
Эдреп нени түжейт не?
Ак сагалду жер ээзи
Анда жортуп жүрөт не?
Сыгындаган уулдардын
Сыгыдын кандыр турат не?

Пастухтын ийди тўниле
Жаңкылдада не үрет?
Тўн ортодо жаан сууны
Шалырада кем кечет?

КАДРИННИНГ БООЧЫЗЫНАНГ КӨРГӨНДӨ...

Жебрен-жебрен Алтай.
Жер-женисле кожо бүткен,
Жес-күлер чырайын женес баскан
Жебее чололу Алтай.

Анда, ынаар орогон ыйыктар ортодо,
Алтай-Буучай Кан-Жеереннинг ээрин алган,
Көбөн болгон кејим-токум
Айандар кечире јайа салган
Алтан јылга амырап јаткандый,
Алып-Манаш, чолмон көстү баатыр,
Ач мыкынын кезе тайанган,
Тажуур кулјалу булгайры өдүктү
Ак белдердин алмас белин кыјырада баскан
Андап јүргендий.

Ак булут арчуулду ачурканган,
Ак сүт сынду
Кадын-Бажы алдынан
Мөнкү суулу аржан аккандый,
Ак сагалду ойгор Алтайдын ээзи
Алтын чөөчөй койнынан кодорып,
Ол аржаннан сузуп,
меге берип тургандый.

Арта тўшкен бу Алтайын көр —
Баатыр јүрер болуп бүткен.
Амыр јаткан бу албатынды көр —
Алып бүдер болуп өскөн.
— Алтайын учун, албатын учун

Жүрүмис, жүткүүлис, тартыжыс бар.
Жакшылыкка жүткүген жүрегис бар.
Жамандыкты жектеген эрчимис бар.
Электричка сыгырып, калтылдап өдөт.
Рельстери сынырап, тымып калат.
Поездтерде бойынын ыраак-ыраак жоругу,
Ыраак-ыраак жоругу, узун жолдору.
Карагай карыгып, карларын ычкынат.
Электричка сыгырып, калтылдап өдөт.
Бис экү ырашпас эжер чана жолындый.
Бис экү айрылбас эжер чана изиндий.
Эжер чанадый, бис кожо, бис кожо.
Эжер чана жүрүми — андый, андый.
Эш-нөкөрлөр салымы — андый, андый.
Эжер чаналар — бис экү, бис экү.
Эш-нөкөрлөр — бис кожо, бис кожо.
Чаналар жолдору — ыраак-ыраак.
Жүрүмнин жолдору — узун-узун.
Чаналар эжерде жүгүрбей кайсын.
Бис экү бирликте сүүнбей кайсын...
Энир, энир өнөлөйт, эрү чоктор жөлөнөт.
Кыскылтым тенери телекей эбирет.
Көгөлтирим карлар көлөткөлү өчкүлейт.
Телекей жалаңын чаналар кечкилейт.

МИКИС ТЕОДОРАКИСКЕ

Эгей талайдын толкузы чайпалат,
чайпалат,
чайпалат.
Эгей талайдын үстинде чайкалар,
чайкалар,
чайкалар.

Кородош.
Өзөк-буурды кодорор,
Өзөк-буурды кородор,
Өзөк-буурды корондоор
Кородош,
Ачынчы,

Өзөк-буурды чымчыган
Ачынчы —
Сенин музыкан,
Микис Теодоракис¹.
А Грециянын агаштары
салкындарга колдорын жайат.
А Грециянын агаштары жер алдында
тазылдарын түүнет.
А Грециянын энелери
колдорын күнге көдүрөт,
Алмаз ошкош жаштары жүстерин кезет.
Бу ыйы, бу кыйгы,
Бу короны бадышпас кыйын,
Бу эрчим,
Бу эн бек,
Эн түс,
Эн эркин эрчим —
Сенин музыкан,
Сенин музыкан,
Микис Теодоракис,
Микис Теодоракис.

Талайдын жаказында бир кыс,
бир кыс,
бир кыс
кожондойт,
кожондойт,
кожондойт.
Ах, толкулардан,
толкулардан,
Жажыл толкулардан
Көбүктин торкозын оронгон
Афродита чыкпас,
Күннин чогы ошкош
Афродита чыкпас,
Мария Фарандури.²
Эгей талайдын үстинде
чайкалар,
чайкалар,
чайкалар.

Кыскылтым канаттары
толкуларга тийет.
Эгей талайдын үстинде
ортолыктар,
ортолыктар,
ортолыктар.

Кынјынын кыйынын жаратка ийет.
Та кыйгырган чайкалар,
Та талай чайкалат,
Та шыркалу ортолыктар јайканат,
Та сенин музыкан
Өзөк-буурым үзүп, јайылат,
Микис Теодоракис.

Сенин музыкан —
Эгей талайдын чайкузы,
Сенин музыкан —
Эгей талайдын чайказы,
Јараттагы кыстын
кыйгызы,
ыйызы,

Кынјынын шыңырты,
Улустын кыйыны —
Сенин музыкан,
Микис Теодоракис.

А Грецияда,
Агаштар күнге
мызылдаган Грецияда,

А Грецияда,
Күмүш туман орогон Грецияда,
Крит ортолыктын јеек буказы,
Крит ортолыктын јебрен буказы.
Улусты истеп јат,

Улусты өлтүр јат.
Геракл, сен кайда?
Геракл, сен кайда?

Караңуй тундерде
Тидиреде мантап,

Криттин буказы
Улусты өлтүр јат.

Карангуйдан божонгон
Криттин буказы
Канга эзирип, улусты тепсейт,
Жеек буканын желбер көлөткөзи
Грециянын үстінде элбендейт,
элбендейт...
Эгей талайда толкулар чайкалат,
чайкалат,
чайкалат...
Эгей талайдын үстінде чайкалар,
чайкалар,
чайкалар...

* * *

Албатымнын ортодон
Ат-нерелү эр бүтсен!
Албатымнын талантын
Ак-жарыкка көргүссен!

Чактап арткан улустын
Чагылган оды билдирзин.
Камык жолдор ортодо
Кару тыны танылзын.

Албатылар ортодо
Ады онын угулзын!
Ак-жарыктын үстине
Магы онын жайылзын!

Ат-нерелү эр бүтсен
Албатымнын ортодо!
Адын онын мактатсаң
Албатылар ортодо!

¹ Микис Теодоракис — Грециянын фашист башкарузы кату истеп турган демократ, телекейлик жарлу композитор.

² Мария Фарандури — Микис Теодоракистин кожондорын кожондогон жиит кожончы.

Көрөриме бүдөдим.

Ол тушта

Бир ой болор.

Мен уулымла кожо болорым.

Машинадан тракка чыгып,

Жолдо турарым.

Алтай жааштар,

Жалакай жаскы жааштар,

Бу ла бистинг ойдөги

Аш өскүрген, өлөң өскүрген жааштар

Шили өргөөлөр үстинде шылыраар,

Та нени де жалакай, жалакай шымыраар,

Шилдер ого араай шыныраар.

Мен ак чачту турарым.

Уулымнын жардына колым саларым,

Мен ол тушта бу ойдди сананарым.

Бистинг жолдорус, жоболус, тартыжус,

Бистинг бүгүнгү жүрүмис сананарым.

Карагайлар курчаган кайалар ортодо

Жаскы жааштарга өргөөлөр шыныраар,

Бүтүнгү пастух эрлердин жеендери

Космонавт кийимдү жанымла учуртар.

МӨНКҮЛИК САЛКЫН

Түнде
Кадын сүмерлеринен
Меге келет
Мөнкүлик салкын.

Городто тымык квартирамды
Ачып кирет
Мөнкүлик салкын.

Вьетнамнын коронду жалаңдарына
Мени апарат
Мөнкүлик салкын.

Ыйлаган вьетнам энеле
Мени ыйладат
Мөнкүлик салкын.

Палестин араб палаткаларына
Мени жетирет
Мөнкүлик салкын.

Палестин араб партизандарла мени
Атакага ийет
Мөнкүлик салкын.

Гевара жуулашкан жалаңдарга
Мени апарат
Мөнкүлик салкын.

Тирү Джон Ридле
Нью-Йорк оромдорында
Мени тушташтырат
Мөнкүлик салкын.

Түнде телекейле јоруктайдым,
Таныштарыма јолугадым,
Олордын отторынын јанына јылынадым,

Көдүринги аладым.
Мойнымда менин шарф эмес —
Мөңкүлик салкын.
Ол јирменчи чактын түймеендү салкыны.
Јирменчи чактын түймеендү салымы.

Мөңкүлер салкыны —
Ол мөңкүлер сыркыны.
Мөңкүлик салкын —
Ол бийик салым.

Телекейде кижі шыралаганча
Мени токунатпас —
Мөңкүлик салкын.

Тегин улустын жүрүми учун
Мени үстүктирер —
Мөңкүлик салкын.

ЛЕНИННИН БИЧИКТЕРИН КЫЧЫРГАМДА...

Владимир Ильич,
Слерди кычыргамда,
Алтайдын тууларындагы күкүрттин
Сергек кейин тынгамдый.

Владимир Ильич,
Слерди кычыргамда,
Јиит јарындарым тызыражып,
Баатыр ийде кожулып тургандый.

Владимир Ильич,
Слерди кычыргамда,

Мөңкү тошту сүмерлер бажынан
Планеталардын чагылыжып,
жылышканын көргөмдий.

Владимир Ильич,
Слерди кычыргамда,
Эң куулгазын аржандардын сызы
Канымда жайылып тургандый.

* * *

Ышталган сүмерлер бажына чыгып,
Толкуланган туулар сынын аярып,
Жер үстин оморкоп көрөйин дегемде,
Ленинди кычырадым!

Кижининг учы жок ийдезин билерге,
Кижининг ойгорынынг кемин ондоорго,
Ленинди кычырадым!
Ленинди кычырадым!

Жүрүмнинг кыйбас тартыжына чыгарга,
Жеңүге жетирер jepсел алынарга,
Ленинди кычырадым!
Ленинди кычырадым!

ТӨРӨЛИМЕ ЈАНАР

Алмас баштарын тумандар орогон,
Арка-тууларын андар айланган,
Күр-көксинде күмүш ээлеген,
Күркүрегген суулары жылдыстарга илинген,
Артабас жаражын чөрчөктөр кайлаган,
Алтан түмен албаты алкап адаган
Бу не жер?
— Бу Улу Алтай!
— Туулу Алтай!
Эрмеги — чечен, эрчими — болот,

Эткени — учурлу, эзегени — бийик,
Жүрүми — жарык, жүреги — ачык,
Чырайы — кеен, чындыгы — кереес
Бу не албаты?
— Бу алтай албаты!
— Совет албаты!

Кандый ырыс — мен бу ар-бүткенде,
Бу албаты ортодо бүткенимде.
Жалбыш ошкош жүрүмим бу жерде өдөр
Бу жайым салымымда.
Бу аттарды минип, мен мантадарым.
Мында балдар өскүрип, жажаарым.
Мында баатыр кожондор коолодорум
Эр болгон адында.

Бу мөңкүлөр меге кунугып, туруп калар,
Бу суулар меге ыйлап, сунуп калар,
Бу албаты мени көдүрип, жууп салар
Жажым жажап атангамда.
Онын учун, ар-бүткеним,
сеге быйаным айдадым,
Онын учун, албатым,
сеге алкыжым айдадым
Жүрүм берген учун, сүүш берген учун,
Ырыс берген учун бу 34 жиит жажымда.

МЕНИН ПОЛИТИКАМ

Менин политикамда
Жаан жажыт жок.
Улусты сүү. Ол —
Эн чындык жол.

Айса болзо, кезикте
Ажа да беретем,
Же мен бойыма эмес,
Улус учун эдетем.

Айса болзо, улуска
Жаан килемји де этпегем,
Је мен улус учун
Јүрегиме килебегем.

Айса болзо, улус та
Оны сезип жүретен:
Өскө улуска көрө
Меге артык бүдетен.

Менин «буруум» жагыс:
Јүрегим ачык-жарык.
Жажыт менде жок —
Жагыс ак-чек ле жүр!

Обывательдер жамандаза,
Ойгорлор актан койор:
Коммунизмнин Законыла
Поэт жүрген деер...

АЛТАЙ АЛБАТЫНЫҢ ӨСКӨНИ КЕРЕГИНДЕ

Ак жалаңда жаскыда
Чечектен көп не өскөн?
Алтай журтта бу өйдө
Балдардан көп кем болгон?

Пастух улус айлында
Балдар эмди бадышпас.
Бир отурып чайлаза,
Он балага жер таппас.

«Бу кайткан учкандар — деп,
Энези каткырып отурат. —
Бүткүл колхоз улусты
Адылбай канай чыдадат.

Айла озогы бистердий
Кортуктар болзо кайдат — дейт.
Ай-карадан жалтанбас
Жаш үйе эмди өзөт — дейт. —

Культурныйлары коркышту
Кино ло десе сурт эдер,
Жааны-жажы ончозы
Модный кийим керек деер.

Отурала ойнозо,
Ойногоны — техника.
Алаканда бичиги —
Алгебра ла физика».

Энези мынай куучындайт,
Балдарга эрке аъектайт.
Күрен-шүлен күлүктөр
Мыжылдажып унчукпайт.

Удабастан түн кирип,
Көдүре черү бүтеенет.
— Сүреен кино бол жат — деп,
Күркүреп клуб төөн жүр калат.

Эх, алтай албаты,
Керсү албаты,
Канча чактарга
Кырдырган албаты,
Керсү улу ороондо.

Көдүрилер ой келерде,
Өзөр дегенин бу туру.
Калжу жебрен каандардын
Кылыжынан тирү артып,
Көптөөр дегенин бу туру.

Өзигер, балдар, чыдагар, балдар,
Алтай албатыбыс көп лө болзын,

Алтай улустын јакшы ады
Ороон ичинде бастыра угулзын.
Јаан јарлу бичикчилер чыгар деп
Јакшы керсү артисттер бүдер деп,

Улу керсү орооныста
Албатыс бистин өзөр деп,
Бир де кичинек
Алаңзыбайдым.

Онын учун ак јалаңда
Чечектин көби бу туру.
Онын учун алтай јуртта
Балдардын көби бу туру.

ЧЫН ЫРЫС

Алкы-јөөжө дө — андый кереес беди.
Ат-нере де — андый керек беди.
Јаңыс ла бу кыйынду,
бу шыралу јер үстинде
Кижиле өлтүртпезин,
Балдар ла аштабазын.

Иштенер,
Иштенер,
Өлгөнчө иштенер керек.
Чын коммунист болуп,
Тартыжар керек.
Јаңыс ла
Чын кижиле,
Иштеген кижиле —
Улу кижиле ырысту болзын, јеткилде
јүрзин.
Агаштар ол ло бойы јажарзын.
Аштар ол ло бойы јайканзын.
Алкы да — төгүн.
Ат-нере де — төгүн.
Јаңыс ла кижиле учун јүр.
Ол чын.

КИЖИНИ КИЧЕЕЙЛИ

Кижиге кару болыгар!
Кижиге киленкей болыгар!
Кижиге тирүде, бар тушта
Кижиге ајару салыгар!

Кижиден бийик не баалу!
Кижиден артык не кару!
Амадаганыс — кижиге учун!
Алып тапканыс — кижиге учун!

Кижиге ырызы учун жүрүс!
Кижиге ады учун турус!

— Албаты учун ичкери! — деп,
Трибунадаг кыйгырадыс.
— Кижиге омок угулат — деп,
Горькийдин сөзин салбайдыс.

Же кезикте бу ла улус
Бистен болуш жок калат.
Карыгып, бууныгып жүрерде,
Каруузыыр улус табылбайт.

Кижинин жүрүми жаңыс ине,
Килебей туруп, жүр калар.
Тирү тужында кайттыс деп,
Кийинен ары сөс артар.

Кереес жаңыс жүрүмде,
Кижини сүүйли, нөкөрлөр.
Кажы ла түбекте кижиден
Бойысты көрөли, нөкөрлөр.

Кижиге жакшы эткеннен
Кемзинбейли, нөкөрлөр.
Кижиге кату болгоннон
Кыйнал жүрели, нөкөрлөр.

Жабыс-јобош жүргенге
Жалакай болоолы качан да.
Жалакай айткан жаңыс сөс
Жабыска жаркын чагылтар.

Кезикте кунугып жүредис —
Карыкчал санаа кинчектейт.
Ол тушта бисти көдүр ий,
Туйуксынгандар туу сөгөр.

Кижиге килеп жүрели!
Кижиге кару бололы!
Кижиге тирүде, бар тушта
Оны аярып, кичеейли!

АЛБАТЫМА ТАЛАНТТАР КЕРЕК!

О, албатыма канча кире
Талантту улус керек!
О, бистин бичилбеген
Ат-нерелү кожондорыс кайда?
О, бистин ачылбаган
Ат-нерелү таланттарыс кайда?

Бистин улу чүмделгибис¹ кайда?
Алтай улустын айдылбаган жүрегин
Кандый таланттар чыгара айдар?
Ороонго, телекейге кем кайкадар?

УУЛЫМ ЭРКИНГЕ

(Жаңы сөстөрлү үлгөр)

Менин уулым Алтайда чыккан,
Угы онын алтайлык болор.

¹ Чүмделги — искусство, автор тапкан жаңы сөс.

Жүреги жерине карузып,
Алтай-сүүчи, алтайчы болор.

Менин уулым тууларда чыккан:
Кылыгы жалтанбас туулык болор,
Ак сындарга тартылып,
Туу-чыгаачы, туучы болор.

Ол андык жерин сүүр,
Чечен окту анчы болор.
Ол чыйрак аттар сүүр,
Ат-ойынчы, атчы болор.

Ол чаналу туудан шунуп,
Туу-чаначы спортсмен болор.
Улус ойногон жерге кирип,
Ол ойынчы, бийечи болор.

Ол жакшылык өйдө —
Коммунизмде жүрөр.
Жамандыкты ол көрбөс —
Жамандык өдөр.
Жүрүми онын арулык болор,
Жүреги — керсүлик.
Улус оны сүүшле курчаар,
Ол улусты сүүр.
Калыгынын адыла —
Алтайлык болор:
Ойгорлык, улулык.
Кылык-жаңыла —
Туулык болор:
Жалтанбас, жана баспас.

Уулым,
Мен сеге бу жерди сыйлайдым:
Бу алтынды байлык жерди.
Онын мөңкүлери мөңкү болуп чагыл,
Онын тууларына кайа болуп эптел,

Жабыс-јобош жүргенге
Жалакай болоолы качан да.
Жалакай айткан жаңыс сөс
Жабыска жаркын чагылтар.

Кезикте кунугып жүредис —
Карыкчал санаа кинчектейт.
Ол тушта бисти көдүр ий,
Туйуксынгандар туу сөгөр.

Кижиге килеп жүрели!
Кижиге кару бололы!
Кижиге тирүде, бар тушта
Оны аярып, кичеейли!

АЛБАТЫМА ТАЛАНТТАР КЕРЕК!

О, албатыма канча кире
Талантту улус керек!
О, бистин бичилбеген
Ат-нерелү кожондорыс кайда?
О, бистин ачылбаган
Ат-нерелү таланттарыс кайда?

Бистин улу чүмделгибис¹ кайда?
Алтай улустын айдылбаган жүрегин
Кандый таланттар чыгара айдар?
Ороонго, телекейге кем кайкадар?

УУЛЫМ ЭРКИНГЕ

(Жаңы сөстөрлү үлгөр)

Менин уулым Алтайда чыккан,
Угы онын алтайлык болор.

¹ Чүмделги — искусство, автор тапкан жаңы сөс.

Јүреги јерине карузып,
Алтай-сүўчи, алтайчы болор.

Менин уулым тууларда чыккан:
Кылыгы јалтанбас туулык болор,
Ак сындарга тартылып,
Туу-чыгаачы, туучы болор.

Ол андык јерин сүўр,
Чечен окту аңчы болор.
Ол чыйрак аттар сүўр,
Ат-ойынчы, атчы болор.

Ол чаналу туудан шунуп,
Туу-чаначы спортсмен болор.
Улус ойногон јерге кирип,
Ол ойынчы, бийечи болор.

Ол јакшылык өйдө —
Коммунизмде јүрер.
Јамандыкты ол көрбөс —
Јамандык өдөр.
Јүрүми онын арулык болор,
Јүреги — керсүлик.
Улус оны сүўшле курчаар,
Ол улусты сүўр.
Калыгынын адыла —
Алтайлык болор:
Ойгорлык, улулык.
Кылык-јаңыла —
Туулык болор:
Јалтанбас, јана баспас.

Уулым,
Мен сеге бу јерди сыйлайдым:
Бу алтындый байлык јерди.
Онын мөңкүлериле мөңкү болуп чагыл,
Онын тууларына кайа болуп эптел,

Онын сууларына толку болуп кожул.
Онын арчындарына корбо болуп бирик.
Уулым,
Мен сеге бу алтайымды сыйлайдым,
Эл-жоңына кижиге эдип кожодым.
Эржине мал үүрине жаш кулун кожодым.
Алтай албатынын жалакайын алын,
Агару жоңыннын чыдамкайын алын,
Албатынын ару жүрегин алын.
Албатынын кару кылыгын алын,
Алмас чечен тилин алын.

Жерин көр:

Ак салкындар сыңыраган
Ак таскылдар, сындар.
Амыргызы сыылаган
Айпак мүүстү сыгындар.

Албатын көр:

Ак малы одорлорго жайылган,
Ару ажы анканынан ажынган
Амыр ышту журттар.

* * *

Уулым менин алтайак,
Тумчугынын бажы карачак.
Эки көзи — жылдызак,
Эриндери — чейнечек,
Кылык-жаңы — шулмузак.
Куучындап ийзе — кучыйак,
Каткырып ийзе — күзүнчечек,
Күлүмзирензе — күничек,
Быштак сыкса — көличек.
Ады чыккан баатырак,
Ат-нерелү Башпарак.

БИСТИН ӨБӨКӨЛӨРИС — ЖЕБРЕН ТҮРКТЕР

Кыдаттын эмдиги жаандары
Кайран жериске умзанат.
Кородогон санааларым
Жебрен өйлөргө учат...

... Ұстимдеги теңери —
Жебрен түрктик
Чанкыр кереге.
Алтын жаанын огы
Айасты бүгүп,
Күнге түртүптир.

Ойто ло кыдат каан
Түрктөргө жуу ачкан:
Көбине салдырган.
Күчсиркеп, ачыркап,
Канду чакты тапкан.

Кан јудатан
Дракон — улу јылан
Јайым сүүчи түрктөргө
Мынайда айткан:

«Алтай — байлык јурт.
Түрктөр — омок јон.
Алтай јуртка — өрт!
Јонго — өлүм, олјо!»

О, көксимде јүрегим —
Түрк мааныда көк бөрү —
Черү алдында элбирейт.
Ойгор Билге-каган!²
Түрктөр салымын сананган.
Кайра болбос Күл-тегин³
Кородоп, тижин тиштенген.

Кийин јанында бистин
Алтай Јуучыл темир бөрүктің.
Та кандый кату санаа

Мандайында булуттый
Ўргүлжик турат бұрүнкий...

... Же эмди бис түрктөр эмес.
Бисти ук! Эмди бис —
бирлик ле седен
Жүс ук!

Бистин санаабыс ару!
Жерис — агару.
Амыр-энчү черү —
Өдүп болбос кору.

Же жайым сүүчи өбөкөлөр
Жүрегисте тирү!
Төрөлин корып өлгөндөр
Мөңкү ле улу!

Бир ороондо бийик улустар
Бирлик жериме умзанат.
Онын учун кородогон санаа
Өбөкөлөрим эске алат.

БААТЫРЛЫК КОЖОН

Эмдик аттар
Минерге бүткем.
Эрлү кожондор
Чүмдеерге бүткем.

Эрлерди жеңерге —
Эр болуп бүткем.

²Билге-каган

³Күл-тегин — 6-8 чактарда Кыдаттын олжочыл императорларына удур жайымы учун күүн-кайрал жок тартышкан, бистин өбөкөлөрис болгон жебрен түрктөрдүн ат-нерелү черү баштаачылары.

Эн бийикке једерге
Эрчимдү бүткөм.

Јараш кыстарды
Сүүрге бүткөм.
Јаңарлап оморды
Мактаарга бүткөм.

Тенектерле ченежип,
Тегелеерге бүткөм.
Тенериден јылдысты
Терерге бүткөм.

Албатымнын адаанын
Аларга бүткөм.
Агару чегин
Корырга бүткөм.

Јииттер көксинде
От чагарга бүткөм,
Амадуга ууладып,
Көдүрерге бүткөм.

Мен алтай эр.
Мени јенип көр.
Мени јенип албазын:
Энем — алтай јер,
Адам — куулгазын.

Бир алтаганым —
Он алтамаар.
Бир айтканым —
Он айтканаар.

Айдышта, ойношто
Меге јетпезеер.
Адышта, турушта
Мени тутпазаар.

Мен — чынымла.
Слер — төгүнле.
Мен — бойымла.
Слер — көбиле.

Je мен — алтай эр,
Мени женип албазаар:
Энем — алтай јер,
Адам — куулгазын.

Алтайдын ээзинин
Алтын арчуулы —
Бала кабайым.
Туулар көксинин
Тирү ойгор суузы —
Аржан суузыным.

ТӨРӨЛ ЈЕРИМНИН ЈАРАЖЫН АЈЫКТАП

Бу толкуланып, тонуп калган таш туулар,
Бу эже тебилген, тууларга чайпалган актар,
Бу чанкыр сыны бүктелип,
тууларды ажып јаткан салкындар,

Јебрен чактар түбине
Келер өйдин түбинен
Салакталып, учуп јаткан суулар
Ўргүлјинин ўргүлјиге,
Ўргүлјинин ўргүлјиге
Менин ине, менин.

Бир мун јыл мынан озо
Түрк укту баатыр Козын-Эркеш
Адынын бажын кучактап,
Бу јерде турган, төрөлин кайкаган.
Ару јаштары јүзин јолдогон.

Эмди мен турум бу жерде
Түрк укту алтай эр.
Адымнын бажын кучактаган турум,
Ару жаштарым көстөрүмде айланат:
Алтайымды кайкайдым,
Жүрүмиме сүүнедим.

Билерим:
Бир мун жыл кийнинде
Обөкөлөрүнүн төрөлинде
Бу ак жерде аттын жанында
Ыраак планеталардан жанган
Бир уул турар.
Адынын бажын кучактап алып,
Алтайды кайкап, жүрүмди кайкап,
Ару жаштары көстөрүндө айланар.

* * *

Бу Алтайымды
Албатымды сүүйин,
Акаларымды тоойын —
Качаннын качанга,
Качаннын качанга.

Улустарга,
Кыстарга,
Устарга сүүнейин —
Качан да,
Качан да.

Аңдарды,
Аттарды,
Агаштарды кайкайын —
Канчага,
Канчага.

Тенери — кандый ачык!
Телекей — кандый жарык!

АТТАР

Аттар,
Аттар,
Аттар,
Ак јаланла мантаган аттар,
Алтын јалы јайылган аттар,
Алын колы бијелеген аттар,
Арка-бели мызылдаган аттар.

Аттар,
Аттар,
Аттар,
Ак-јарыкта
Слерден јараш не бар?

Шоокырарда,
Тыныжын көрүгөр —
Чейне чечектеп тургандый.
Жорголоордо,
Бажын көрүгөр —
Куунын мойны ээлгендий.

Тайгадан јуртка түшкенде,
Көчкө келгендий аттар,
Чеденге күркүрөп киргенде,
Тенис толкулангандый аттар...

...Эр улус чеденнин јанында
Көстөри чагылып курчыыр.
Тыныжы көксине бадышпай,
Ар јанынан көөрөөр.
А аттардын кийик көстөринде
Түндеги јалкындар јаркындалар.
Арка-сындарынын үстинде
Тайгалар салкыны јалбыраар.
Кандый да кайкамчылу
Сан башка јажыттар,

Өчүп калар.
 Je жүрүм качан да —
Ол эбиреде
 Jаскы кеен үргүлжик жаландар,
Jалтырашкан тайгалар,
 Ак торкодый жалдарын серпип,
Алын коо колдорун силкип,
 Сыгырган салкындарла жарыжып,
Jеримле учуртып жаткан
 Эң жараш, эң омок,
Эң чыйрак аттар...
 Аргымак аттар, аттар...

JIИТ СПЕЦИАЛИСТ НӨКӨРЛӨРГӨ

Бистин жер — ыраак жака жер,
Алыс жер, же төрөл жер —
 Jангыс жер.
Слер үренген улу городтор
Узак-узак.
Jолдор ого узун-узун.
Кичинек-кичинек город.
Jыду жаашту күс.
 Квартира жок, одын жок.
Jүрегин — кезикте — өскүс.
 Эрикчил келер.
Канайдар?
 Комудап кемге айдар?
Jок, нөкөр, иштеер керек түней ле.
 Jүткүүр, амадаар.

Кезикте сананарын: та айса атанар?
Чике айтса, бир кезек улус чылап,
 Jылу жер бедреп качар?
Jок, нөкөр, ук мени, жиит нөкөр,
Jедикпестү өйлөр түней ле өдөр,
Жиит бойына ырыс келер,
Эне жерин сеге ончозын берер.

Төрөл јерин качан да артырба,
Болор-болбос өөндөргө ачынба.
Каткыр! Иште!

Амада. Јүткү!

АРХИТЕКТОР АЙНА

Горно-Алтайск городто,
Улалунун јаказында
Јерге кирип барып јаткан бир агаш тура бар.
Бу служебный туранын энг кичинек кыбында
Архитектор Айна деп бир алтай кыс бар.
Айна јиит специалист,
Квартира ого келишпеген.
Удурумга јадарга
Досаафтан кып берилген.
Энирлерде эжиктеги залда
шоферлор танкылап,
јуундайт.
Эрикпей туруп Айна кыбында проекттер јурайт.
Айна үредүзи аайынча иште
эм тургуза иштебеген.
Онын иштейтен јерине өскө кижиге тургузылган.
Анда бу үредү јок, је ол керектү таныштарлу.
Онын учун Айна онын јерине отурган.
Айнада колбулар јок,
Айнада јүк ле талант бар,
Көп-көп иштенер, көп-көп бүдүрер күүни бар.
Онын учун Айна келер өйгө бүдер,
Ненин учун дезе ол келер өйди
Таныштулар эмес таланттулар бүдүрер.
А Айнанын түш јеринде
келер өйдин туралары
Јаскы күнге каткырат элбек көзнөктөриле.
Кеен-кеен туралардын стенезинде журуктарда
Мыйгактар секиргилейт кижиге ошкош көстөрлү.
Јарык-јарык тураларда —
кажы ла кижиге квартира.

Кажы ла кижиге мында иш, сүүнчи, ырыс
табылар,
Бюрократтар мында жок, таныштулар тайылар,
Кажы ла кижиге бу өйдө жалакайыла бааланар...
Горно-Алтайск городто Улалунун жаказында
Жерге кирип барып жаткан агаш тура карарат.
Ол туранын ичинде бир кичинек кыбында
Кайкамчылу түштер көрүп,
Айна деп кыс уйуктайт.

ЭШ НӨКӨРИМЕ

Нөкөрүм, нөкөрүм,
Бу менин буруум.
Менин бүрүнкүйүм —
бойыма ачынганым.
Кыртыштанганым —
бойыма ачынганым.
Жүрүмүм чике келишпейт —
ого ачынганым.

Же сен — төгүни жок жүрек,
Же сен — кинчеги жок чындык:

Менин алдымда
Сенин буруун жок.
Сенин алдына
Меге эп жок.
Санаама јединип
Болбогоным учун,
Керек жок соодожым,
Кейим учун
Акту бойыма,
Бойыма ачынгам...

ЭН КАРУ КИЖИГЕ

Сенин аруун —
Менин коруум.
Сен меге —
Кижининге кеми.
Жүрегимнинге эми.
Жүрүмнүн теңизинде мени
Чебер
кечиргенге кеме.

ГОРНО-АЛТАЙСКТЫН ДЖИОКОНДАЗЫ

Сен оромло араай барганда,
Кей сени эбире чечектей бергендий.
Сенин кемзинчек жеңил кыймыгын
Мелодиялар бололо, эдип арткандый.
Сен уйалчак күлүмзиренип ийзен,
Жаш балагадый — кижиге сизге карузыыр.
Тидинип-тидинбей каруу бергенде,
Килеп сизге, жүрегин жемиреер.
Горно-Алтайсктын жажыл оромдоруна
Сен кайдаг келген, кудайлык ангел?
Рафаельдин портреттеринен бе?
Джииоконданын мөңкү сүнези бе сен?
Сен кемге болзон, же сенин жарыгын
Көргөн кижини ырысту эдет.
Көзөгөн улуска беш те минутка
Кереес жүрүмнүн кеенин эдет.
Сен кемге болзон, же сенин ырыгын
Сенин жарыгына турар болзын.
Жүрөктөр сытаткан агару керсүүн
Жалакай чебер колдорго келишсин.

ЧЕЙНЕ ДЕП АТТУ КЫСКА

Чейне,

Сенин адынды
Кайда мен уккам?
Айса мөштү арттарда
Тумантык ыраак көлдөрдөн
Турна меге кыйгырган?
Айса күски аштардын
Ўстиле агарып кайыган
Агуна меге шымыраган?
Чейне,

Сен кемзинзен,
Чырайың — кеен чейне.
Ойто меге көрүнзен,
Сен ырызым ине.

Чейне,

Алтайдын эн жараш кызы Чейне,
Катап туштабас —

Сен кайда барган?
Кару меге бербес —
Сен кайда жылыйган?
Ажулардан кыйгырадым:
Кел бери, Чейне!

Удура жаңыс ла жаңылга:

Чейне! Чейне! Чейне!

Чейне,

Сенин адынды
Кайда мен уккам?
Айса сен куулгазын:
Көрүлбес кайткан?
Чейне!

* * *

Кажы ла кыста —
Джиоконданын күлүмјизи.
Кажы ла агашта —
Айдылбаган симфония.
Кажы ла жылдыста —
Имдеп турган жажыт.

АЙДЫНГ ТҰНДЕ

Кандый жараш жай!
Теректер үстиле
Ай кайкалайт.
Майманын суузы
Шылырайт жалакай.
Суу жараттай
Тураак араай,
Керсү көстү жаражай.
Ай күмүшти
Үстисте сынырагай,
Унчукпас теректер
Жажыдыс коругай.
Бис экүнин жүректе
Бу айдын энирде
Сүүш айдынгай,
Керсү көстү жаражай.

Мен сеге туштаарга
Жер үстине бүтпей,
Сеге сүүжим айдарга
Жер үстине бүтпей,
Кеен жаражай,
Керсү көстү жаражай.
Кожо жолго кычырзам,
Барарын ба, көөркий?
Колдорым берзем,
Тударын ба, көөркий?
Көстөң көскө көрүжип,
Керезин айтсам,
Угарын ба, көөркий,
Тындаарын ба, көөркий?
Сүүш деп сүүнчи
Жаңыс берилген.
Сүүш деп ырысты
Жаңыска берген.
Мен сеге жүрегим

Сыйладым, жаражай,
Керсү көстү жаражай,
Кеен жаражай.
Ай бистинг үстистен
Ырызыс карагай.
Унчукпас теректер
Тымыкты коругай.
Жер үстинде сүүш
Мөнкүлик жазагай.
Айдында сүүгендер
Бой-бойын табышкай.
Кайран ырызым,
Кару жаражай,
Керсү көстү жаражай,
Кереес жаражай.

* * *

Көгүстеги бир жүрек
Жүрген сайын там ла жаш,
Эбиреде телекей
Көргөн сайын там жараш.

Карыганымнан олбөзим,
Кайкаганымнан олөрим!
Сүрнүкеннен олбөзим,
Сүүнгенимнен олөрим!

ТУЙУКСЫНГАН САНААЛАР КЕРЕГИНДЕ

Тенери бүркек.
Жолдорды туман алган.
Же жазап сананзан,
бу жут жүк ле сенин жанында —
Анда үстинде күн
ол ло бойы жалтыраган.

Туйуксынган санаалар не? —
Туман. Жердин буузы,
Күн көдүрилип жат.
Удабас туман кайылып калар:
Туулар баштары ол ло бойы жалтыраар,
Мөңкүлик жер ол ло бойы жажарар.

БИСТИ КЕМ БАЗЫП ЖАТ?

(Комудаган бир нөкөргө)

Je бисти кем базып жат деп, уулдар,
кем базып жат деп?
Акту ла бойыбыстың шалыр
кылыгыс базып жат,
Аайы-төйи жок шалбындаш,
жаакташ базып жат,
Аайлап-чындап керек бүдүрип
Болбозыс базып жат —
Жалжыр-жалку эски кылык-жангыс
базып жат.
Анан өскө бисти база
кем тудуп жат деп, уулдар,
кем тудуп жат деп?

БИР КЕЗЕК УУЛДАРГА

Балырап базатаны
Болор эмес пе, уулдар.
Баш деп неме
Агарган эмес пе, уулдар.

Ичиш деп неме
Жеткен эмес пе, уулдар.
Иштеш деп неме
Арткан эмес пе, уулдар.

Эткен неме
Колго келбес эмес пе, уулдар.
Эдер неме

Баштан ашкан эмес пе, уулдар.
Бир кичинек макташтан
Бийиркеп кайдат, уулдар.
Көк-төгүн көкүштен
Кейтигип кайдат, уулдар.

ЖАЙ КЕЛГЕНИ

Булуттардын байкандары
Мендебей-мендебей жүскүлейт.
Тенеринин ийнектери
Тойу-амыр отогылайт.

Амыр журттар үстинде
Алагүн жааштар салактайт.
Атту уулдар тойго деп,
Аракы темдеп мантадат.

ТҮНДЕГИ ТЕРЕКТЕР

Теректер араай жайканыжат.

Теректер араай жымыражат.

Теректер араай шылыражат.

Теректер араай шымыражат.

Теректер нени санангылайт?

Теректер неге санааркайт?

Мен бойымнын санааларым сананадым.
Бойымда санааркайдым, санааркайдым.
Ыраак талайлар жымыражын сананадым.
Ыраак тайгалар жалтыражын сананадым.
Аргымак аттардын киштежин сананадым.
Аржан суулардын кайнажын сананадым.
Көрбөгөн городгорым, көдүрбеген нөкөрлөрүм,
Жетпеген жерлерим, жер түбинде көөркийим,
Өдүп жаткан жайым, өдүп жаткан ойум,
Жүрегимнин, жүрегимнин сыстаганын
сананадым...

Теректер араай жайканыжат.
Теректер араай жымыражат.
Теректер араай шылыражат.
Теректер араай шымыражат.
Теректер менин санааларым санангылайт.
Теректер менин санааларымла санааркайт.

СЕН МЕНИ КАНАЙДАРЫН!

Кату учурал,
Сен мени кезикте курчайдың.
Кара түбек,
Сен мени кенерте туйуктайдың.
Кара санаа,
Сен мени жаба базарга амадайдың.

Же менин жүрегим
Күн ошкош болуп бүткенде —
Сен мени канайдарын!
Кара туманын кайылтып саларда —
Сен мени канайдарын!

Күлүмүм менин жаркын ошкошто —
Сен мени канайдарын!
Кара сананганды нөкөрим эткенде —
Сен мени канайдарын!

Керек беги —
Мен кичинек калыктын уулы болойын.
Керек беги —
Менин тилим областьтан ары — туйук.
Керек беги —
Мен эн кичинек городто журтагам.
Керек беги —
Улус үлгерим кезикте ондобогон.
Керек беги —
Мен кезикте мында жаңыскандый:

Мени баалабай, билбей туру
деп туйуксынгамдый,
Талантыма кезикте чөкөнгөмдий,
Жүрүмиме түкүргөмдий.
Кезикте ичкем де,
Эриккем де.

Je мен эн керсү ороондо јаткамда,
Төрт јаны дөөн јолдорым ачыкта,
Албатымды албаты эдип көдүргенде,
Акту бойыма улус јалакайда,
Мен иштеп, бүдүрип билеримде,
Өрө өзүп, көдүрилип болорымда,
Карыкчыл санаа,

Сен мени канайдарын!
Телекейдин бастыра эн јакшы улузы
Менин нөкөрлөримдийде —

Сен мени канайдарын.
Мен жүрүмге бүткемде,
Улуска иженгемде,
Бүдүрип билеримде,
Кара санаа,

Сен мени канайдарын!

ЈЕЛБИС

(М.Ю. Лермонтов аайынча)

Демон мен, Демон —
Лермонтовтың Јелбизи.
Жүрүмдеги темам —
Бийик салым ырызы.

Мещанка кыстарга
Менен өгөөн чыкпас.
Ийнимдеги канаттарым
Айылдарына батпас.

Кылыштый кызу
Улу шүүлтелер

Жүрегим менин тойгызар.
Мөңкү башту
Сүмерлерге коштой
Сыным менин сенилер.

Мөңкүлер баштарынан
Телекей аजारым.
Канаттарым шылырап,
Кайалардан түжерим.
Кара космос
Түбинен келген
Кызыл жылдыс куйругындый,
От-жалбышту тыныжымла
Жүзеер өртөп барарым.
Житкеер жимиреде
Карсылдада каткырып,
Кара куйундый жоголып каларым.
Слер туруп калараар,
Узак көрүп калараар.

Же келер өйдин изү жалбыжы
Жүзеерде качанга артып калар.
Келер улустын курч кылыгы
Жүрегеерге чыкпас өдүп калар.

КОП СӨСТӨР КЕРЕГИНДЕ

Күркүреген, күзүреген
Күркет жаскы күкүрт,
Жалкындаган, жаңыраган
Жараш жайгы күкүрт,
Кеен жерди бир үребей
Көксин кенидип-сергидип барар.
Аң-куштын күчи кожулар,
Ар-бүткен сүүнип јунунар.
Же бырсыган күски јаштар
Табыжы јок, јыду јаштар,
Көскө көрүнбес, көндүре өтпөс,

Күйбүреген тунук жааштар —
Жерди тезилте чучурадып ийер,
Жолды чейилте чылчырадып ийер.
Көскө көрүнбес, колго тудулбас
Копчылар жайган бир-эки сөстөр,
Жаантайын жайылган жабыс эрмектер,
Жаба базайын деген куучындар
Баатыр да кижини базардан маат жок!
Кезер де кижини кезерден табы жок!

ЖАС КЕЛГЕН

(Балдарга)

Кучкаштар чуркурайт:

— Жас! Жас!

Тамчылар тамчылайт:

— Жас! Жас!

Жолдор карарат:

— Жас! Жас!

Карлар кайылат!

— Жас! Жас!

Күндөр узагылайт!

— Жас! Жас!

Чоктор изигилейт!

— Жас! Жас!

Бастыра немелер

Жасты сакыйт,

Жасты мактайт:

— Жас! Жас!

Эртен турадан

Эңирге жетире

Жаска иженет,

Жаска сүүнет:

— Жас! Жас!

ЛОБОШ ЈИИТТЕРГЕ АЧЫНГАНЫМ

(Жокур)

Боро-боро
 Јүстери куу
Лобош-јобош уулдар жүргилеер.
 Бу эрлер бе?
Жок, тирүү көлөткөлөр
 Жүрүү деп билдирер.
Бүдүштерин көрзөн,
Ўрпейген күски адарулар ошкош.
 Ўндерин уксаң,
Уйку аразында куучындаган ошкош.
А эр кижинин кинжал ошкош
 Сынгыраган ўни кайда?
Эр кижинин ирбис ошкош
Өткүрө көргөн көстөри кайда?
Кизи кижидий не болбос?
Ол кемнен жабыс?
 Ол неден уялар?
Ол кемнен жалтанар?
Кижинин адын тўжүрген немени
 Бурулап жадым!
Кижинин кеминен жабыс болгонды
 Жаргылап жадым!
Айса болзо, бу мындый улус та жок болор.
Бу кокур — поэттин көпчиткени болзын.
Же чынын айдар керек: бистин ичкеричил өйдө
Улус жаңгыс ла жалтанбас болзын!

КАСПА КЕРЕГИНДЕ ЎЛГЕРЛЕР

КАСПАНЫН КАЙЧЫЗЫ КАЛБАН ӨГӨӨН

Журттын та өрөөртинен өдүп жат,
Журттын та төмөөртинен келип жат,
Та ишке атанып барып жат,
 Та иштен арыйла жанып жат,

Та тегин жүрүп, ууртайла,
Эмеш тентирилип жанып жат:
Калбан өгөөн ол ло бойы
Кангазы оозында, калтазы жанында
Кендир баскан мылчазынын эжигинде
Узанып ла жат, узанып ла жат:

Чат ла чат, чат ла чат.

Оны эбиреде тырмууштар, айрууштар,
Саптар, тиштер, сүүреткиштер,

Чанактар, тугалар, ээрлер,
Обоодый такпай, инструменттер:
Жонгуштар, толотолор, кыргыштар,
Та база немелер, та база немелер,
Оны сананып, адын да таппазаар.
Бу өгөөн мынааргы ойдин кижизи бе:
Караголдын кара маймандарынын
Ойгор Чынат өрөкөннин уулы ине,
Совет жан учун эрчимдү туружып,
Оңдойдо төзөлгөн аймакисполкомнын
Эн баштапкы жааны болгон,

Ат-нерелү табыскакчы, кайчы:
Кожондорын албаты эмдиге кожондогон.
Жуунун кийниндеги жылдарда
Атту-чуулу Сыгыр-кайчыла кожо,
Кайлап отуратан өгөөн жок беди...

* * *

*Эки жыл кайра мен мынайда бичигем.
Бу үлгөр чаазындарымда артып калган.
Каспадан карыкчыл солун эм келди:
Калбан өгөөн жада калган.
Кайчы кижини Каспанын улузы
Калганчы жолына үйдеп салган эмтир.
Тогузон сегис ак-үйүлө жажын
Тоомжылу, ээжилү көдүрүп салган эмтир.
Калбан өгөөннин эткен ээрлерин
Каспанын улузы жажына ээртенер.
Калбан өгөөннин кайлаган кайларын
Каспанын улузы чактарга апарар.*

КАСПАНЫҢ ОЙЫНЧЫЗЫ МИХАИЛ МУНДУСОВКО

Эх, Мишек, Мишек, кайран нөкөр,
Алтай театр бар болгон болзо,
Айса, сен Отеллоны ойноор эдинг.
Ат-нерелү талант табылып,
Алтайдын жүрегин бактырар эдинг.
Алтайда кино согулган болзо,
Козын-Эркештий эрлү бүдүминг
Кыстардын жүрегин түймедер эди:
Каспанын артист уулынын сүрин
Кажы ла альбомнон көрөр эдис.
Je алтай кино согулгалак, нөкөр,
Алтай театр эм тургуза ачылгалак.
Алтай кожонды радиоло артисттер
Акценттү кожондоп, токтоголок.
Канайдар мыны, кожо өскөн нөкөр,
Өскө кижиге болзо, туку качан чөкөгөн,
Артисттин жеңил эмес салымына түкүрген,
Сценаны таштайла, токтоп калар эди.
Санаазы өчүп, жүрүп калар эди.
Je Миша — Каспанын уулы романтик кижиге,
Энеден бүдөрдө артист болуп бүткөн.
Jүрүм ого сценадый, а жүреги — кожон,
Ол улустын сүүнчи-ырызына жайалган.
Керосин лампалу карануй клубта
Уй саачыларды жууйла, репетиция өткүрөт.
Эки өзөкти эбиреп, аттарды жууйла,
Эмди камчылуу дирижировать эдет.
Каспанын уй саачыларыла кырыжып туруп,
Москвага барып, — ойын көргүскилейт.
Комсомол берген гитаразын тудунып,
«От Москвы до Каспы далеко»
деп кожондоп ол жүрөт.
Иженели, нөкөр, качан бирде
Алтай театр түнөй ле ачылар.
Сен бе, өскө бө — же алтай уулдар
Отеллоны алтайлап түнөй ле ойноор.

КАСПАНЫҢ КЛУБЫНДА

Жааш. Карануй. Чылчырык.
Каспанын клубында кино.
А жаш улуска неме беди ол.
Ойын түйей ле — коно.

Балдар — баштапкы рядтарда.
Бадышкылабаганы — жерде.
Бой-бойлорын чертишкилейт.
Бөрүктериле адышкылайт.

«Баштапкы рядтагы балдар,
Баштактанбагар анда!» —
Ұредүчи кижиге кату унчугат,
Ұрпек баштар эмештен тымыгылайт.

А кинога келген улустын көбин!
А көргөн кинозы — «Куулардын көли»,
Жараш куулардый балериналар жүскүлейт,
Жаңыс будына туруп, айлангылайт.

Кирза сопокту кузук черткен кыстар
Фермага качан барарын эрмектежет.
Эжиктин жанында шаалышкан уулдар
Танкылап турлары, эмеш ууртаган.

Ат таппай калгандарын куучындажат,
Танары жуук андайтанын жартажат.
Онон жыбарга соктырып, өрө
Көртүк Мишекке экү жанадыс.

Карануй сенектин көзнөги өткүрө
Өчкөн жылдыстарды аяктап жададым.
Кожондожып, өрө уй саачылар өдөт,
Кокурлажып, оморды уулдар үйдегилейт.
А мен уйку аразында
алтын жылдыстарды аяктайдым.
Алтыннан баалу бу улусты сананадым.

ЖАЙГЫ КАСПАНЫ ЭСКЕ АЛЫНАДЫМ

Киреен кырдын арјаннан
Санааркак шили јанмырлар
Араай шылырап келет не?
Огородтын ичинде
Талбак башту кўнкузук
Бажын энип, турат не?
Чейилип калган јолдордо
Јыланаш бутту уулчактар
Суу буугылап јады не?
Кедертинде турлудан
Перезен плащы сууга өткөн
Адам тўжўп келеет не?
Эн јурттын ўстинде
Тейлеген айланып јүрү не?
Айыл сакыган эмеендер
Чалкандарды эбирип,
Калангы айылдажып јүрү не?

*Ат-нерелү јуулашкан ла
иштеген адаларга — јиит үйе адынан*

АДАМНЫН КОЛДОРЫ

(Поэма)

Эниргери орой
Койдон јанала,
Чайлайла,
Амырап уйуктай берген
Адамнын колдорын көрзөн,
Сағ башка:
Адам уйуктап јадар,
Колдоры, чарчалып јадар.
Корсок-корсок јоон тамырлар
Тип-тип эдип уур согуп јадар.
Озогы өйлөрдө эн улу кайчылар

(Олорды «ээлү кайчы» дежетен)
Кайлап божойло,
Топшуурын туура салып,
Түнде уйуктай бергежин,
Кылдар бойлоры «кын-н, кын-н» эдип,
Унчугып жадар дежетен.

Кылдарда, байла, жебрен баатырлардын
Жүрүми, тыны артатан болбайсын.
Топшуур соордо, олор тамчы болуп түжүп,
Ойто јерине јанатан болбайсын.
А адамнын колдорынын
Түштерине не кирер:
Кере түжине бүдүрген
Иштер, иштер, иштер.

Канай эртен тура ат јеккени,
Канай обоодон кар күрегени,
Канай койлорго өлөн јайганы,
Мал-куш азыраганы,
Адын сугарганы —
Кыймыктанганы, тудунганы,
Бүдүргени:
Иштегени, иштегени, иштегени.

Байла, ижин сананып түженип,
Олор чарчал јат.
Байла, јобойло,
Тамырлар уур согуп јат.
А адамнын жүрүмин сананзан...
Јаш тужын, өскүс өскөнин...

...Тонынын јыртыктарын өлөңлө бөктөйлө,
Корон кышкыда койондоп жүретенин,
Јайгыда кирезин јүктенип алала,
Аргалу јаткан энемнин энезине
Самык уулдарын баштап алала,
Јалданып, одын кезетенин

(Мыны ончозын энем куучындаган)...
Je адамнын колдоры...
Жаңыс кол ижин бүдүрбеген.
Жуунун алдындагы жылдарда
Адам журт Советтин качызы болордо,
Бир кезек уулдар ортодо,
Кымыс деп жараш кыстын учун
Өөн-бөкөн чыгарда,
Токшын таайымды, Чынат Эркешти,
Төлөс Кажыкчыны кату кезедип,
Кыч этире жакару бичийле,
Одын кестирип, жаргылап салатан.
О, адамнын колдоры жиит тушта
Жаңыс ла кол иш иштеген эмес,
Жаңыс та карандаш-ручка туткан эмес,
Je, байла, алтай эр кижинин колдоры
Энеден чыгарда мылтыкка бүдүп жат.
Эки эликти жаңыс жерге...
Төрт эликти жаңыс жерге...
Эки эликти учуртып жадала,
Бир окло жаңыс жерге...

Ол ло туштагы эликтердин көбизин
Не деп айдадын!
Жаанамнын жаан кара казаны
Очокто сообойтон.
Айылчы улус
Аңчыны ундыбайтан,
Айылдан ырабайтан...
...Жуунун жылдары...
...Румыния...
Адамнын колдоры
Пулеметтын тутказына жапшынган
Кукурузанын өзөгиле жүгүришкен
Көк-боро шинельдү немецтерди
Таркырадып ла жат, таркырадып ла жат.
Көк-боро шинельдер жыгылат, жылгылайт.

Бир канча күндөр бажында
Бозом энгир киргенде,
Арыган-чылаган жортуп келет...

Эмди бу колдор уйку аразында
Нени түженет?
Кандый уур иштерди сананып,
Чачамтыгып жадат?
Ак-Суунын бажында адам жагыскан
Жадык көжүүрлейтенин түженди эмеш пе?..
Төрт кып туранын көө-корум агажын
Жагыскан кескенин олор түженди бе?
Айса, эмди олордын түжинде —
Адам жаскыда кузуктап жүргени,
Арулап сайлаган бир таар кузукты
Жойу жүктенип, тайгадан түшкени?
Айса, уйлар кабырып жүреле,
Ат үстинен уй-жиилек ол амзайт.
«Жиилек жетире бышпаган эмгир.
Балдарым эмеш сакызын» — деп, сананат.
Айса, өлөңди чаап божойло,
Одузында араай от салып отуры.
Эмезе кыйнынан жадып алган.
Чалгызын узак таптап жадыры.

Бу эмди амыр уйуктап жаткан колдор,
Уйку аразында чарчалышкан колдор,
Качан бирде кара керек бүдүрбеген,
Улуска удур качан бир болбогон,
Ачынып, талайып,
Адам кижиси сокпогон.
Ай-көрануй түнде
Уурыга жүрбеген.

Олор жаңыс ла иштеген,
Ойгуда иштеген,
Уйкуда иштеген..
Кармактанган,
Тудунган,
Бүдүрген...

Адамнын колдоры —
Саг башка колдор:
Уйку аразында
Кыймыктанып жадар.

Адамнын колдоры —
Ак-чек кижиге колдоры.
Адамнын колдоры —
Алтай кижиге колдоры.
Олор — чыйрак колдор.
Олор — бөкө колдор:
Олор нени де бүдүрер,
Уурды да, күчти де өдөр.

Бу алакаңдар — эн байлык жер:
Бу айылдын ырызы,
Жөөжөзи, жылузы
Оноң бүдөр, келер.

Олор тирүде —
Бис шибееде.
Ол алакаңда —
Бис айылда...
Адамнын колдоры,
Амырап алаар:
Эртен ойто ло
Иштеп барараар...

* * *

Бу сөстөр бир кижиге
Магына эмес!
Бир кижини мактаары
Тегин неме!
Бу сөстөрүм мен
Ада улуска учурлагам.
Жуудан жангандарды,
Жанбагандарды —
Бир үйени адагам.

Жанбагандар — тирү!
Олордын жүрүмин
Жангандар жүрген,
Баатыр күчин салып,
Бу жүрүмди көдүрген.

Бүгүн областьтын магын,
Ада кижн, тагын!
Жиит үйе,
Жүрегис жылузы —
Адаларга болзын!

БИСТИНҢ ҮЙ УЛУСКА

(Уткуул сөс)

Туулардагы үй улус,
Турлудагы үй улус,
Журттардагы үй улус,
Жаыстагы үй улус,
Жааналарыс, энелерис,
Эжелерис, сыйындарыс,
Бүгүн бис слер учун
Чөөчөйлөрис көдүрнп турус.

Слерге
Аржандый ару жүрегннн
Жалакайыла
Бисти курчаган, көдүрген улуска,
Слерге,
Күндий изү жүрегннн изүзиле
Бисти жылыткан, чеберлеген улуска
Мөнкү жаш күүнзейдис.
Акту ырыс, амыр-энчү күүнзейдис,
Бистнн, үй улус!
Бу туулык эл-калыктын историязын сананза,
Алтайдын өткөн жүрүмин ойгортсо,
Слерднн жүктенген жүгигер учун,

Слердин чыдашкан чыдугар учун,
Слердин кезилбес тыныгар учун
Алтын да кереестик тургусса,
Ас болор ине!
Слерди көрүп, өлүп тирилзе де,
Ас болор ине!

* * *

Он сегизинчи жылдар —
Бускалан, чак өйи.
Jaанам эки жаш баланы
Бирүзин жүктенген, бирүзин јединген,
Корон соок кыштын өзөгиле
Курлаага јеткен карды ырып,
Та кайдөөн качып јат,
Та кайдөөн барып јат.
Балдардын адазын јангы ла бандиттер —
Коштой турган деремнеден,
эскиден таныш улус —
Ороны кастырала:
— Алтын акчан кайда? —
деп кыйнап, адып салган.

* * *

Одузынчы жылдар.
Колхоз күскиде аш кезип јат.
Jaанам — от-көрнөө кижиге —
Кыранын бир учынан бир учына жүгүрип,
Тыныш алынбай.
Снап буулап јат,
Кийнинде сыйлар алып,
Делегатка чыгып јат.

* * *

Јуу-согуш тужы өй.
Санаарга кирет пе,
Ол јердеги jaанам?
Мен ол өйдө — кичинек-кичинек.
Мыны ончозын

Тудунза, тын жоктый,
Алтай үй улус билерим.
Онын учун
Бастыра ак-жарык үстине
Туулык эр адымнан айдадым:
— Туулык эл-калыкта
Эң артыгы — үй улус!
Эң чыдузы — үй улус!
Эң чеги — үй улус!
Эң беги — үй улус!

* * *

Мен жайгыда ынаарлу тайгалар ортодо
Шарлаак карасуунун жанында
Жебрен сыркынду өзөктө
Бир чабан турлузында болгом.
Өтөктү чеденнин жанында
Тыттар төзинде
Жыду жааштын алдында
Бир үүр кой турган.
Кичинек чертме айылда
От күйген.
Күрен чырайлу бир кеберкек келин
Баланын кара чүрмежин сыймап:
— Канайдар база,
Баламда энези барда, ада не керек — деп,
Күлүмзиренип, ачу аш урган.
Жүрегимнин ичинде өскө кижинин ачузы,
Бир де билдиртпей
Бийик ле омок апарган сызы,
Чым-чым эдип, узак сыстаган,
Кижинин эрчимиле, ийдезиле,
Төрөл эл-жонимнын чыдымыла.
Ойто катап ичимде оморкогом.

* * *

Бу улустын
 Ырызы ла шыразы —
Өнгзүре жүрегимнин
 Жалбыжы ла ийдези,
Ыраак-ыраакта
 Кеен Британия ортоликте
Англияда королева-абакай бар дежет.
Шекспирдин орооны, жебрен культуралык јер;
Европа, культура, городтор, өргөөлөр.
А мен бу тайгада өтөги чейилген чеден
јанындагы
 Јүрекче чертме айыл ээзи —
Чыйрак ла керсү алтай үй калкында
Англиянын королевазындый да эмес,
Кудай энезиндий бийик көдүрерим.
Ол — балазынын энези,
 Эл-јоннын малын
Јаштан ала кичееген,
 Ак-јарыкта кижии адын
Арјанынан ару ла чек көдүрген
Бу жебрен сындарынын
 Чеберлеечизи ле ээзи.

* * *

Иштенкей бу улус
Курч каблукту туфлялар кийип,
Кееркединип,
 Оромдорло баспаган,
Кеен отту ресторандарда,
Отельдерде, курорттордо соотобогон.
Иштин кийнинде амырлу энирде
Тайгадан түшкен
 Малчынын кийимин јамап,
Курсагын бүтеген.
Канча баланы белетеп,
 Школго ийген,

Эбиреде эл-калыкты бу улус
Эрке колдорыла чыдаткан.
Төрөл жеринин
Элинин салымыла,
Женгил эмес жүрүмиле
Унчукпастан
Ичинде ырысту болгон.

* * *

Туулык жибрен жоныс
Энезиле улу, ого тоомжылу.
Энезиле керсү.
Эпши кижиле мөңкү.
Бис энебиске карузып,
Энейис деп байлайдыс.
Кереес жериске баштанып,
Жер-эне деп адайдыс.
Бис көп шыраны өткөн,
Жебрен ле бек,
Чыдамал эл-жон.
Туулык үй улус
Быйаны алдына
Бис үргүлжиге төлүлү.
Мен — эл-жонимнын уулы —
Слердин алдыгарга
Жабыс энчейерим:
Жааналарыс, энелерис,
Эжелерис, сыйындарыс,
Туулардагы үй улус,
Журттардагы үй улус,
Турлуларда үй улус,
Жаныстагы үй улус,
Ак үүлеге жетире жүрүгөр,
Амыр-ырысту журтту.
Үйелү жебрен кожондороор
Үйелерге жагырап артсын,
Керсү чырайаар, ару санаагар
Келер өйлөргө агару өтсин.

«АЛАГҰН ЈААШ», 1976 жыл.

*Бу жуунтымды Валерий Иванович
Чаптыновтын эземине акту жүрегимнен
учурлап турум.*

АЛАГҰН ЈААШ — АЛТЫН ЈААШ

Мен «Күн Уулы» болгом,
«Јалкын соккон жүректү» жүргем,
«От жалбыш сыгынды» сунгам,
Мен јайгы тайгада
«Чейненин» чечегиндий чечектегем,
«Мөнкүлер салкыны» болуп,
Јүректерди тыныжымла сергиткем.
Эмди мен Алтайдын үстінде
Јаскыда јааган

Аш өскүрер

Алагүн јааштар —

Алтын јааштар

Болойын деп.

Керек беди,

Кезик улус

Оны Күн ыйлап турганы деп айтса!

Ол — Күн јерге ойто келеле,

Сүүнип күлүмзиренгени.

Ол — күлүмји өткүре

Алтын јааштары јерге тамганы.

Алтайдын үстінде

Алтын јааштар —

Алагүн јааштар

Јалтыраарга эмес,

Јаркындаарга эмес, —

Аш бүдүрерге,

Көк өскүрерге.

МЕНИ ЭБИРЕ — ТЕЛЕКЕЙ

МЕНИ ЭБИРЕ — ТЕЛЕКЕЙ

Карга бастырып карамтыккан
Кару кичинек бу город.
Туудан шуныйт чаначылар,
Тротуардан улус көргүлеген,
Теректер жайды түженген,
Студент кыстар мендеген.
Мен городло барадырым.
Таныш улустар кандый көп,
Жакшы улустар кандый көп.
Телекей кандый апагаш.
Жүрегим улуска сүүшле толу.
Мен жүрүмле барадырым.

ЖИРМЕ БЕЖИНЧИ СЪЕЗДКЕ УТКУУЛ!

Нөкөр съездибис, сеге эзенис
Алтай туулардан бүгүн ийедис!
Агару шүүлтелер, амадулу пландар
Албаты-жоныстан ижинде күүнзейдис!
Бүгүңги күнде Кремльдин өргөөзінде
Ойгор партиянын элчилери жуулган.
Бу күндерде бийик шүүжиде
Коммунизмге ичкерлеер жолыбыс туулган.
Алтай ла грузин, армянин ле орус —
Ончолоры бир укту, бир күүндү улус.
Алтан түмен иштү озочыл ла ус —
Совет јөн элчизи, ады — Коммунист.
Партияга баштадып, бу баатыр албаты
Буудактарды өдүп, јолын баштаган.
Бу кату, бу жуулу, жеңүлү жылдардан
Бастыра телекей ырыска алтаган.
Кандый да күчтерде, кандый да уурларда
Ильичке чындыгын партия көргүскен.
Иште, тартышта эн озо туруп,

Олор — Лениннин өчпөс жүрегинде бүткен,
Бу чалындый ару ла жалбыштый изү улус.

Бу жебрен чөрчөктөги баатырлардый,
Качан да керектү ле кереес улус,
Слер эмди кайда?
Слер бистин көксисте,
Каныста.

Бис бу улустан —
Таадаларыстан эмей.
Бу некелтечи, өртөөчи жүрегис
Олордон келбей.

Бис слердин агару
Некелтелерле тирү.
Слер бисте жок болзо,
Бис куру ла өлү.

ПОЭТТЕР ЛЕ РЕВОЛЮЦИОНЕРЛЕР САНААЗЫ

Чын, бу жүрүмде бистерге
Бюрократтар да туштагылаар.
Чын, бистин ортодо
Обывательдер де отурар.
Чын, бу жүрүмде жаныста жүргүлеер
Күйүнчектер ле бойын сүүчилер.
Je бу жүрүмде
Поэттер ле санаа бүдүрөөчилер бар:
Павел Корчагин ле
Эрнесто Че Гевара табылар.
Фидель Кастро ло
Пабло Неруда жалбыраар.
Олор база жаныста,
Жаантайын каныста,
Тыныста ла бойыста.

Кижилик планеталарга
Керептерди учураар ла учураар,

Келер өйлөрдү
Там ла там жууктадар.
Бистинг балдарыс
Чөрчөк ошкош ороондордо журтаар.
Учы-учында
Эн жаан Жегү ле Байрам —
шоэттер ле революционерлердин санаазы —
Коммунизм
Жер үстине жайылар.

ПАРТИЯ ЛА РЕВОЛЮЦИЯ — БАЙРАМ

Революция, нажы, кудай жагы эмес.
Партия ла революция серкпе сеге эмес
Партия ла революция — ол кеен байрам,
Кижинин ийдезинин, жаражынын жыргалы,
Кижинин жүрегинин жайымдалган кожоңы.
Партия ла революция — тын-көгүс ачылганы,
Күүндер чечектегени, күүнзегис чечилгени.

КЕЛЕР ÖЙДИН ЭЛЧИЗИ

Жакшылар ба,
Бу эмдиги өйдө
Мениле кожо журтаган улус!
Мен слердин өйгө
Журтаарга келгем,
Мен одузынчы чактан
Слерге ийилгем —
Келер өйлөрдүн
Улузынын элчизи.
Бу көксиме жаба туткан букет —
Менин кожондорум.
Ол алтай туулардын чечектери.
Менин ракетам
Ойто жүре берген.
Өйлөр түбинен

Келген жылдыс-куш
Анда тууларда
Мени түжүргөн.

СУРАК ЛА КАРУУ

— Сен үлгерди канайда
Бичийдин? —
Бир кижиге поэттен,
Туштайла, сураган.
— Мен үлгерди мынайда
Бичийдим —
Поэт кижиге каруузын,
Сананала, жандырган. —
— Озо ло баштап жаскы күннин
Эн изү чогуу —
Эн узунын, эн бек учугун
Ручкага саптайдым,
Онон теңеринин
Көк-чанкыр тетрадин ачадым.
Озо телекейге сүүжим керегинде,
Онон онын өштүлери керегинде
Күннин чогуула бичийдим.

АК КАР

Ак кар жаап жат,
Ак кар жаап жат.
Айастан агып,
Жылбырап жат.
Карычактар санааркак,
Каран амыр тамгылайт.
Канча түмөн немеге
Карлу тымык салгылайт.
Будактарга илинип,
Араай тымык конгылайт.

Буттарыстын алдында
Жымжак кыярайт.

Карычактар жаагына
Жапшынала, кайылат.
Унчукпай да жакшызын
Артырала, жылыят.

Улустар бүгүн ару-ару:
Жүректөр өткүрө
Кар жаагандый.

Санаалар бүгүн жарык-жарык:
Карлар жүректен
Жарып тургандый.

Бу апагаш амыр
Жерге кандый жарайт.
Бүгүнгү түш, энир,
Кандый кеен, араай!

Ах, жүрүмис, жүрүм,
Ару-ару бол,
Бүгүнгү күндий,
Ап-апагаш кардый бол.

Ак кар жаап жат,
Ак кар жаап жат.
Айастан агып,
Жылбырап жат.

МОСКВА КЕРЕГИНДЕ КОЖОН

Карануй түндерде Москвага учкамда,
Карануй түндерде Москвадан учкамда,
Самолет Москванын үстинде айланганда,
Талайдый оттор алдымда чайпалганда,
Москва жүрегимде, Москва жүрегимде.
Мен Москваны сүйүдим,

Мен Москваны сүйүдим

Үргүлжиге.

Аэропорттон городко келип жаткамда,
Жол жакалай апагаш кайындар турганда,

Солоныдый оттор оромдо күйгенде,
Jeбрен Кремльдин јаныла өткөмдө,
Москва жүрегимде,
Москва жүрегимде,
Men Москваны сүйдим,
Men Москваны сүйдим
Үргүлјиге...

КӨКСИМ — ТОЛО КОЖОН

Men улусты сүйдим.
Там артык
Улуска карузыйдым.
Кажы ла јакшы кижиден
Нөкөримди танийдым.

Ак-санаа ла бар болзын —
Акча-алтын баа ба ол!
Карындаштар ла бар болзын —
Карьерагар — керек пе ол!

Men өрө өссөм дө,
Нөкөрлөримле кожо!
Көлөткөдө жүрзем де,
Көксим — толо кожон!

БАСТЫРА УЛУС ЫРЫСТУ БОЛГОДЫЙ

Та јангыс мен мындый,
Та бастыра улус —
Энемдий ле керсү кизи јоктый.

Та јангыс мен мындый,
Та бастыра улус —
Адамдый ла агару улус астый.

Та јангыс мен мындый,
Та бастыра улус —
Эжимдий јакшы үй кизи јоктый.

Та жаңыс мен мындый,
Та бис ончобыс —
Ороонымнан ла ойгор ороон јоктый.

Та жаңыс мен мындый,
Та бис ончобыс —
База ла бир кичинек ойдин бажында
Бастыра ла кижилик ырысту болгодый.

КЕЛЕР ОЙДИ САНАНЗАМ

Бу кеен-кеен јерлерди көргөмдө,
Мында кандый городтор турбас!
Мында кандый туралар тудулбас!
Көстөрим ле јумзам,
Көрүп ийгендийим:
Чөрчөк ошкош, куулгазын ошкош,
Јок, сананган санаа ошкош.
Элбек-элбек телкемдерди көргөмдө,
Мында кандый жүрүм кайнабас!
Мында кандый керектер бүтпес!
Беленир шлемдери јалтырап,
Мында космонавт
алтай уулдар баскылаар.
Ыраак планеталардан өбөкөлөри
јаткан тууларга јанып,
Бистер ок чылап, атка минип,
араай јорткылаар.

КАРАГАЙЛАР КОЖОНҒЫ

Кадын јакалай
Коо карагай
Салкындарга коологон.

Кадын јакалай
Кызыл карагай
Кылдардый кожондогон:

О, жүрүм жараш деп!
О, жүрек канат деп!
О, Алтай кеен деп!
О, албаты керсү деп!

Салкындар сабары алдында
Коо сындар кайлаган.
Салымым жаан — сыстагам.
Ырызым бийик — ыйлагам.

Кадын жакалай
Коо карагай.
Канчалыкка жажаргай!
Кызыл кылдары,
Жажыл жаңары
Жажын-чакка сынырагай!

ЧАНКЫР ҮЛГЕР

Чанкыр карлу энирлер.
Чанкыр санаа эбелер.
Чанкырзымак туулар.
Чанкыр чөйө ыштар.

Жүрүм канча кубулар,
Учар өскө куулар.
Чанкыр жараш жылдарда
Жүрүмис улалар.

Чанкыр-чанкыр Кадын
Чактарга чайбалар.
Чанкыр ышту карагайлар
Чактарга жажарар.

ВАСИЛИЙ ШУКШИННИНГ КЕРЕЕЗИНЕ

Алтайлар төзөгөн
Учук деп журт
Эмди — Сростки.

Алтайлар, орустар
Эмди биригип,
Кеен ле кайлык улус.
Мында бир уул журтаган,
Сенин ле менин карындажыс.
Эх, печки-лавочки,
Кызыл балан — ажыс.

Кадынга ла аттар сугарып жүретен
Кан-кызыл энирде,
Бабырганды көрөтөн,
Узак неге де эригип.

Онын канында озогыдан бириккен
Алтай ла орус.
Онын жүрегинде бир кожон бүткен
Керсү крестьян улус.

Jaан салымын ол сананып,
Жакшылажып, атанган.
Жагарын чыннан айдарга —
Жанып ойто бурылган.

Jaан жолдо жеткер көп:
Жүреги күйүп жыгылган.
Калганчы жолго үйдежип,
Кызыл балан экелгем.

Быжылгы күскиде
Чанкыр Кадында
Алтын чычранат,
Кып-кызыл балан.

Ар-бүткен де, улус та,
Василий Макарович,

Сени сакыган,
 Je сен јеринге
 Janбаган.

Байла, кеен
 Кадыннын салымы —
Тениске сууларын
 Ийетени туру.

Байла, керсү
 Уулдын салымы —
Улуска жүрегин
 Беретени туру.

Кадыннын жаказында
Жиилектер ээлген:
Алтын чычранат,
Кып-кызыл балан.
Кадыннын жаказында
Аттар ыйлаган,
 Киштешкен,
 Карыккан.

КОЖОН БИЧИИЧИ ЛЕВ ОШАНИНГЕ, ЎРЕДУЧИМЕ

Јер тоголоктын ўстиле
Бир кижн өдүп јат.
 Јүрүминде —
 Алтан јашту.
 Јүрегинде —
 Јирмелү.
Бажы — ак кардый.
Көстөрнин түбинде —
 Көк чолмондор.
Орооныста стройкалар ўстинде
Онын кожондоры учкулаган,
БАМ-да ла Тюменьде
Олорды кожондогон.

«Карлар, салкындар,
Түндеги жылдыстар учужы.
Мени менин жүрегим
Түймеендү ыраакка кычырат».

Жер-телекейле
Бир кижиге барат,
От-кожонун
Оозында апарат,
Гвоздика чечектий,
От-кызыл кожон.

Бу кожондо —
Телекейге ороон,
Ат-нереге сүүш —
Бу кожондо кожон.

«Эх, узун жолдор
Тоозунга туман.
Түймеендер, сооктор,
Чөлдөгү жапшан».

КАЙСЫН КУЛИЕВ ЛЕ РАСУЛ ГАМЗАТОВ

Кавказдын тууларында
Эки сүмөр бар,
Күннун чоктору
Анда жалтыраар.

Олорды көргөн — жүрүмдиге билген:
Жүрүмнунгу улугун, кеенин эзеген.
Космостун, жердин жарыгын көргөн,
Кижининге салымнын керезин сескен.

Бир сүмөрдун ады — Кулиев Кайсын,
Бир сүмөрдун ады — Гамзатов Расул.

Кавказдын тууларында эки аржан аккан.
Ар-бүткөн жарыгы анда жаркындалган.

Бу сууны ичкен — жүрүмди сүүген
Жүрүмнин татузын, ачузын амзаган,
Жагыдан жолына ла ырызына иженген,
Ар-бүткеннин агару ийдезин алынган.

Бир аржаннын ады — Кулиев Кайсын.
Бир аржаннын ады — Гамзатов Расул.

ЗВЕЗДНЫЙ ГОРОДОКТО

Мен Звездный городокто.
Экскурсияда.
Октябрь айда.
Юрий Гагариннин памятнигине
Чечектер саладыс.
Космонавттар клубыла,
Музейле жүредис.
Космонавт Горбаткодон
Автографтар аладыс.
Мында космос жерге
Кандый жуук!
Москва жанындагы
Чолмондык городок
Ыраак тайгалар
Өзөгиндедий.
Ракеталардый коо ло узун
Карагайлар,
Олордын өзөгинде
Бийик туралар
Жылдыстарга тийгендий.
О, Гагариннин
Жылдыс ошкош
Бийик салымы,
Куулгазын каткызы!
Бу улустын
Эртенги эраны
Ачып жаткан ижи!
О, Чолмондык городок —

Ого эжик!
Космос јерге
Мында кандый јуук!
Юрий Гагаринниң салымынан
Јүрегим сыстайт...

МЕНИЙИ, МЕНИЙИ!

Јаан-јаан городтордын
Јалбак оромдоры, площадьтары
Менийи, менийи!

Эңирлерде олардо јарыган
Машиналар отторы —
Менийи, менийи!

Јараш, керсү кыстардын
Јаскы каткызы, күлүмјизи —
Менийи, менийи!

Ыраак-ыраак тайгаларда
Јымыраган колдор серүүни —
Менийи, менийи!

Карасуулар јанындагы
Малчылар айылдары —
Менийи, менийи!

Тайгадагы суулардын
Алтай эрмеги —
Менийи, менийи!

Бу јүрүм ле бу улус,
Ар-бүткен ле Алтай —
Менийи, менийи!

НӨКӨРИМНИНГ ҰРЕТКЕН СӨЗИНЕН

Жен бойыңды, жен.
Жебрен баатыр өбөкөлөрдөн бүткен.
Жерлеш жиит эр, жен
Жедикпес-жастыраларың эм.

Жен туттурбаска турган болзон,
Женүчил болорго бүткен болзон,
Жеринге жедимдү болорго сананзан,
Жедикпестеринг бойыңда жен.

Жезелеген жастыра кылыгыс
Жектеп, ичинде жен.
Кеен ле керсү ару кылыгыс
Жүрегинде жүрзин — ару ла кен.

Азыйдан арткан кылыгыс женер бе?
Алып таштайлы жаман жагысты.
Антыгарлу најылар бирлик жүреле,
Ат-нере табалы төрөл жоныска.

Кердендеген кал тенек максынышла эмес,
Керсү санаа ийдезиле бөкө бол.
Өскө улусты жабыс көргөнингле эмес,
Өскө улусты өрө кодүргенингле бек бол.

ЭНЕМНИНГ ЭРКЕ КЕБЕРИ...

Эске ле алынзам,
Эжиктин жанында
Эриккен, сананган,
Эриндериле та нени де
шымыранган.
Та нени шымыраган
Энем турар, кайран энем,
Кара жагыс энем!
Энемнин чырайы,

Энемнин чырайы,
Эске ле алынзам...
Санаама ла кирзе,
Самаатып такпай јууп јүреле,
Санааркап калган,
Санаага бастырган,
Та нени шыпшаган,
Та нени шыпшанган
Ойто ло энем, ол ло энем,
Кара жаңыс энем!
Энемнин чырайы,
Энемнин чырайы,
Санаама ла кирзе...

Та беш балазынын
Салымын сананган,
Та оору адабыска
Алкыш сураган,
Та кемге јалынган,
Та кемге бажырган,
Та кемнен сакыган,
Кажаганнын јанында
Кураан кучактанган
Тура калган,
Та нени шымыранган.
Та кайда барган,
Та кайда барган.
О, кайран энейим,
Кара жаңыс энейим!

Энемнин чырайы,
Энемнин чырайы,
Эске ле алынзам...
Сананзам, ыйым келер,
Эрке кебери...

АДАМНЫҢ ЖҮРҰМИ

Адамды ла сананзам,
Адамды ла сананзам,
Бйлап ийгедийим,
Бйлап ийгедийим.
Ак күүледий
Кижиге болгон.
Жаңыс ла
Иштеерин билген.
Ак-чек
Жүрүп билген.
Ак-чек жүрүмнин
Молжузын бүдүрген.
Өлөр алдында
Сөзүн айдырган:
— Комсомолдын
Чегин туткам.
Коммунисттин
Чегин туткам.
Мылтык тудуп,
Төрөлим корыгам,
Чегин туткам,
Жүрүмимде бир
Кижиге сокпогом,
Жүрүмимде кижини
Жамаан айтпагам,
Жүрүмимде бир
Ууры этпегем.
Жаан болзо,
Элик аттым не,
Бастыра улус аткан,
Бастыра улус андаган.
Аттын бажына сокпогом,
Ат бүдүрилерде,
Ачынгам. —
Адамды улус
Айтканы аайынча

Жууытан јерине
Жууп салды.
Мраморлу белдин
Тажын кодорып,
Мрамор толотойго
Бектеп салды.
Адамды ла сананзам,
Айтканын ла сананзам,
Бйым келгедий.
Теп-тегин
Алтай эр болгон,
Ак кўўледий
Кижиге болгон.
Јаныс ла
Иштеп билген.
Ак-чек
Јўрўп билген.

КАРАГЫСТЫҢ КОЖОҢЫ

Карагыс, сени уккамда,
Чалындарлу олөндө
Чааптар отоп жүргўлейт.
Карагыс, сени уккамда,
Кайалардын јигиле
Карасуулар төгўлет.
Карагыс, сени уккамда,
Кудайкуштар јаланла
Мызылдажып учкулайт.

КЫШКЫДА КЫСТАР

Бу кышкы турган сооктордо
Бу кыстардын јаактары —
Кар үстинде розалар.
А кайда алмаз вазалар —
Букеттер турар, розалар?

Розалар турар вазалар,
Куулгазын алмаз јазалдар
Мунјылдыкка казылар,
Мунјылдыкка јазалар.

Бу кышкы турган сооктордо
Бу кыстардын јүстери —
Кар үстинде чейнелер.
Кандый алтын чернеле
Бу чейнелер чийилер?
Келгилеер, Пушкин, Гейнелер,
База өскө генийлер...
Ак кардагы чейнелер
Мунјылдыкка бичилер,
Мунјылдыкка чүмделер.

ОМАР ХАЙЯМНЫН КОЖОНҒЫ

Каран Кошев кереезине

Јаскы садта
Айдын түнде
Чололу ширдектин үстинде
Ак чаазындар јанында
Чечектерге көмүлип,
Көстөрин јумуп алала,
Хайям кожондоп отурган.

Кийин јанында канкайып,
Тенериде сомдолып,
Јылдыстарга уулаган
Планеталар јолын чоттоор
Кайкалду јазал — јебрен квадрат
Ученыйдын ижинен
Арып калган амыраган.
Көөркийинин кеен јүзин
Јүрегине јаба тудуп,
Бир колында чөөчөйлү,

Чечектерге көмүлип,
Омар Хайям кожондогон.

Омар Хайямнын үнинен
Ыраак жылдыстар ыйлажып,
Узун кирбиктери тыркыраган.
Чечектердин жалбырактары
Сливадан чебер жылбырап,
Чийген онын чаазындарынын
Ўстине араай түшкүлеген.

Эки көзүн жумала,
Омар Хайям кожондогон.
Отурган жери он чакта —
Мухамед жаңы жонунда.
Ойгор бажы — одус чакта,
Обсерваториялар түжинде.

Омар Хайям кожондогон.
Оозынан онын сөстөри
Чечектер болуп кубулып,
Чечектерле колынып,
Ак чаазындарга түш калган.
Алтын чийим бол калган.
Чечек жыды чыкпаган
Эрјинелер арт калган.

АЛТАЙДЫН ЛА КИЖИЛИКТИН УУЛЫ

Мен — Кижин,
Жердин уулы.
Эн бийик учурым —
Кижин болоры.
Ол менин
Эн улу ээжим,
Эн каруулу ижим.
Алтай,

Сен меге —
Эң кеен кабай,
Эң ару тагыл,
Орустап —
Эң агару алтарь.
Мынайда ла жүрели,
Мыныла тирүү бололы:
Сен меге —
Төрөл жер, кабай,
Мен — Жердин уулы,
Угым алтай.

КУРМАНГАЗЫНЫН КҮҮЛЕРИН УГУП...

Тахави Ахтановко

Аттар, аттар, аттар —
Ондор, жүстер, мундар аттар
Кыпчактын чөлин
Кечип жат.
Оттор, оттор, оттор —
Ондор, жүстер, мундар оттор
Кыпчактын чөлинде
Көчүп жат.
Аттар тибирти, тибирти, тибирти,
Жүректин жимирти,
Жүректин жимирти —
Курмангазы музыказы,
Курмангазы музыказы.
Чөлдөр, чөлдөр,
Санаадый, салымдый
Учы-куйузы жок чөлдөр...
Жер-телекейдин учы жаар
өдүп жаткан,
жүтकिп жаткан
Мундар тоолу черү...

Чөлдин кырында

Челдү кандый

Кызарган энирги тандак

Жайканган жыдалар үстінде

Коркушту кандалат.

Төрөли учун жүрүмин

Берип салган баатырлар,

Өлүм ле салым гранын

Өдүп калган баатырлар

Өштүгө удура

Калганчы улу табаруга

Төрөлин адап баргылайт.

Жүсжылдыктар өдүп,

Чөл үстінде ыштый кайылар,

Же жебрен домбранын изү ыйында

Аттар киштежи,

Жуучылдар кышкызы

Жүрегис кызыдып, мөнкүлик артар.

Жүрегим сыстайт,

сыстайт,

сыстайт —

Ол кыпчак жуучылдын улу жүрүмин

Курмангазы ойгортып, чактарга ыйлайт.

Же бу күүлерде черүлер толкудый

Чөлдөр түби дөөн табаруга баргылайт...

Аттар тибирти, тибирти, тибирти

Домбрада арткан,

Жүректин шимирти,

Жүректин шимирти —

Чактарга сыстаган

Курмангазы музыказы,

Курмангазы күүзи...

АРСЛАН ЛА ГУЛЯ
(Аэропорттогы тушташ)

Олжас Сулейменовко

Алма-Аталык аэропорт.
Жайгы тўн. Теректер.
Тышкартында отурат
Жанып жаткан студенттер.

Айланайын,
Гуля Айметова, Гуля Айметова.
Айдынайын:
Фамилиягарда —
Ай да, мөт тө.

А бу слердин жаныгарда каткырган
Бу жиит уулан
Чын ла жебрен
Кыпчак алып болуп туулган.
Ады да — Арслан!

Бойы каткырып отурган,
А жүреги — мен билерим —
Та кемге де
Сүүштен оорыган.

А слер бойыгар, айса,
Ай-Сулунун кеен жеени?
Айла жаңы
Казах Нефертити?

Ах, бу садтарга көмүлген,
Айдын чалузына чөнгөн городтын
Омок ло жараш жииттери,
Амырап жаткан
Кеен түштүк орооннын
Слер келер-эртени.
Казах кыстар — каткыга устар,

Мындый оморкок ло кеберкек деп билбедим.
Казах уулдар — ол каткыга кулдар,
Мындый седеп ле ачык-жарык деп билбедим.

Ах, культура,
Чын культура ла жаан культура,
Качан бирде јериме де текши өдөрин.
Мындый ак-чегин керсү туткан,
Оморкок ло бичик-биликчи јииттерди
Јеримде де көптөн көрөрим.

Мен слерге ырыс күүнзейдим,
Айланайын Алып Арслан ла
Гуля, жаражай көөркийин.
Слер эмди уча бердигер:
Сүүште ле јүрүмде
Эмди слер тенериде,
Ай, Күн ле жылдыстар өзөгинде.

Алма-Аталык аэропорт.
Алтайыма учкам.
Анда айлым артыскам,
Эжим ле уулым јаныскан.

ЭНЕМ, УУЛЫМ ЛА МЕН

Мен ол тушта
Јаш бала болгом.
Кадыннын јаказында
Энемле тургам.
Кадынды өрө
Уч кас учкан.
Бир кастын канадынан
Ак јун кенете
Менин јолыма
Келип түшкен.
Эмди ойто ло
Кадыннын јаказында турус.

Менин жанымда
Ак башту энем ле
Жаш бала уулым.
Кастар артырган
Ак јун пероло
Кызыл кан чернени
Јүрегимнен сузуп,
Јүрүмим бичиген
Салымду эмтирим.

ЈАСКЫ КАДЫНДАГЫ КУУ

Мен — јаскыда
Кадын ичиле учкан
Кожончы бир куу.

Кадыннын кайаларына
Ак-арчуул туман артылган.
Ошкы кызыл маралдын өртти
Кайаларды туй алган.

Бир канадым —
Јаңыс сени сүүгеним.
Бир канадым —
Ончо улусты сүүгеним.

Качан бирде
Јүрүмим түгенип,
Ыразам —
Бир канадым
Төжөп салыгар,
Бир канадымла
Јаап салыгар.

Је ол өй
Ыраак, ыраак,
Оны сананып,
Нөкөрим, карыкпаак.

Эмди дезде мен —
Кайкамчылу канаттарлу,
Күмүш кожондорлу
Кадын өрө учкан
Куулгазын бир куу.

Бир канадым —
Жангыс сени сүүгеним.
Бир канадым —
Ончо улусты сүүгеним.

ПРОМЕТЕЙ ЧИЛЕП

Алтайдын тууларына
Мен бойымды
Болот илјирмеле
Айрылбас эдип,
Жаба буулап салгам —
Ол Төрөлим сүүгеним.

Карануй түндерде
Кайалардан
Кара мүркүт түжүп,
Өзөк-буурым жыртат,
Кинчектейт, кыйнайт.
Ол — менин јеримнен
Барарга күүнзегеним.

Јерим сүүгеним —
Өлөрдин өлгөнчө
Болот илјирмем.
Барарга сананганым —
Өлөрдин өлгөнчө
Кара мүркүдим.

ЛАТИНОАМЕРИКАЛЫК ГИТАРА

О, латинамерикалык гитара!
О, латинамерикалык гитара!
О, сенин кыйынын!
О, ыйың, о, кыйгын!

О, Че Геваранын бийик салымы!
О, Виктор Харанын бийик кожоңы!

О, тууларды өрө чыгып жаткан,
Өлүмгө де, жөнүгө де качан да белен
Крестьян уулдар.
Колында карабиндү ле
Мачете бычакту,
Иисус Христостый сагалдарлу
Качан да партизандар.

Сомбреро шляпалу,
Жууркан жабынган унчукпас индеец,
Журттагы байрамда
Бийе тееп жаткан пеон крестьян.

Коронду шыранын,
Түренинин континенти,
Эртенги революциялардын
Вулкандый келетени!

О, гитаранын
Жүректен келген үни!
О, революциянын
Эртен чыгар күни!

НӨКӨРИМЕ

Нөкөрим,
Сен жүре бердин бистен
Ыраак жылдыстарга.

Сен јогынан
Эмди чечектеер:
Манжероктын маралы,
Улалунын сирени, јодрозы,
Барнаулдын алмазы,
Себининг чейнези.

Је сенин кеен кеберин,
Керсү керегин
Бистин жүрегисте
Ол ло бойы
Онбос,
Јап-јаш артар.

МЕН АЛТАЙЫМЛА ТУДУШ...

Менин тамырларым
Алтайдын сууларыла биригип калган.
Эн јаан өзөк кан-тамыр —
Кадын
Чанкыр чакпындарын айдап,
Менин өзөгим өткүре аккан.

Менин сын-аркам, сандарым
Алтайдын сын-тууларыла
Бир болуп калган.
Агаш-ташты, ар-бүткенди,
Албатыны
Бойымдаады деп биледим.
Алтайдын көлдөриле
Көктөги жылдыстарды карагам,
Олор менин көстөримде јалтырашкан,
Түндеги мөңкүлерле
Телекейдин тымыгын
Түндерде айладып тындагам.
Алтайдын албатызыла
Өлгөндөрдү јууп,
Јаштарды чыдадып,

Келер  йл р т бине
Кайкамчылу ж р мге уулангам...

...Мен бастыра тамырларымла,
Арка-сынымла,
Канымла,
Алтайымла,
Албатымла
Ар-жанынаҥ
Тудуш болуп калгам...

ЧЕЙНЕ КЕРЕГИНДЕ КОЖОН

О, чейне, чейне —
Сен тайганыҥ кызы.
Бу жолдо, ж р мде
Бисте бир салым.

О, чейне, чейне —
Алтайдың  ни.
Ж регистин ак-чек
Айткан к ўни.

О, чейне, чейне —
Сен бистинҥ кожоҥыс.
Сениле бис качан да
Кожо болорыс.

О, чейне, чейне —
Сен алтай кожоҥ.
С ўш ле ж р м качан да
Ж ректе — кожо.

О, чейне, чейне —
Алтайыстыҥ кызы,
С ўшкендер качан да
Айрылышпазын.

О, чейне, чейне —
Жүректеги чечек,
Бис салымда качан да
Кожо жүрөөк.

О, чейне, чейне,
Сүүнчис — сененг.
Сен бисте бар болзон,
Бис омок, седең.

ОЗОГЫ АЛТАЙДЫҢ СҮР-КЕБЕРИ (Журамал)

Н. Улагашевтин керезине

Учы-куйузы жок барган Улу Азия
Уур уйкуга бастырып уйуктаган.
Ортозынан
Айу терези төжөктө отурган
Карган буурыл анчы мүркүттий
Ак кайаларлу Алтайым менин
Арчуул тумандарга ороткон
Ак-айаска сайылган туру.
Жебрен жүзин жалкындар жалбып,
Кадырып салгандый.
Жебрен жүзин жааштар жунутып,
Ыйлап калгандый.
Карган мүркүттин каны сооп,
Канаттарын кымзынып, бөкөйгөн отуры.
Жаңыс ла
Ыраак Монголдын күйгек чөлдөринен
От-тынышту
Тенибер салкындар чөйилгилеп келип,
Карган мүркүттин кату эдин
Кызу тилиле ачап жалап,
Керилген канаттары чийилип,
Күнбадыш жаар кыңзып, улып, жүргүлей берет.
Жаңыс ла

Тидискеги сейилген соок тенеринин
Алыс жылдызынын
Өчөмик чогы жерге жетпей суйуп,
Карган мүркүттин
Куру шил көстөринин түбине
Сейилип туру, чөңүп туру...

Айлар айланып,
Жылдар жылыжат,
Ар-бүткен жүзине
Алтын тагдак
Арчуулдый артылат.
Көдүрилген күннин
Тирү чокторы —
Эрјине арбадый
Жебрен Алтайдын
Көстөрине урулат,
Көксин тиргизет.
Куркундарын јайган,
Күнге өндөйгөн
Жебрен баатырдын
Јиит јанары
Јүрек өртөп,
Эбире јайылат.

МЕН СИБИРЬДЕН

(Евгений Евтушенкодон)

Мен сибирьлик укту.
Мен Сибирьде бүткем,
Калбаны калашка
Кожуп мен јигем.
Јаш тушта паромды
Јаан улустый тарткам,
Кату јоон тросттон
Колдорым күйген,
Команданы угуп,

Улуска јомөгөм.
Чыдалду, шыранкай
Болуп мен өскөм,
Маска тудуп, узангам,
Күректү — каскам.
Мени улус талабаан,
Жамандап айтпаган,
Малта меге берип,
Ишке таскаткан.
Ас одын экелип,
Чыбык та јигем,
Је мени сүүгилеп,
Килеп, мыны эткен.
Тастак таарларды
Талганча тажыгам.
Кайланы, чалгыны
Кайра көрбөй туткам.
Жаман мени көрзө,
Јалтанбазым мен,
Карыкчал санаадап
Карыкпазым бир:
Колдорым кыскаштый —
Катузы, беги.
Ак-јарыкта ончозын
Айабай күүнзеерим.
Өштүнинг јүзине
Күлүмзиренип көрөрим.
Ненин учун дезе
Эдип-тудуп билерим,
Ненин учун дезе
Өдүп-јүрүп билерим.

НӨКӨРИМНИН ҰЛГЕРИ ААЙЫНЧА

Шатра Шатиновко

Күйер болзо, күйер керек:
Жалбыш тенериге жетсин!
Жүрер болзо, жүрер керек:
Жүрек ойгор болзын!

Сүүр болзо, сүүр керек:
Сүүш жаңардый болзын!
Сүүнер болзо, сүүнер керек:
Сүүнчи батпай турзын!

Тартыжар болзо, тартыжар керек,
Чындык учун өлүп!
Тартышпас болзо, калактабас керек,
Ары амырын тудун!

Бу ак-жарыктын үстінде
Кижі жединбес неме бар ба!
Чындык учун тартышкан
Найылардан бийик ырыс бар ба!

КАСПАДА ТУМАН...

Тууларда туман,
Тууларда туман
Туура жердеги журтым
Туй туткан.

Балкаш, чылчырык.
Чыгып мен албас,
Жедер жериме
Жедип эм болбос.

А туман качажып,
Тудуп жат мени.
Канча да капшайла —
Тутап жат керегим.
Же түңей ле билерим:

Күн ойто ло аязар.
Мен јериме једерим:
Керегим эдерим.

Најыларыма келерим,
Јүрүмиме сүүнерим,
Ортозына отурарым,
Сүүнчилерин угарым.

А сен кайылып каларын,
Јоголып ыраарын,
Јоругыма качашкан
Јут ла туман.

БИС — АЙДА ЛА АҢДА

Бир кижии јүс салковой учун өлүнер,
Бирүзи јүс нөкөри учун јүрегин берер.
Бир кижии ак-санаалу, ак-чек јүрер,
Бирүзи эптештирер, мекеленер, сүмеленер.
Бир кижиге нөкөринин ырызы — күндий сүүнчи.
Бирүзине — кыйын ла шыра, ичинде түүнчек.
Бир кижии кылыгыла — коммунизмде, јалакай.
Бирүзи — өскөнийин блаап, јара тартар, какай.
Бир кижии күндүлезе — ырысту, байлык,
Бирүзи сүртүп берзе, сыйрып айрыыр.
Бир кижии кожондый — улуска байрам.
Бирүзи эл-јонго — түбек ле шыра.
Бир будысла бис космосто, Айда,
Бир будысла бис кийикте, анда.

* * *

Јакшылыкка багынып,
Јамандыкка јапсыба.

Чындыкка амадап,
Чын айдардан јалтанба.

Төп, керсүге жөмөжип,
Төгүндештен коркыба.

ЖАҢЫ ЖЫЛЛА

Кееннен кеен, улудан улу ороон!
Бүгүн сени кандый куулгазын тун орогон.

Эбиреде бүгүн кандый элбек ле кеен!
Кандый учурлу ла тымык
Бу амыр-әнчү телкем!
Ак-айастан араай жымыраган ба
бу женил карычактар...

Тоозы жок отторлу городтор,
Журттар, стройкалар үстине?
Айса, жаркыиду айылдарда ак ватачактар
Сүүнген балдарга ёлка жанында тизилген?
Орооннын үстиле куранттар мелодиязынын
амыр симфониязын шымыраган,
Жебрен Кремльдин рубин чолмондоры
кайдан да көрүлгендий.

Кажы ла шахтер, малчы, летчик, капитан
Төрөлин сананган, төрөл жерин эркелеген
жүрегинде
Орооннын кажы ла: тегин де, улу да керсү
кижизине
Улу амадубыс — Коммунизмнин ишчизине,
Бүгүн көп-көп ырыс, узун жүрүм күүнзейли
Бойларына, сүүгендерине,
Нөкөрлөрине, билезине,
Кажы ла ада-эне бала-барказыла ырысту болзын,
Кажы ла бала: уулчак, кызычак
Төрөлине тузалу болзын.

Кажы ла оорыган кижии жазылып, көп жаш
жажазын,
Кажы ла су-кадык ла жардак кижии
Керектеринде једимдү ле јозокту болзын.

Телекей үстінде жуу ла болбозын,
Тегин улустың кереги ле бүтсин.
Кара, сары, ак чырайлу улус
Качан да капчыгышпай, најылык жатсын!
Орооныс үстінде куранттар шыңгырайт!
Тенгериден Јаны жылдын карычактары
жылбырайт.
— Јаны жылла! — деп, жылу шымырайт.
— Јаны ырысла! — деп, јер үстине конгылайт.

КИЛЕНКЕЙИМ — КИНЧЕК...

Коммунизмнин эн јаан законы —
Кижиге буурзак, киленкей болоры.
Јамы блаашпазы, јакшыны јабарлабазы,
Јамандыкла качан да тартыжып јалтанбазы.

Мен улуска буурзак ла
Јамы блаашпазым, јакшыны јабарлабазым.
Је јаман кылыкты көрүп тура кезикте —
Кижиге килейле...
Кандый бу ачу —
Унчукпазым.

Киленкейим — кинчегим.

ПОЭЗИЯНЫҢ УЧУРЫ КЕРЕГИНДЕ

Поэзия дегени
Ол не?
Ол — эн кару,
Эн керсү,
Эн жуук кижиле
Эрмектешкенин
Теп-тегин тилле.

Кей-көөрөмлө, кал-кердендешле
Бир жер албазыс.
Арга жоктын төгүн жарбынышла
Бис өрө өспөзис.

Бисте жаңыс ла программа, уулдар, —
Өзөр, көдүрилер керек.
Бисте жаңыс ла амаду, уулдар, —
Өрөлөөр, өдөр керек.

ПРИМОРЬЕ. ЖЫЛДЫСТАР ЛА ТОЛКУЛАР УНИ

ПРИМОРЬЕЛЕ ТАНЫШКАНЫМ

Приморье!
Мында жоткондо
Коологон
Тайфуннын коскорумду музыказы.
Мында элбиреген
Талайдын тенибер жеткири
Элезинделип,
Мында олордын күчин ле бойын ченеп,
Жүскен жоткон өткүре
Баатыр талайчыларлу кереп.

Приморье!
Мында айаста
Жалтыражып жайканган
Жажыл көстү талай!
Мында куулгазын керептер жүскен,
Чөрчөктий кайкамчык ороондор көстөп,
Кемелер кайкалайт!
Горизонт жакалай!
Мында

Чайпалган чакпындар үстінде
Чайкылдайт
Чийик чийүлерле чагылыжып учкан
Чайкалар!

Приморье!
Мында
Усури улу тайгаларлу сын,
Сихотэ-Алинь согоондый сын.
Олорды кечире сунган
Чоокыр чечек — сыгын!
Өнөлөгөн өлө-кызыл бардан чочып,
Өлүмнен качып,
Коркулдаган какай!

Мында
Баатыр күчтү женьшень өлөн
Кызыл чечек көстөриле
Күлүмжилү көргөн,
Ар-бүткенди кайкап!
Приморье!
Сенде менин уулым өскөн,
Кара көстү Эркиним, жылдызым!
Мен сеге
Ыраак Алтайдан келдим көстөп,
Амадап келдим,
Сонуркап, каруузып!
Приморье!

Ороонымнын учы!
Омок ло байлык ийде-күчи!
Сенин эрлү чырайың,
Эрчимдү талайың —
Эркин ле коо бир улу кожон!
О, түнүрдий күнүреген талай!
О, түни-түжи күүлеген тайга!

ТААДАЗЫНДА КИЧИНЕК АЙЫЛЧЫ

Мен анда болгом,
Кайда улу тенгис уур үшкүрип,
Каруулчык кайаларлу ээн жаратка
Кайра ташталып, үргүлжик согулган.

Мен анда жүргем,
Кайда чоокыр барлар
Кайалар үстиле
Табыш жок өнгөлөп,
Коркулдаган какайлардын
Кежирлерин кајаган.

Мен анда жүргем,
Кайда керсү жуучылдар,
Талайчылар, учаачылар,
Гран коруучылар
Кеен јеринин кыйузында туруп,
Түни-түжи сергелен
Көс јумбай корып,
Төрөлимнин амырын

Төжиле бектеген.

Мен анда уулымды артыскам
Эр киндиктү балам Эркинди,
Эн кару кижимди,
Эне јеринин элбегин көрзин деп,
Эрлү ле эрчим алзын деп.
Артыскам јанысқан
Ороонимнын јаказында,
Улу тенгис кыйузында,
Энезинин адазында,

Экинчи таадазында.

Эмди уулымды эске алынзам,
Эрке көстөри телкем
тайгалар ажыра көрүнөт.

Содон бөрүгиндеги кызыл чолмоны
Сопкалар ортозында сомдолып чоктолот.

Кийин јанында
Уйку жок тенгис чактарга күзүрейт.

Бери јанында ада-энези
Айылчыны сакып, јүреги түгенет.

ОРООНЫСТЫҢ КОРУЧЫЛАРЫ

Бис мында турус,
Орооныстың кыйузында,
Талайыстың жаказында,
Уулым кучагымда.

Талайдын тусту эзини
Тарап чачысты, элбирейт.
Бу жердин ээзи бис,
Ол кандый жараш ла элбек!

Көр, уулым,
Ол көс жедерде
Керептер жылбырагылайт.
Олор талайда гранчылар,
Сууда бисти коруучылар.
Ол кумакта автоматту,
Ийттү жуучылдар баргылайт.
Ол жаратта гранчылар,
Жерде бисти коруучылар.
Ўстибисте чийү чөйип,
Күмүш самолеттор шыңырагылайт,
Ол — учаачылар,

Кейде гранчылар,
Бисти бийикте коруучылар.
Олор бисти корыган
Ороонына каруулчыктар.
Олор тынын кысканбас,
Олор кайра баспас,
Ороонысты,

Сени ле мени
Качан да өштүге базындырбас.
Сен де олордын ортозында
Кызыл чолмонду буденовкалу турун,
Уулчаш-Кибальчиш деп бойын
бодонзынып,
Кара көстөринле жаан-жаан көрүп,

Сен де кичинек коручы болуп өзөдинг.
Оморкойдым мен
Олордын эрлү жиит жүстерилене,
Эптү коо базыдыла,
Эдинген јепселилене.
Эр улустын Төрөлин корыыр
Кату салымыла,
Онон бүткен
Оморкоктын сыркыныла.
Је качан да бистин грандарыска
От-корон тийбезин,
Калју өштү качан да
Умзанбазын, тидинбезин,
Керсү эзиндер улустын жүзин әркетелесин,
Кеен талай үстилене
Керептер энчү жылбыразын.

АЛКЫШ СЕГЕ, БЫЙАНДУ ПРИМОРЬЕ!

О, мен мында, Приморье,
Ойто ло ундып салдым
Јаткан јеримнин
Кезик улустарынын
Кичинек керектерин, тартыштарын.
О, мен мында, Приморье,
Јайым ла јажыл јайылган
Эки улу стихия јанында,
Талай ла тайга ортозында
Тусту ла кычкыл салкындарды тынып,
Бу јалтанбас ла бек улустарды көрүп,
Орооныстын элбегин ле ийдесин эзеп,
Телекейдин јебренин ле учы јогын билип,
Ойто катап јиидиркедим,
Жиит романтикалу жылдарым
Көксиме эбелди.
О, кандый сүрекей ырысту ла сүүнчилү
Бу күркүреп јаткан талайларлу,
Бу түндеги тенериде күүлеген самолетторлу,
Бу күзүреп, жарык отторлу жылган поездтерлү,

Салкындаган, јааштаган, јунулган телекейде
Ак-чек болорго, ару сагышту јүрерге,
Сүүште ле најылыкта чындык болорго,
Төрөлин, көөркийин, нөкөрлөрин сүүрге,
Ичкери амадаарга, ырыска јүткиирге,
Јүрүм јүрерге, јоруктап јүрерге,
Сеге келерге, сеге көөрөөргө,
Төрөлимнин куйагы, Приморье!

Женьшень јытту эзин

(Чөрчөк түш)

Меге мында,
Приморьеде, түнде
Бир катап
Женьшень јытту эзин
Айылдап келген,
Уйуктап јаткан
Төжөгимнин үстине эңчейип,
Изү жапсып,
Ол мынайда куучындаган:
— Ыраак тайгалардан
Мен сеге келгем.
Менин ээм —
Женьшень јаражай
(Мен онын тыныжы).
Мени сеге
Элчи эдип ийген.
Сеге айтсын деп,
Мынайда јакыган:
— Канча јылдарга
Мен, женьшень јаражай,
Ыраак тайгада
Көскө көрүнбей өскөм,
Аржан карасуулар
Суузын ичип,
Түнде тенериден чарчаган
Јылдыстар јаштарыла —

Күмүш чалындарла јунунып,
Күнге күлүмзиренгем,
Јүрүмге сүүнгем.
Азыраган ада-энем,
Айландыра ар-бүткен —
Сихотэ-Алинь тайгазына
Мен чертим бергем:
«Мени качан да
Кара санаалу киж
Таап каспас,
Ачап ла ичи күйген киж
Мени садып,
Тузаланбас.
Сен солун јерлерден келген
Кеен уул,
Туманга тартылган
Ак-Кайа Алтайдын тууларында
Эрјинелер болуп төгүлген
Аржандар ичкен
Ак ару јүректү
Ада-эненин уулы.
Сен јүрүминде
Киж јабарлабаган,
Сен јангыс ла
Кижиге онын јүрүминде
Болужарга сананган.
Сен кижини
Эң бийик јөөжө деп баалаган,
Киж күүни учун
Бойыга да, јөөжөгө дө
Килебеген.
Бу ээжи — јүрүмде
Эң чын ла эң бийик шүүлте,
Эң чындык јүрүм,
Мен эрјине женьшень.
Сен киж сүүчи киж,
Сен мени табарын.
Мен сенин керегине,

Амадуунга, сүүжинге
Ырызын болорым.
Сен мени
Изү тыныжымнан
Качан да таныырың,
Сен эн жаан ырызыңды
Менен табарың.»
Ойгонып келзем,
Женьшень де, эзин де жок,
Жаңыс ла эжимниң
Тыныжының чечеги
Жанымда жайылган.

ТАЛАЙДЫҢ ЖАКАЗЫНДА

Талайдын жаказында
Кумактагы жуурканда
Сен отурың
Каткырып.
Талайдын жаказында
Мен уулымла жүредис,
Толкуларла жүгүредис,
Кучактажып жүзедис.
Каткырадыс,
Сүүнедис.
А талайдын толкулары
Жайкалган, чайпалган,
Та кайдан келген,
Та кайдан келген.
Та куулгазын Япониядан,
Та кайдагы Америкадан...
Талайдын жаказында
Толкулар экелгек,
Толкуларга јунулган
Јопон агаш өдүктөр,
Өдүни жажыл өлөндөр...
О, ийт, бисти, ийткин!
Жайка бисти, талай!

Ийден биске ийгин,
Күчке бисти алка!
Жүрегисте — Приморье,
Жүрүмисте — Алтай!

АНДА, КАЙДА ДА ЫРААКТА...

Кайда да ыраакта карануйда
Желбер булуттарын жабынган,
Жебрен тууларын жастанган
Каспа деп алтай журт уйуктайт.

Кайран адам ол ло орында,
Кату оорудан эмдиге жазылбайт.
Кайран энем ойто ло жанында
Карындажымла экү уйку жок отурат.

Карануй телкемдер ажыра санаамла
Катап ла катап бу улуска келедим.
Унчукпай олордын жанына отуруп,
Ичимде карузып, ыйлайдым, килейдим.

Баштары буурайган бу эки карган
Жаштарынан эмес, иштеринен карыган.
Адам үстине жуулажып жүреле,
Жерге бастыртып, бертинип үрелген.

Бойлорынын оорузун ундып койоло,
Менин жоругым, ырызым санангылайт.
Уулымды алып, удабас жанар деп,
Удабас жанар деп сакыгылайт, санааркайт.

А мен баламды карануйда кучактап,
Приморьенин серибес жаажын тыңдайдым.
Карануй телкемдер ажыра санаамла
Бу журукты көрөдүм, бу куучынды
тыңдайдым.
— О ар-бүткөн, агаш-таш, жеримниң ийдези,

Алтайдын суулары, туулары — деп алкайдым.
Ару алтай улус олор,

Албатызын, јерин сүүген,
Ак-үүленин коногын беригер,
Су-кадык беригер — деп јайнайдым...

...Кайда да ыраакта карангуйда
Каспа да деп алтай јурт уйуктаган.
Кайран адам оору. Ойто ло орында.
Карындажым ла энем јанында отурган...

ТАЛАЙДА ИЙТКИН

Толкулар үстинде
Бүгүн
Та күннин чокторы
Чачылган,
Та чагылышкан.
Ўн алышкан
Чайкалар.

Бис экүни кемеде
Ийткин јайкаган.
О, ийт мени, ийткин!
Эжим,
Ичкери эшкин!
Јайка мени, талай —
Баатырга бүткен кабай!

Јүрегинде шыркадан
Нөкөрим јыгылган —
Јазылайын деп!
Јүрегимле чечектий —
Нөкөрим учун —
Ачылайын деп.
Сүүжим, эжим,
Каткырадын эжиш!
Бу та чайкалар

Жалтырашкан!
Та санааларым
Чагылышкан!

О, керек болзо,
Бу чайкаларды тудала,
Кожондор эдип,
Божодып ийерим.

О, керек болзо,
Бу тусту тамчычактарлу
Кичинек эриндерди,
Бу жаан кара көстөрди
Тура жүгүреле, окшоп ийерим,
Кожондой берерим.

Мен сүүштең ле жүрүмнөң
Жүүлип калган
Бир Меджнун!
Мен кожон ло күнге
Толуп калган
Куулгазын шүүн!

Шүүлтелер мениң шүүниме
Балыктың тыгылган!
Подвигке ле сүүшке
Жүрүмде туулгам!

Сүүгеним, мениң сеге
Каным ла жүрегим!
Сенен ле кожонноң
Жалбырайын,

Күйейин!
Көдүриним, мени
Бу ийткиндий жайка.
Эжим, бистинг кемени
Чебер эжип, башкар.
Толкулар үстинде

Бүгүн
Та күннинг чокторы
Чачылган,
Та чагылышкан
Ўн алышкан
Чайкалар.
Бис экўни кемеде
Ийткин жайкаган...

ТАЛАЙЧЫ ЛА ТУУЧЫ ДЕП САЛКЫНДАР

Мында бир күн
Тенистен сергек салкын
Ийткинбиле келген,
Өзök-буурын талайдын тузыла
Өткүре соккон.
Ах, кандый тын өртөгөн,
Жүрегин көөрөткөн,
Макалду бу салкын,
Талайчы деп салкын.
База бир күн
Быжыраш туулардан
Салкындар коскорылган,
Самтар булуттарды
Сахалин дөөн тоскурган,
Сопкаларды, сындарды
Сыгыртыла сыймаган,
Туйук дуб жыштарды
Сабарыла тараган,
Тыныжыла женьшеньнинг
Тынду жыдын тынган,
Эзиниле эзирткен,
Лорукчыны, анчыны
Лотконыла кезеткен,
Кедертинен келетен
Жайым ла салдым
Туучы деп салкын!
Эх, Туучы ла Талайчы,

Туу ла тенистен канаттар,
Эмди менин ийниме
Эки жанынан сапталаар.
Эр-жанына эдиме
Эрей өдүп калаар.
Эх, Туучы ла Талайчы,
Жардымда менин жалбырагар.

Талайдый тусту ла
Туулардый сергек
Көдүринилү жүрейин деп.
Ар-бүткендий ару,
Ийделү болойын деп.

Туучы ла Талайчы,
Улу салкындар,
Көдүрини күйдүрөр
Куулгазын канаттар,
Жажын-чакка
Жардымда жалбырагар.

ТЕНИС

О, бу менин будымнын жанында
Көбүктелген толкуларын
Айдап чыгарып жаткан
Арыбас-чылабас кем?
Сен бе,
Карган тенис,
Океан?!

А мен балык болзом,
Кылыш-балык болуп,
Сенде сунар эдим!
О, мен талайчы болзом,
Капитан болор эдим,
Суалдылык кеменин
Мостигинде турар эдим.

Жылдыстар чӧнзӧ,
Тенгиске чӧнӧт.
Кӱндер кӧдӱрилзе,
Тенистен кӧдӱрилет.
Айлар айланып,
Тенгиске жанат.
Тенис телекейле жажыт,
Ол — эн жаан карган,
Ак сагалду
 Ӱргӱлжиге ишчи
 Океан.

БИЧИИЧИ КУҰГЕЙ ТӧЛӧСӧВКӧ

(Приморьеден ийген письмо)

Кӱндӱлӱ нӧкӧр Кӱӱгей Тӧлӧсӧв,
Городко кандый кӧчӱп келдигер?
Алты балагарды ээчидип алып,
Айылдап, амырап, кандый жӱрӱгер?
Каспадан келген оогош балдарга
Городто баштап кӱч ле болбайсын,
Кӱскиде базар сӱреен ле болбайсын,
Je школго ӱренерге женил эмес ологро.
Алдырбас, Кӱӱгей, слердин балдараар
Город жерге темиге ле бербей.
Су-алтай Каспада ӧскӧн кӧӧркийлер
Бештерди школдон тӱней ле экелер.
Акы поэдис кенерте барарда,
Арткан наҗыларга ачу ла база.
Ачыныш, тарыныш ла ортоосто жок болзо,
Алтай литература ичкери ле базар.
Акы эрдин жӱрӱми ӱзӱлген,
Je чӱмдеген кожоҗы жӱрӱмиске ӧткӧн.
Кижиге ӧлӱмдик, je литература мӧнкӱлик,
Арткан ла бистер нӧкӧрлик жӱрелик.
Мен мында, талайдын жаказында.
Приморьеде Алтайдан чек башка ар-бӱткен:

Жерлик виноград агаштарга оролгон,
Дубтын чочогойынан какайлар семирген.
Уулым ийниме отургызып алып,
Дуб агаштар өзөгиле базадым.
Талайдын түрүлген толкуларын көрүп,
Та кандый да жебрен эрчимин сезедим...
Хакас укту кайын адамла
Кадырган кызыл балыкты кезедис.
Каныс изип чыккан кийнинде
Хакастын, алтайдын угын казадыс.
Мордва укту айылдажы келет,
Украин укту экинчизи једет.
Эн учында төрт эр кижы бис
«Эне-суу Волга» деп кожоңды чөйөдис.
Кандый јакшы бистин ороондо јадарга.
Канча укту улус — бис ончобыс бир нация.
Кижы кандый ырысту — мыны айдарга:
«Канча бисте ук — ончо нак најылар!»
Јаман, тенек улус та туштаза,
Албатынын јүзин олор этпеген:
Пушкин ле Ленинниг тили ажыра
Канча албатылар күн көргөн, бириккен.
Интернационализм — улу сөс — куучында эмес,
Интернационализм јүректе, јүрүмде болзын,
Бистин ороондо канча укту улус
Јүрегинде советский бир нациялу јүрзин.
Партия ла Ленин болбогон болзо,
Бараксан алтайлар та кандый јүрерис.
Бис экү, байла, бичиичилер эмес,
Бийиркеген јамылунын алдында турарыс.
Кем билер кичинек албаты салымын —
Кем бисти кырбаган, кем базынбаган.
Јетире јоголтып болбоонына ачынып,
Јериске бир ороондо эмдиге умзанган.
Держиморда полицај јудунып алала,
Жерликтер деп јокту Тубаны кезеткен.
Кожойымдар, байлар карануй улустын
Коркоры јоктон калганчызын тоногон.

Ас албатыга — биске ак-жарык берген,
— Ат-нерен — Кижиге, омок бол! — деп
үрөткөн
Лениннинг партиясы — кайран башчыбыс,
Лениннинг орооны — кайран орооныс!
Учы жок орооныстың телкемдеринде жүреле,
Жаңыдан кижиге мыны эзейтен эмтир,
Албатыбыстың керсүзиле, жеристин
ойгорыла
Жаантайын оморкоп жүретен эмтир.
Вологданың жаңында, Актюбинскте, аулда,
Приморьеның жеринде мен Алтайдадый
жүрүм:
Орустың, казахтың, украиннинг айлында
Мен айылчы ла карындаш — күндүде
отурым.
Оок-теек копторго удурга бис туруп,
Озо ло орооныстың масштабына баштаналы.
Поэттер — эл-жондо каруулу улус,
Партияның пландарына тендей туралы.
Чындаптан айтса, поэт — эн жаан
Гражданин ле эн чындык кижиге.
Партия поэтин ижин баалаган,
Партия көдүрген поэтин ижин.
Кайран нөкөрүм, талантыс — албатыга.
Эн улу чындыктарга тендей жүрели,
Бастыра жүрүмис, агару жүрегис
Керсүден керсү бу улуска берели.

ПРИМОРЬЕДЕН ЖАНАРДАГЫ СӨС

Жакшы болзын, жараш Приморье,
Жажыл талай жаказындагы жер!
Жанар бажында, өрөкөн, сен меге,
Жакшы жедейин, алкыш-бийаның бер.
Ыраак талаларга эмди мен барайын,
Ырызым ычкынбай, бек тудуп жүрейин,
Талайдың шуултын угайын жаантайын,
Тайганың күүзин түженип турайын.
Мен сенде жүрүп, көпти көрдүм, билдим.

Талайдын толкулары, кеен кабайдый,
Таптап мени такпай чылап жайкады.
Тарлан-коо коологон салкындар
Көксимдеги сыстарым өткүрө сокты.
Мен мында, жаратта, туруп, жаңыскан
Жылдыстарла узак куучындашкам.
Толкулардын жебрен кимиртинен
Мөнкүликти жажытту тындагам.
— Кижиге кичинек болорго жарабас, —
Жылдыстар ла толкулар меге шымыраган.
— Кижиге жаңыс ла ару ла улу болор учурлу —
Мөнкүлик чоктор ло теңис меге айткан.
Жакшы болзын, жараш кеен Приморье,
Жакшы журтазын жалтанбас улузын.
Кайда да мен жүрзем, кулагыма торгулып,
Ойгор сенин кожоңун, талайын угулзын.

КАРА КӨСТҮ КҮНИЧЕГИМ

ЭН БИЙИК ОЙГОР

Мен бу кыска кожоңымда
Жаңыс сени эмес,
Же сен ажыра
Бастыра телекейдин үй улузын
Мактайын деп,
Бастыра энелерди ле жааналарды,
Бастыра келиндерди ле сүүгендерди,
Эжелерди ле сыйындарды —
Телекейдин эн Улу бүдүрүлү
Ийде-күчин
Кижиликтин эн бийик
Ойгоры учун...

ЎЙ УЛУСТЫҢ ЭҢ КЕРСҮЗИ

Ўй улус кезикте чөрчөкчи дежет,
Сен эмес, мен кезикте чөрчөкчи болдым.

Ўй улус кезикте мекечи дежет,
Сен эмес, мен кезикте мекечи болдым.

Ада-энемнин алтыннаг баалу келини,
Андыйыңды бойың да билбей эм жүрүң.

Сен меге үй улустың эң керсүзи,
Эң јакшының кижиде бүткен кемјүзи.

СҮҮЖИМ КУДАЙЛАР СЫЙЛАГАН

Мен сеге сүүжим
Браак жылдыстардан экелгем.
Оны меге жылдыстар сулаган,
Кудай укту устар сыйлаган:
Агару жүрегин учун
Сеге берзин деген.

Мен сеге сүүжим
Терен јердин өзөгинен экелгем.
Оны меге алмазтар јазаган,
От чырайлу устар сыйлаган:
Керсү кылыгын учун
Сеге берзин деген.

ЭРЈИНЕМ ЛЕ АРЖАНЫМ

Сен, женьшень,
Приморье тайгазында
Сен јажытту өскөн,
Мен эм бедрегем —
Јүрегим оорыган.
Кудай ырыс берип,

Сен меге учураган.
Эрјинем менин сен деп,
Ол тушта таныгам.

Сен, аржан,
Алтайдын тууларында
Сен жажытту аккан,
Мен — шыркалу сыгын
Сындарла сунгам,
Кудай ырыс берип,
Сен меге учураган.
Сенин ийде-күчингле
Мен шыркам жаскам.
Сен менин сок жагыс
Суузыным деп,
Мен ол тушта сескем.

ЖАҢЫС КАНДЫК

Сен жогынан
Мен жагыскандык —
Жаскы јаландагы
Жагыс кандык.
Уйку јок тўндер —
Толо онтуум,
Кучагым куру,
Куучыным оору.
Кара көстөриннен
Ырыс ичкем.
Кижинин керсўзин,
Арузын билгем.
Аржан суулардый
Көксин ару бўткен.
Аржан суулардый
Эрмегин эмдў болгон.

КҰН ЛЕ ЖЫЛДЫС

Кара көстү кўничегим,
Кирбиктеринг — узун чокторын
Кунукчалду чалып,
Эрикчелдү жарып,
Кандый жүрүн
Менен ыраакта?
Көксимде менин
Жангыс сен ле уулым.
Слерди сананзам,
Менин көксимде —
Кўн тийгендий,
Онын жанында —
Жылдыс күйгендий.

ВЕРАНЫН АДЫ ААЙЫНЧА ФАНТАЗИЯ

Европада сен болзон,
Сенин адын Вероника.
Тенгериде Верониканын чачтары деп
Жылдыстар да бар.
Мен сеге адаш
Чечектер сыйлаар эдим.

Грузияда сен болзон,
Сенин адын Верико.
Эй, ырызым, эй, жылдызым,
Эй, джаным, гюльджаным,
Сулико!
Бери кел, яр-кўним!
Орэра! Рэро!

Молдавияда сен болзон —
Бијечи ле кожончы Веруница.
С именем твоим,
Как в песнях Софии Ротару,

Черноглазое счастье мне снится.
Молдаванэску!

Je бис Россияда, Алтайда.
Вера — алтайлап
Бүдүмји, иженчи.
Кижиги жүрүмде
Ижемги жок кайда барар,
Канайдар?
Онын учун менде
Сен бар,
Вера.

СЕНИ СҮҮГЕНИМ

Сүүгеним,
Сени сүүгеним
Мени жылдан жылга
Там ла там
Јаш эдет.
Сүүштин тенеризинде
Бистин Күнибис
Талтүшке де жетпеген.
Сүүштин тенгизинде
Бистин јолыбыс
Эн ле бажында.

КАРАСУУДЫЙ СЕН

Чечек ошкош эриндер —
Окшомымла јаап салгам.
Ээлгир коо бу сынды
Кучагымла курчагам.
Карасуудый каткыга,
Карасуудый чачтарга,
Карасуудый колдорго,
Карасуудый суузынга

Жажын чакка багынгам.
Кара жаан көстөргө,
Ырыс толгон көлдөргө,
Жажын чакка карагам.

ПОЭТИНГ КҮЛҮМЈИЗИ. КОКУРЛАР.

«КАСПА — ЭКИНЧИ МОСКВА»

Космонавттар — космосто.
Москванавттар — Москвада.
Астронавттар — Айда,
А бис кайда?! — Алтайда,
Каспанавт бис — Каспада.

Мында кажы ла уул
Көстөриле — Көзүйке.
Мында кажы ла кыс
Быйаныла — Байан.

Жаман улус мында ас —
Жакшы улус көп.
Кердендеген табылбас —
Кеберкек улус көп.

Көдүрингени көрүнбес,
Көрүмјик ады — көксинде.
Жакшыркажып билбес,
Жалакайы — көзинде.

Өскө бистин журттардан
Артык бис деп айтпас.
Өскө бистин журттардан
Керсүзиле артпас.

Алаканын качан да
Алдына жайа тудар.
Аш-курсагын качан да
Алдына жайа салар.

Онын учун јерисле
Оморкоор учур бар.
«Каспа — экинчи Москва» —
Каткырар кылык бар.

Космонавттар — космосто.
Москванавттар — Москвада.
Астронавттар — Айда,
А бис кайда? — Алтайда,
Каспанавт бис — Каспада.

УЛАЛУГА ЈАС КЕЛГЕНИ

Јас келгенин
Мен кайдан билген дезе,
Март айда
Эртен тура
Оромло баратсам,
Теректе отурган үренчи
Јылуга эрий берген
Шили тамчычак ошкош үниле
«Чинчикеев! Чинчикеев!» — деп,
Алтай фамилияны
Кожондоп отурган эмтир.

ЭМЕЕН-ӨГӨӨН

— Мен — Кайа.
Сен менде јажарган
Быјыраш кайынаш,
Је кайа бир жылым,
Бирде ол кыпту.
Мыны ундыба,
Быјыраш кайынаш.

— Мен — Кадын.
Сен менде экчелген
Кичинек кемечек.

Je Кадын бир јобош,
Кезикте кылыкту.
Оны эндетпе,
Кичинек кемечек.

— Мен — Тенери.
Сен менен караган
Јукачак айычак.
Je тенери бир айас,
А бирде булутту.
Мыны билип јур,
Јукачак айычак.

Кажызы кайазы?
Кажызы кайынаш?
Кем кемге
Кеми? —
Кем Кадын?
Кем кеме?
Кем тенери — ээзи?
Кем ай чылап јүскен?

Мыны кажы ла биле
Бойында билер.
Je оны бис билбеек —
Ол јаан секрет!

ЭСКЕ АЛЫНЫШ

(Јаңы сөстөрлү үлгер)

Ах, јаш студент јылдарым,
Студент јылдарым,
Москвадагы сүүжим,
Эн баштапкы сүүжим.

Эмди сананзам,
Бажым айланар,
Јүрегим анданып,
Кејирим кургаар.

Эки башка укту
Эки јиит энирлерде
Колдорынан тудужып,
Кызыл площадьла баскан.
Москва суунын
Таш кыйузыла барган.

Јаан-јаан айылчылыктар³ —
Јерлеш улуска баратаныс,
Уйуктап калган элчиликтер⁴ —
Каруулчыктарды көрүп өдөтөнис.

Таныш поэт Юнада
Тонургуш⁵ биске байлык:
Сеге пломбир деп тондурма⁶,
Меге кычкыл аракы ачык.

Останкино-Көл јанында
Јиит дубтар өскөн.
Јаш сүүштин арузын
Ол агаштар көргөн.

Јериске берер јайалта
Бисти айрып апарган.
Је качанда јүректер
Мыны сананып, сыстаган.

А бис окшошкон ол јер
Эмди кайдаг ла көрүнер.
Дубтар ордына бетон ийне,
Булуттарды өдүп, коо ло иле.

Останкинодо телебашня —
Отту багана — турат.

³ Айылчылыктар — гостиницалар.

⁴ Элчиликтер — посольстволор

⁵ Тонургуш — холодильник.

⁶ Тондурма — мороженое.

Озогызын ойгортып,
Эскини эске алындырат.

Бистин сүүшке керее сүр —
Памятник, сүүри тур.
Москвада болзон, эске алынып,
Күлүмзиренип, Гюльджан, жүр.

Сүүжис, байла, чын болгой,
Мындый памятник турганда.
Москвалык сүүжим — баштапкы сүүш,
Ундыбазым качан да.

ЭРКИННИНГ МЕЧИГИ

(Туркмен поэт Агагелди Алланазаровтон)

Эркин деп атту бир уулчагаш
Жаскы јалаңда ойноп жүрген.
«Күн» деп атту бир мечигин
Жаскы күнде тееп жүрген.

Је кенерте салкын келип,
Мечигешти учура берген.
«Күн» деп атту бир мечигеш
Тенериге уча берген.

Эмди Эркин деп уулчагаштын
«Күн» деп атту мечигежи
Булуттар ортодо јарып жүрет,
Уулчакка бийиктен күлүмзиренет.

ӨТКӨНӨӨЧИЛЕР КЕРЕГИНДЕ

Литературабыстын өскөни,
Байла, бу туру, нөкөрлөр.
Озо баштап бир кезик уулдар

Бичигенин јаман деп, бир-эки жыл јектеер.
Онон өткөнүп үренип алала,
Озолоп турубыс деп, тынзынып жүргүлеер.

АЛТАЙ БААТЫР ЭР СЕМЁН ТАРТЫКОВ КЕРЕГИНДЕ СӨС

(Поэма)

БАШТАПКЫ БӨЛҮК

(Командирдин јетирүлери аайынча бичилген)

Баштапкы јетирүден:

... «Туулу Алтайда Никольский јуртта чыккан
Рядовой снайпер Семён Тартыков
Комсоргко мынайда айткан:
Менин үйим Фрося
Тайгадан шүлүзин адып экелеле
(Бисте ончозы чечен анчылар!),
Комсомолго ол тушта кирген.
Бистин албатыда андый јан бар:
Јангыс ла јаан ан аткан кижиге
Мерген, алып деп ат берилетен.
Семён зявениезин берип айткан:
— Мен јангыс ла казыр «анды» јыksam,
Ол тушта комсомолго кирер учурым бар.

Бир күн ол баштап ла
Эки фашишти «јыккан».
Энирде оны комсомолго алган.
Ол ок түнде јиит снайпер
Амырабай, катап ла «андап» барган.
Тан алдында карагайга чыгала,
Кере түжине кыймыктабай сакыган.
Өштүнин офицери траншейде көрүнерде ле,
Чечен анчынын огынан кыйбаган.
Је бу өйдө фашист снайпер

Оны уур шыркалаган —
Жуучыл мөштөн жыгылып,
Онын каны ак карга агып,
Кийимин, пыймазын өдө берген.
Же алтай анчы тижин тырс тиштенип,
Өлгөн болуп, кыймык та этпеген.
Соокко көжий тонгон немец
Арт-учында чыдашпай калган —
Чылаган бойы кыймыктанып ийген.
Семённин мылтыгы күзүрт эдерде,
Аттырткан күртүк жерге түшкендий,
Карагайдын будактарын быжырадып,
Агаштан немец меч эткен...
Түн кирерде, жүрүми өчүп жаткан жуучылга
Нөкөрлөри жылып келип, чебер апарган.
Онон уур шыркалу жиит снайпер
Эки айга госпитальда эмденген.
Ойто ол нөкөрлөрине једип барарда,
Оны баштапкы жуучыл кайралы сакыган.
«За боевые заслуги» медаль
ого табыштырылган... »

Экинчи јетирүден:

«Бир күн өштүнин коркушту атаказында
Фашисттин огынан командир божогон.
Мыны Семён кенерте сезип ийеле:
— Төрөлис учун ичкери! — деп кыйгыла
Коруда јаткан улусты атакага көдүрген.
Нөкөрлөри јангыс кижидий туруп чыгала,
Семёнге баштадып, јенүни алган.
Нөкөрлөри Семёнди тын сүүйтен:
Ол табылу, керсү ле јалакай болгон.
Баштапкы ла өйлөрдөн ала
Ол парторг Иван Жеребцовло
Эки карындаштый эптү-јөптү жүрген».

ЭКИНЧИ БӨЛҮК

(Поэттин айткан сөзинен)

«Мен Слердин чырайыгарды, Семён,
Алтай туулар чийүлеринен көрөдим.
Мен Слердин ийдегерди, Семён,
Учар суулар табыжынан угадым.
Мен Слердин жүрегерди, Семён,
Жалбыраган жалкын жалбыжынан танийдым.
Мен Слердин жалтанбазаарды, Семён,
Алтай күкүрттер күзүртинен танийдым.
Мен Слердин жалакайаарды, Семён,
Алтай жааштар шымыртынан эзейдим.
Мен Слердин өбөкөөрди, Семён,
Алтай кайдагы баатырлардан сезедим.

* * *

Мен эмди Слерден жаан.
Ол тушта Слер эмдиги менен жаш,
Меге бир тушта болор алтан-жетен жаш,
Же Слер качан да мөңкүлик ле жаш.

* * *

Бу Эрчим, бу Ийде,
бу Өлү, бу Чыдым
Тенериден, жерден, кайдан?
Болотты женип чыгатын
Бу тирү жүрек кайдан?
Бу кижиге, куулгазын ба?
Жок, бу — Кижиге.

* * *

Бу — кижиге Кижиге болуп бүткени:
Кижиге Кижинин үзе Улу кемине —
Бийигине, Элбегине тендей болуп келгени,
Жүрегиле жеткени.

* * *

Таштын эн беги — алмаз.
Кижинин эн беги — алып.
Бир алмазта — туунун магы.
Бир алыпта — төрөлдин магы.
Кырда болзо алмаз бүдер,
Кылыш көдүрер алып бүдер.
...Ол теп-тегин курч кара көстү,
Өдүрим от кылыкту,
Аба-жышта тайгада өскөн
Туба укту алтай уулчак болгон.
Күскиде таадазыла кузуктап баратан,
Андап барза, адазы апарар,
Узун түндерле Улагашты угуп,
Ат-нерелү баатырларла кожо
Телекейди эбиретен, жонун корыйтан,
Көсти жумбай таң адыратан.

* * *

Албаты көбиле эмес, көксиле улу,
Кизи сыныла эмес, тыныла улу.
Семён, Слер биске — улу ла агару.
Бир ууш алтай албатыны
Телекейле тендеп салдыгар.
Женүчи баатырларыстын
Кылыгын көргүстеер,
Керсү албатыбыстын
Кемин билгистеер.
Төрөл Алтайын,
Совет журтын корып,
Улу Россиянын уулыла
Антыгарлу најы болуп,
Эки албаты најылыгынын
Кеен сүрлү кереези болуп,
Бир күнде бир часта кожо
Өлүмге бардаар, мөнкүликке арттаар.

Кандый ырыс — жер үстинде
 Улу эрлер бүдетени,
 Улу улус, улу ус — озочылдар келетени.
 Слер бисте жок болзоор,
 Бийик жозок кем болор!
 Улубысты кем көргүзер,
 Улусты ого кем жүткидер!»

ЫЙЛААК БАЛАЛУ АЙЫЛДАЖЫМА

Сенде ыйлаак бала бар.
 Менде уйку жок санаалар.

Ыйлаак бала түниле ыйлаар.
 Ада-энези уйуктабас.
 Же санаалар — үн жок балдар,
 Олорды кем де укпас.

Сенин балаң чыдайла,
 Ыйлап токтоор, уйуктаар,
 А менин ойгу санааларым
 Та качан мени амырадар?

ЭРТЕН ТУРАГЫ КУШТАР

Эртен тура эрте агару тымыкта
Ар-бүткен де, улус та амыр уйкуда.
Аркада, садтарда куштар ойгонор,
Ару сергек үндерле олор кожондоор.
Ала-күмүш чалындардан олор амзаган,
Алтын чокко мызылдап, жалаңдарла учкан.
Эртен тура ак-жарык сергек ле кеен,
Күннинг жаркыны өзөктөргө толор.
Элбек телкемдерде чөрчөктөн келген
Эртен туранын куштарындый учугар.
Кожондорым менин — жүрегимнин куштары,
Ар-бүткендий ару ла сергек болугар.
Акту бу улустын жүрегине туштажып,
Эртен туранын куштарындый учугар.

ЖҮРЕГИМДЕ — ТЕЛЕКЕЙ

КЫЧЫРААЧЫМА

Кайран кычыраачым,
Кару нөкөрим,
Кайда колын бер меге,
Отурып куучындажалы.
Мен не бичигем —
 Сен билерин бе?
Мен не кожонго бүткем?
Өзөк-тыным күйүп, сыстап,
Сөстөргө күүним не төккөм —
 Сен эзеерин бе?
Мен жүрүмди артык эдейин деп
Амадайдым.
Кижини ырысту ла ару эдейин деп
Амадайдым.
Жүрегимдеги бар от-көрнөөдөн

Өзүмим, өлүмим,
Салымым, мында да.
Тазылым, корбоом,
Жулугым мынан да.
Кара бажымды
Салала, ыйлайтан,
Каткырып, ырғап,
Жүрүмди жүретен
Ыйым ошкош
Сысту жерим бу.
Кожон ошкош
Кеен жерим бу.

ЖАЛТАНБАСТАРДЫ СҮҮЙДИМ

Жакшылу-жаманду бу жүрүмде
Жартын айдарым —
Жалтанбастарды сүүйдим,
Жаба болорго бир жүткүдө
Жалтанбастарды бедрейдим.
Кандый сүүнчи — жардакла кожо турарга,
Жаркыраган каткызын, кокурын угарга,
Жардынан алып, көскө чике көрөргө,
Жаба базып, амадуга өдөргө.
Коркыбас болзон, колын бер меге,
Кожо сениле кожон чүмдеерге.
Коркымчы жок бу жүрүмде! —
Сен оны бил! —
Эрлүлөр күреезинде,
Кижиге тирүде.
Сен эң ырысту — чын нөкөрүң бар да.
Ол сени таштабас — качан да жаныңда.
Канаттуу көөрөмүң там калаптанар,
Качан эрлү эр жаныңда турганда.
Керектерис — ару, амадуус — жаркынду,
Эки жаныста нөкөрлөрис туру.
Бис билерис: санаабыс бүдөр,
Жалтанбастык жүрүмде — эң чындык кору.

ЖАЙАЛТАЛАР КЕРЕК!

Кайкамчык ла калапту
Таланттар керек
Кару туулык
Элимге, јериме!
Азиянын чактарлык
Караңуы базырган...
Калык јылынган,
Кыйын ла шырадан,
Эрлү јуучылдар
Бүдерин сакыган —
Эрикчели толу
Эрлү кожонгында.
Эмди —
Эркиндик ле
Эркетендү эрлүлик
Эбире ончолыкты
Ээй тудар — өйлик!
Эй, кайда слер,
Экпиндү жайалталар?
Эмди биригигер:
Керсүлер — бирлик!
Кайда бүгүнги
Кучияк ла Анохин?
Гуркин ле Чевалков,
Кайда слер јүреер?
Күндий жаркынаар
Элеерге берип,
Бир күрееге
Нак биригип,
Бир амадуга
Коштой јүткигер.
Туулык төрөлдин
Турузы, чеги —
Кадын-Бажындый
Бийик ле ару.

Кажы ла керсү,
Жүрегинде отту
Улус учун жүрер
Бүдерде каруулу.
Кадынды шуулайт
Жүректе кан!
Өй талант сурулайт,
Өй сакыган!

КИЖИ — БААТЫР, КӨКСИНДЕ — КҮН

Алтай
Чингиз Айтматовты сакыйдым.
Расул Гамзатовты,
Кайсын Кулиевти бедрейдим.
А кайда үнгүр опералар?
Ай-канатту балеттер?
А тойу ла мен дейле,
Козырыктап уйуктаза,
Күзеген ал-санаа
Күүлеген машина болзо,
Жебрен укту бистерге
Једимдү кееркемдикти
Јединип кем экелер?
Өбөкөлөрис, чын, —
Оморкоктор, жардактар.
Је тын-каныста —
Кулдыктын арткандары!
Туулу Алтай —
Туујы ла куулгазын.
Эл-калыктын элбеги —
Элден ле озо
Эркини, көдүрүзи!
Канча кирези
Кайкулык эрјине —
Бойыстын көгүсте!
Күн-симфониялар

Ай-јуралма —
Колыста, көзисте!
Бис јайалталу не:
Јайаар јакылталу!
А кайда эдет
Азиат јалкуны!
Амадап билбезис
База бар ине.
А јыргап билерис
База кайда эди.
Алып чачалы,
Антыгарлу најы,
Ай-карагуй ойдин
Арткан-калгандыгын,
Јаркындалып јангыра,
Јараш бу үйенин
Јардак јанарлыгы.
Тонуп калган јүргенди
Кожонло эргис!
Той балкаштан баатырды
Эделе, тиргис!
Тон јобошты колынан
Тудала, тургус!
Тон алдында эр јүрер —
Јүрүмде көргүс.
Кижиге — Баатыр!
Көксинде — Күн!
Күүн-табын кадыр!
Јүрүм — бүгүн!

УУЛЫМА БИР КЕРЕЕС СӨС

Кайран Эркиним,
Кара көстү үреничегим,
Сен ле су-кадык,
Омок ло ырысту јүрзен,
Меге онон јаан ырыс та
Керек јок.

Сен ле Төрөлиннин
Төрөл улузыннын, онын салымынын
Бир кичинек келтегейи болуп,
Элин ле чыт этире
Биригип калзан,
Улустын ырызы — сенийи болзо,
Улустын шыразы — сенийи болзо,
Озо улуска — оноң меге дезен,
Ончо мен бойым улуска дезен,
Бойынды ар-бүткеннин
Бир тамчызы дезен,
Ак-айас ла жылдыстарла
Арјанынан сен јангыс,
Сен бирлик деп бодозон,
Сен качан да чын кижиле ырысту болорын,
Мен де Улус ла Ар-бүткен алдына
Качан да ырысту болорым.

ЭНИРДЕ КЫЗЫЛ ПЛОЩАДЬТА

Энирде Кызыл Площадьта
Кандый тымык,
Бийик ле сергелен...
Планетанын бели
Бүктелип барган.
Лениннин Мавзолейи
Космостын јуугында...
Башнялардын баштарында
Чолмондор чокторы
Токуналу јарыыр...
Араай кызарып,
Чалыыр
Бастыра ак-јарыкка.
Бийик сысту санаалар
Мында јүректе тыгыскыыр.
Төрөл орооннын улулыгы,
Амыр-энчүлик телкемдери
Курч эзелер

Көгүсте,
Энирлерде
Кызыл Площадьта
Кандый телкем,
Бийик ле кеен.
Горизонттор учына јетире
Бу энирлерде
Мынаг көрүлген.

ЛЕНИН, КИЖИ, КИЖИЛИК

Канайдарым мен,
Мен токунал жүрүмге бүтпегем.
Менин уккур эмес ле оморкок кылыгым
Јоткондолыш некейт. Тууларда
Чыдырттар ла күкүрттер өтсө,
Козыр кара булуттар, коскорылып,
Тенери тазылдалып, јалкындарла јарылза,
Бу менин жүрегиме эн тапту көрүм.
Алтайда меге кай чөрчөктөр баатырлары
Ачу-корон кыйгырала,
Ак-јарыктын үстиле темир тибирттү
Мантадып, јер-телекейле өдүп,
Кудайга једип, јаркырада куучындашканы,
Јүректери јалбырап турган улус
Јарамыкту.

* * *

Мен эр улусты
Кайда да герой болзын деер күүндү.
Бу учы-түби јок ло улулык Космос
Алдында, салкындар ортозында
Күүлеген ороондор, туулыктар, чөлдиктерде
Јүрүм јаныс ла чындык ла
Кеен болор учурлу.

Өскө Ээжи јок,
Кижиге — Улу.

Кижинин

Жүрүми Улу ла Улулыкка

Учурланар жаңду.

Мынаг өскөгө мен жөпсинбезим,

Менин үредүчилерим ле геройлорым

Жөпсинбес. Меге — Кижиге,

Менин кижилигиме — кижичил жүрүм!

Мен — Кижиге, Кижилик жеринде

Бойыма кижичил жүрүм тазөбөрим.

Менин жүрегимде — чындык ла керсүлик:

Ар-бүткеннин ле космостын Улу учурлыгы,

Онын учун мен тын-өзөгимде,

Кажы ла клеткамда,

Жалбыраган кызыл мааныдый канымда

Туружаачы, тудучы —

Кижиге учун, жаш баланын,

Жаш келинин, жаан жаштунын

Кижиге тендик жүрүжиге учун!

Мен — Кижиге, мен Данкодый,

Жүрегим бийик көдүргөм,

Мен Назым Хикметтин

Кереми кептү

Бүткүл бойым от-жалбыш күйгөм.

Улу сүүжимнен

Телекейге ле улуска

Фархад чылап карануйдын туузын оодып,

Ырыстын теңизине ончолорго

Жол ачайын деп — жүрегимнин күчиле.

Мен — Кижиге.

Кижиге болойын деп!

Жаңыс ла улус учун

Жүрейн деп!

Мен тартыжаачы ла көдүрөөчи,

Килеечи ле жазаачы.

Жүрегимнин сүүжинин ийдезиле

Мен Жерди ле ончо планеталарды жарыдарым.

Мен калапту ла кату жолло

Ичкери амадаган

Кижиликтин жоругында кожо.

Бис, улустар, жегерис,

Je бу jenü
 Jенил болбос,
 Jол канду ла кату.
Köp ченелтелер бисти ченеер,
Je учы-учында калыктар суулары
Тениске биригип,
 Jер үстин
 Tуй алар,
Kосмоско, жылдыстарга
Ар-бүткенге тендик
 Kижилик бүдер.
Эмди тургуза
Бис күч јорукта.
Алдыбыста — Ленин.
Kижиликтин кеендигине,
Kижиликтин улулыгына
Ол кижиликтен бүткен.
Ол келер кижиде:
Келер өйдөн бүткен.

АЛТАЙ РОССИЯГА БИРИККЕНИ

Алтай улус неге таскабаган,
Ачана-тороны јебреннен ол көргөн.
Алтай улус неге чыдашпаган,
Ак-јарыкта нени ол өтпөгөн.

Бистин историябыс јазап алганда,
Кату таскамал, канду ченелте.
Канайып та бисти олјочы кырганда,
Катап ла алтайлар өзө беретен.

Россияга Алтайыс бирикпеген болзо,
Алтай эл-калык та арткай эди.
Кыдаттын каандары кырбаган болзо,
Кандый элбек јон болор эм эди.
Эмди өзүгер кажы ла јанын дөөн!
Таланттар бүдүгер — Төрөлдиде көдүрерге!

Ленинниң күни жүрегисте күйген —
Эскиде жабыстарды бийик эдерге.

Төрөлигер сүүгер, ончо ийдегер
Ончоның ырызы учун беригер.
Советтер бирлигинде жүс укту эл-жон
Бир болгонын жүрекле билигер...

...Алтай калыктын тынын аргадаган
Керсү жүректү Россияга быйан!
Алтайлар Россиядан энезин тапкан,
Алтайлар Россияла телекейге чыккан...

ТӨРӨЛ КАСПА JURT

Анда ыраак туулар түбинде
Аркаларга курчаткан
Алтай бир журтта
Јодролорго туй курчаткан
Јаан тура ла кичинек айыл
Өскүзиреп калган ээнзимек турар,
Айыл арјанда төстөк ажыра —
Адамнын сөөги. Ак мрамор таштар
Ўстинде агарар, ак мал отоп, ўстиле
Ажыра базаып жүрер.
Эмди мында энем ле сыйным экү.
Өскө балдар чыдап, жүргүлей берген.
Эбиреде — телкемдик, канча кажулар
Ўстиле јайылган кару журт турар.
Ыраак өзөк Кадын олјондо
Чамал бажы Ўч-Сүмер агарар,
Ўргүлјик санааларын унчукпас сананган,
Бу эбиреде уур өндөйгөн
Кайракан туулар өзөгинде журт —
Менин төрөл журтым.
Мында кажы ла айыл — меге кару.
Кажы ла кижии меге — таныш ла төрөгөн.

Бу мениң тözим,
Бу мениң шибеем.
Бу журтка јатсам,
Кенерте көксиме
Көөрөм кирер.
Бу улусла тушташсам,
Санаам јарыыр,
Сыным јенилер...

ЈЕБРЕН ÖБÖКÖЛÖРИС

Мениң öбökөлөрим кем?
Ар-бүткен бе?
Агаш-таш па?
Алтай-кудай ба?
Айса кем?

Түнүрлери күнүреп,
Түмен черүлерлү
Күнбадыш тöөн ууланган
Јес сагалду јерлик
Јеерен ле јелбер
От-калапту гунн?

Ачык чөлдөрлө
Аттарлу чапкылаган,
Алтын чачтары
Салкындарга чайбалган,
Антыгарлык нökörликти
Агаруга көдүрген
Ак чырайлу скифтер?
Айса түрүп койгон
Кыл армакчыдый,
Јүрүк-мөшти¹
Јылым кайага чыгып,
Ўргүлјиге көк јажылдый
Көк бөрү адалу
Түрүлип калган түрүм —

Эл-калык,
Жебрен түрктөр?
Ай-күн ле жылдыстар
Канымда айланат.
Менин өбөкөлөрүм
Ар-бүткөннөн,
Алтай-кудайдаң,
Күнгүреген үндү гунндар да,
Жебрен жеримниң
Жеерен чачту
Ээлери — скифтер де,
Бырчыт колыла
Ай-жаазын тазырада тартып,
Согоондоры сыгырып,
Корумдарга кадалган
Эрлер ле элдер —
Түрктөр де.

Эди-канымда
Эбире телекей эбирет,
Эрлү калабыла
Эмди эзиртет.

ЖҮСТЕР ЖЫЛГА

Жүстер жылга түбектер
Алтайым үстиле
Куйундый өткөн,
Же мениң Төрөлим
Артабазым деген.
Жүстер жылга
Канду жуулар
Кичинек жонымла
Өрттий өткөн.

¹ Түрүк — туба укту алтайларда мөш. Айса түрктөр (алтай тил ээжизиле — түрүк болор эди). Мөш кеберлү бек ле мөнкү көк-жакыл эл-калык деп алынган.

Je тыны бек бу журт
Өлбөзим деген.

Карангуй куйундар
Кайылып калды.
Арчындык јерим
Јап-јажыл ару.
Казыр јуулар
Ундылып калды.
Кайран эл-јоным
Өскөн салымду.

КЕЛЕР ӨЙДИ БҮДҮРЕЕЧИЛЕР

Келерликти экелер
Кезер эрлер — бис бойыс.
Кеендикти бүдүрер
Калапту улус — бойлорыс.

Бюрократка јарбынып,
Борбойотон табыс јок,
Демагогко тарынып,
Јер алатан јаныс јок.

Күндер — бистин көзисте,
Күчтер — бистин колыста.
Келерлик — кереес саналта,
Келер өйгө, эр, алта.

Кеен туулар өзөктөй
Ай өргөлөр шыныраар.
Акту бойыстың калдыгыс
Ээлер болуп журт тудар.

Ээжилү бистин энчибис —
Тын-сүнебис берерис.
Келер улуска ол барар.
Амадучыл калык,

Ак-чек болгон кылык
Ол тушта артар.

Эмдиги бу жүрүмде
Ол жүрүмди ундыбайлы.
Келер улус — балдарыс.
Олорго ичкери алтайлы.

БРАКОНЬЕРЛЕР АЛТАЙДА

Агару Алтайыста
Браконьерлер табылды,
Ар-бүткенин үреп,
Ан-кужын кырды.

Аба-жыштын тайгазын
Мөжин үреп, тоноды.
Арткан-калган кузугын
Анда-мында сатлады.

Алтын тазыл дешкилеп,
Алтай үстин кастылар.
Алтан салковойдон дежип,
Азияны айландылар.

Кайанын сангын таап,
Кан-Алтайды тибирет.
Кавказ ла Крымга жетире
Камык жонды мекелейт.

Чолушманда чычранат.
Чорт то артпай эм бараат.
Моторкалу келеле,
Малталу томыргылайт.

Аннын мүүзи керек деп,
Сыгындар кыргылайт.

Алу эмди баалу деп,
Албаа-норка чакпылайт.

Ачап-сыйап улустын
Ач-карыны тойор бо?
Ак санаалу эл-калык
Кејирин кезе тудар ба?

Агару бүткен Алтайдын
Байлыгын корып алыгар.
Ачап-јутпа тагмалардын
Ал-санаазын чыгараар.

КУЧИЯКТЫҢ ЈУРТЫНДА

Кучияктын јурты — Куйумга келдибис.
Керезине сүрлик кондурарга, көрөргө.
Элик турлузы өзөк эмтири,
Эбиреде ын-шын. Ээн ле кеендик.

Адаган деген үч толык сүүри кыр —
Айаска мөш тайга өзөгинен сайылтыр.
Айландыра аба јыш — байлык тайга.
Мөнкүликке шуулап, күнге мызылдайт.

Шарлаак табышту јебрен бу сууда
Чараган семирп, мөңүндий суртулдайт.
Мелиреген кичинек јараш бу јурт
Меестерди јастанып, санааркап туру.

Јаш тушта баатыр эр Кучияк мында
Андап, кузуктап јуртагаи болбайсын.
Октябрь јерди силкий торгылтарда,
Ойгонып, телекейге чыккан болбайсын.

Эптү меестер — андар турлузы,
Карагай өзөгиле сыгындар јелгендий,

Эрлү эрдин унчукпас сүнези
Эригип мында билдирбей жүргендий.

Jeбрен ле ару кеен журт Куйум,
Жажын-чакка мындый ла тургун,
Адаган — тенкейген жажыл мөш бай-тайга,
Ат-нерелү сүненин амырын каруулда.

БИЧИИЧИ НӨКӨРЛӨРИМЕ

Алтайдын поэттери, эн кару нөкөрлөрим,
Слерди сүүбезем, мен кемди сүүрим,
Слерле кожо — менин салымым,
Ачуум, сүүнчим, үүле-коногым.
Ырызыбыс, ижибис — ончо өмөлик,
Кажы ла үлүни — теннен үлежелик.
Аржанынан бүдерде — магыбыс жангыс,
Аржанынан бүдерде — шорыбыс жангыс.
Қожоныс жангыс та — бис бир эмей.
Корондо до, коотто до — бис кожо ине.
Јаш баладый, мекеге бүткен бистерди
Јабарлаар, айрыыр тагма да табылар.
Ондошпой, өөркөжип уружа берзевис,
Кийнистен обыватель маказырап катқыар.
А бис ойто ло бир катап јуулыжып,
Јастырганды ундып, ойто ло бирликте.
Бот анайда ла керсү јүрели,
Качан да јөптө лө кару өмөликте.
Алтай поэттер, најылар антыгарлу,
Учурыс агару, амадубыс улу:
Качан да Төрөлис кодүрилип өссин,
Кару эл-јоныс өссин, јуртазын.
Кажыгар ла эп-јөп, коштой базыгар,
Кару јериске кожоноор табыгар.

АЛТАЙ ЧҮМДЕЕЧИЛЕР ИЖИН САНАНЫП...

Алтай бичиичилер, кайран тууларыста
Бис жүрүмисте кожо барарыс.

Салымыс андый. Арјанынан бүдеристе
Бу кичинек калыкта ижибис бистин бар.

Улуска туза ла экелер деп сананадыс,
Эл-јоныс ла көдүрилзин деп амадайдыс.

Јадын ла јаранзын, өзүм ле тынғызын.
А биске бичиичилерге — јенүлер ле болзын.

Өзүмис ле бистинг сондойт деп билдирет,
Өскө уктар ороондо озолойт деп сезилет.

Талантту улус азына ачынадыс,
Та кайда јаркыныс деп каран карыгадыс.

Ачынарыс јолду, бу өзүм — биске ас,
Бүгүңги өзүште табыланыш јарабас,

Јалтанбас эдеечилер, бүдүрүлер керек,
Јардак-омок жүректүлер, көгүстүлер керек.

Революциянын учурын јаантайын сананадым,
Онын өзөк-тынын, төзин ундыбайдым:

Ол Кижиге ине, Кижиге учун, Кижинин
ырызына,
Кижининг ич-тыны чечектеп јайыларына.

Улус учун жүр, улус учун өлүн,
Бу эн керсү, эн омок жүрүм.

Бичиичинин ижи агару ла учурлу,
Билееркебей, чүмееркебей иштейли бир уулу.

Кем бүгүн једимдү — ол ончобыска көрүмјик,
Кожо ло јүткииктер, өп-јөп лө јүректер.
Ак-чегин айдайын, чүмдеечи најылар,
Ак-јарыкта алдыста кайкалдык ижис бар.

Колдорыстан бек тудуп, ичкери базалы,
Најылыктан, бирликтен ырыс табалы.

ТУУЛЫК ЈИИТТЕРГЕ

Алтай јииттер, слерге

Айдар бир сөзим бар.

Ачык-јарык ла акту јүрегимнен

Айдайын, бүгүн тындагар.

Бисте бир кеен төрөл бар.

Ол Ўч-Сүмер бөрүктү Кеен Алтай,

Ол биске эн ле керсү ле кару айлыс,

Је улу орооныста ол —

Јүк ле бир толук.

Бу толукты өскүрери ле јарандырары,

Оны байгызары ла ичкериледери,

Нөкөрликтин эн јаркынду саналталарын бүдүрери —

Ол бистин јүрүмис, ырызыс ла ижибис.

Ар-бүткеннен јебренде јайаларда,

Агару ла байлык болуп бүткен Алтай —

Өбөкөлөрдөн энчибис,

Көлзөп јаткан бүгүнгис,

Шынырап бүдер эртенис.

Алтай — јебреннен хрусталь кейлү кеен тергее.

Ару ла кеен турзын — бу быйандык үргүлјис.

Мун шанкылу учкан саң төмөн Кадын.

Мунканган чойбаштардан корып алаар јаражын.

Алтайдын көксинде эрјинелик кайырчак,

Алыгар чеберлеп, тузаланаар ачып.

Аба јыш колтугы — элбек тайга бел-сындарга

аркылган,

Азыйдан эл-јонды азыраган, тойдырган.

Ачап браконьерлер алкы-јөөжөзин кабырат,

Алтайдын ээзи сен, чыгар онын кудын.
Бу жараштыкты, кеелү кеендикти үреерге бербе.
Алтай — сүүнчи экелген ар-бүткен, эртендикте
өргөө.
Ару ла керсү амадуларла айлыңды курча,
Ак-жарыкта адың чыгар, жаркында, курчы.
Эртен бүдер кайкал жүрүм — бүгүн сенин
жүрегинде,
Омогыңда, эрчиминде, эне јерин сүүгениңде,
Кереес јерин — Алтайын геройлорды сакып јат.
Келерликтин сомдорын журукчылар эзеп јат.
Јалтанбастар, жардактар, јаба коштой базалы.
Јаңы үйенин жаңарын жаңыс үнле айдалы.

АМЫР ЈАЙГЫ ТҮНДЕ

Аштын өзөгиле амыр јайгы түнде
Араай јортуп барадым.
Карануй туулар ары јанында
Јалкындар јарыйт, тымык ла табыш јок.
Аш быжыратан таңдакталган јалкындар
Јаан јарып, јоголып калат.
Түннин тымыгы килиңдий јымыраган,
Телекей терен јажыттарын эзеп,
Ўргүзи чечилбей туруп калган.
Бу араай јаркындалыш —
Куулгазын кемнин канаттары?
Кандый ыраак планетадан
Олор алыс түшкүлеген?
Олор неге туйка эригип,
Мындый сан башка јаркындаган?
Бу кудайлыктардын
Кандый куштарынын
Канаттарынын јундары?
Айаста жылдыстар
Јебрен јажыттарын
Јажырып, кемге төмөн
Кирбиктериле имдеген?

Жылдыс жылбырап,
Жер-телекей түбин дөөн
Унчукпай уча берген.
Ол кайда барган?

Неге амадаган?

Айса жаңы планеталар жайылган?
Айса кандый ойлор келерин
Белгелеген?
Эбиреде кижиге бүдөр эмес
Куулгазын ла тымык,
Мен неге кезикте
Аржанынан мындый карыкчал?
Меге мыны

Кем жартаар

Бу аш быжырап жалкындар чалыган
Ай-караңууй жайдын түнинде?

ЖАСКЫ КАДЫНДА АЙДЫН ЖАРАТТА

Мен бойымнын
Тынымнын чечектериле,
Бастыра улус,
Слердин үстигерге
Араай төгүлейин деп,
Жаскы Кадында
Айдын жаратта
Жодра ыйлап,
Төгүлген чилеп.
Мен бойымнын
Тынымнын шымыртыла
Слердин үстигерге
Араай шымырайын деп,
Менин тыныма
Тынаарла жапшынаар:
Ол слерге чындык,
Ол качан да таштабас.
Кайкалду чечектер
Жаскы аркада

Жайканып жайылган —
Ол тыныш-аромады.
Түндеги сүмерлер:
Эрү эзин элбиген —
Ол онын сыркыны.
Кайкамчык түжелер,
Күн жаркындык сүүнчилер
Слерге угулар.
Араай күлүмжип,
Ўстигерде турарым.
Ару куулгазынду
Брыс мен чалыырым.

ЖҮРҮМДЕ

Жүрүмде жолым бир эмтир —
Жаңыс ичкери.
Жүрүмде жөөжөм бир эмтир —
Жаңыс ак-санаам.
Жүрүмде жүктүгим бир эмтир —
Кижиде болоры.
Жүрүмде жепселим бир эмтир —
Кижиде жүрегим.
Жүрүмде кеендик бир эмтир —
Космос кебери.
Жүрүмде байлык бир эмтир —
Эш-нөкөр сүүжи.

БУ АС ПА, КӨП ПӨ?

Менде не де жок,
Жаңыс күйүп жарыган жүрегим бар,
Онын ичинде — менин Алтайым:
Ак айаска
Сүмерлериле сүскен тууларым,
Агару жер, ар-бүткен, ак-чек улус.
Эмискен энем,

Алган эжим, азыраган балам,
Антыгарлу најыларым,
Ак керекке јайалган салымым...

Бодогор:
Бу ас па, көп пө?

АЛТАЙ БАЛДАР ОРОМДО

Эх, алтай балдар
Оромло үөрле барып јадарда,
Көстөриме кандый јараш!
Кышкы сооктордо јаактары —
Чек јайгыда тайгадагы чейнелер,
Алтай јурттардын балдары
Городто үөрлежип јүрер, та кандый да
Сан башка јажытты изү шымыражып.
Олордын эрмегине, эди-канына
Јайгы јайлулар сыркыны өткөн.
Карасуулардын шымыраган үни
Олордын үнинде. Ару ла јылу
Јерлик јааштар олорды јунган
Өлөн ижинде, јиилектеп јүрерде,
Кой кабырып, атту јорткондо.
Кандый коркымчылу күкүрттер
Олор укпаган, кандый јалкындар
Тенериле тазылдалып, ол тушта учпаган,
Тайганын куулгазыны, Алтайдын кайкалы

—
Јаш балдардын јүрегинде јажыды.
Ыраак сындардын мөнкүлик тымыгы
Олорды сескир чааптардый эркелеген.
Олордын јодродый кара көстөрин,
Андагы сүмечектерди сүүп керсүлеткен.
Алтай үренчиктер кышкы городло
Үөрлежип, шымыражып, өткүлеп јадыры...
Алтай ар-бүткеннин бастыра арузы,
Бастыра кеени чырайында јүрү.

АЙДЫН ТҮНДЕ АЛТАЙ

Бу жайгы түнде
Алтайдын үстінде
Ай шыныраган.

Туулар бажын
Күмүш жайкын
Туй алган.

Өзөктө суу
Соок шуулайт.
Уйуктаган журттар
Амыр өзөгиле
Ак атту
Ак сагалду
Алтайдын ээзи
Тымык жортуп,
Араай өдөт.

Алтайдын үстине
Ай оодылала,
Сыныктары сыныраган,
Өзөктөрдүн көгүстери
Күмүш түдүскекке
Көмүлип калган.

Ай шыныраган
Күмүш Алтай...
Куулгазын тармалаган
Жайгы түн араай...

ЖАЙГЫ АК-ТУРУ

Ак-Туру!
Ак-сүт сүмер сүүрилер
Айаска сүүрейген,
Айылдый байкандар

Ыраакка чайбалган...
Улу туулар
Бу туру,
Сүмерлер ышталып, аласталат.
Та тумантып, та аясталат.

Мөнкүлик санаалардан
Чечилбеген кеендик,
Жер-јенисле кожо бүткен
Космоско сүрлик.

Та ару ла керсү кудайларга Ак Турлу,
Та ак-чек жүрүмге јозок — Ак-Туру.
Айланайын, алмаз кептү Ак-Туру,
Алдыгарга бөрким суурып, келген мен
турум,
Ар-бүткеннин агарузын кайкап,
Алтай јеримнин арулыгын алкап.
Мен кайда да жүрерим,
Је жүрегимде жүрер, јарт, Ак-Туру.
Јүрүмде, байла, Эң кереези —
Ак жүрери,
Ак болоры туру.

ЈҮРҮМ ЈҮРГЕИИ — ЫРЫСТУ

Айлы-јурты бар болгондо,
Кижн ырысту эмес пе.
Эжн, балдары су-кадыкта
Кижн ырысту эмес пе.

Агару јери амырда
Кижн ырысту эмес пе.
Эли-јоны өзөрдө,
Кижн ырысту эмес пе.

Элбек төрөлим бар эмитир,
Улу ороон, керее јон.

Эт-јүрегим согулган —
Улус учун сыстаган.

Улус учун ол јүрген,
Амадулу јүткиген,
Ак-јарыкты кайкаган,
Адалыгын алкаган.

КУУЛАР ЛА АЗА ДАРСАЛЯМОВА

Кош-Агаштык чөлдөрдө
Жайгыда
Жиргилјиндер агарар.
Ыраак-ыраакта
Күмүш куулар
Куркундарын
Бийик куруган
Кере күн тургулаар.

Жер көргүскен
Азадан сурайдым.
— Бу мындый жараш
Не күскүленет?
Айса бу илбизин?
Жиргилјин-мираж.
Күлүмјийт жараш кыс Аза,
Өбөкөзи — Дарсалямова:

— Бу бистин колхозтор
Жер сугарып турганы — дийт.
— Андый машина бар,
Ады жаашаткыш — дийт.

А Аза бойы, — алмазтый ак тиштерлү
Куулгазын кару куу.
Эх, бүдүрер бир уурыны
Ырысту джигит уул,

А Аза каткырат.
Тойго кычырат.
Эбиреде чөлдөрдө
Күмүш куркунду
Куулар тургулайт.

АЛТАЙЫМ, ЭЛ-ЖОНЫМ, АР-БҮТКЕНИМ

Ак-жарыктын үстинде
Бир керезим —
Менин Алтайым,
Кеен ле керсү эл-жоным.
Төрөл калыктын калапту
Историязын сананзам,
Ол меге эн карыкчылду ла
Эн бек ийде-күч берет.
Менин ас тоолу эрлү калыгым
Азиянын калжу ла канду
Жебрен кыйгылыкту чактарында
Алтай жердин жес-көө тууларына
Жапшынып,
Корболоп өзүп, жаранып, жажарып,
Бир де алдырышпай.
Таргыжып, тирү арткан...
Мен онын уулы.
Мен де мындый чыдым ла бек,
Күн сүүчи ле кижичи сүүчи,
Каткычы ла жардак,
Омок ло эңилбес
Болор учурлу деп сананадым.
Ол тушта
Санаама качан да женил.
Төрөл тууларымнын
Куулгазын ар-бүткенин,
Тенериге түртеле,
Ўргүлжиге улу санаа сананган
Кадын-Бажы агару Ўч-Сүмерди,

Онын арузын ла тымыгын
Эске алынзам,
Онон күркүрөп түжүп,
Эбиреде эл-јонды сугарып,
Тайга-ташты өдүп,
Тенгиске учуп јаткан
Јажыл суулу улу Кадынды
Эске алынзам,
Јүрегимде арјанынан
Күн чалыгандый,
Улу јаркындык чачылып,
Көксим ырысла толор.
Ичимдеги кыйналыштар
Теп-тегин немедий.
Ак-јарыкта Алтайым барда,
Эл-калыгым, уулым барда,
Мен эн ле ырыстудый,
Ончо уур ла күч пландарым
Арјанынан бүткедий.

АЛТАЙДАН АЙРЫЛАР АРГА ЈОК

Кайда барарым мен
Бу салымнан?
Кату да, каткымчылу да, кайран да.
Ачимчылу да, калапту да.
Јүрүп койгон
Бу жүрүмимнен?
Туулык јуртымнан?
Тууган јонымнан?
Јаскан кылыктарымнан,
Јардагымнан,
Јалбыраак оттулыгымнан.
Кайда мен барарым —
Кайыр туулыктаң,
Казыр күкүрттерден,
Јалтылдаак јалкындардан
Јаскыда јараттарда, садтардан,

Ак көбүк јодралардан, алмалардан,
Кадыннын өдү-јажыл толкузынан,
Маралдар ышталган кайалардан,
Карайлап тенкейген кәјулардан.
Канымла, тынымла бирлик калыктан —
Алтайдан, орустан, казахтан, кайлыктан,
Угы туулу-алтайлык улустан
Кайда барарым мен?
Өбөкөлөрим сөөгин таштап?
Ай-күн, агаш-таш, ар-бүткенге
Мүргүген ойгор ло тегин эл-калыктан.
Бу жараштыкты
Канайып таштаарым?
Бу керсүликти
Кайда сугарым?

ТӨРӨЛ ТАЙГАЛАР

Анда ыраак
Тайгалар түбинде
Теңериге тенкейген
Кайалар үстинен
Салаалары салактап,
Суулар агарган.
Анаар барадым,
Мынан ырайдым,
Ары-күчим чыгып,
Көлзөштөн арыдым.
О, јайгы күкүрттер
Торгулу күзүрти
Јер-тенериле кожо
Јүрегим силкизин!
Көксим сергитсин!
Тиргиссин, ойгоссын!
Алтай аржандар
Агару суузынан
Алаканым тозуп,
Амзайын деп!

Таскылдар сыймаган
Сыылак салкынга
Соктырайын деп!
Арутанайын деп!
Алтай жериме
Төжимле жадып,
Аржанынан ийде
Алынайын деп!
Ар-бүткенле, агаш-ташла,
Ай, Күн, Тенериле
Биригейин деп!
Билдирбес бирликтин
Тын-өзөгинен
Тудунайын деп!
Тынданайын деп!
Жалакай жааштар
Шынырап өткүлеер,
Өткүре олорды
Күн күлүмзиренер.
Жунзын мени
Тенеринин суулары.
Теренинин меге
Экелзин токуналын.
Табылу эрмектү,
Тап этпес кылыкту,
Токуналу туулык
Улус учураар.
Көпти куучындажарыс,
Көөрөп куучындажарыс,
Карыгып куучындажарыс,
Жүрегис алыжарыс.
Тыным амыраар,
Сыным сеңилер,
Бууныкканым чечилер,
Эрчимим эбирилер.
Төрөл жеримнин,
Төрөгөн улустын
Тыны, сүнези

Эмдеп койор мени.
Мен ойто ло тирү,
Ойто ло омок!
Корум-көчкөдий
Тартышка кирерим!

ЖАЙГЫ ЖАЙЛУЛАР

Удабас-удабас
Тууларыма жанарым,
Жайгы жажыл
Сындарына чыгарым.
Ыраак тумантык
Телкемдерди,
Ыйым тудунып,
Ажарарым.
Бу жерим ле эл-жонум
Көксиме өнзире
Өдүп калганын
Сананарым, эзеерим.
Меге база не керек!
Бу мөнкүлик мөштөр лө
Үргүлжиге тургулап,
Жебрен салкын алдына
Эрлү кайлагай.
Ыраакта жалтыраган
Унчукпас сүмерлер ле
Ак-айаска жылбырап,
Ар-бүткенле биригип,
Мөнкүликти айлаткай.

* * *

Сергек ле соок шуулашкан
Суулар жакалай — турлулар.
Керсү кылыкту кеберкек
Улус журтаган — малчылар.
Жебрен өйдө баатырдый

Таадалар мында тургулаган.
Айлын корып,
Балдар азырап,
Малдаган, андаган.
Алтай-Буучайдый
Аксагал адалар
Аннын эдин
Артынып келетен.
Алты үйелү
Чакы жанына
Арчымакту айылчылар
Түжетен.
Тайгыл ийттер
Күнкүлдеде үрүп,
Тайганын тымыгын
Бузатан.
Энирлерде куран
Багырып,
Четтерди эрей
Сүзетен...

АЛТАЙ ТИЛ КЕРЕГИНДЕ СӨС

Төрөл тилибис тоойлы,
Төрөл үнибис сүүйли,
Тилибисте бүдетен
Канча сөстөр мызылдайт,
Ого жайым берели.
Олорды тууйлы,
Корболорын корыйлы.
Омок ло сергелен
Бис туулыктар
Орто чактар ортозыла
Кеен культура
Кичеери эмес
Кызыл тыныбыс корып,
Канча уктарга
Айрыланып, бөлинип,

Өштүлердин кылыжынан
Бир ууш артарыста...
Кара көстү, өлбөс тынду
Канча калыкка берилген
Түрк тилибис —
Тууларыста
Бичик-биликтин тили
Болуп өспөгөндө —
Канайдар.
Атту-чуулу
Ойгор кайчыларыстын
Аттары өйлө кожо
Шиниц, ырап,
Жүре бергенде.
Жайалталу улус та
Жайылып чечектебей,
Ады чыкпаганда.
Же ачу меге —
Эмди тилибис
Сынырап, жаркындалар өйдө
Төрөл энчибис кичебей,
Тееркежип отурганыста,
Алып жөөгөнисти ле
Коркушту тынзынала,
Оозыс ачала,
Тилис өскүрбегенисте.
Айланайын, Лазарь поэдистин
Кокурлап айтканыла,
Алтай тилдин
Алтынчы глаголы
Канайда кубуларын
Бастыра жүрүмисте
Жартаарын болорзынала.
Андый ла тын
Керек пе ол?

Ал-камык сөстөрди
Тилибистин төзинен

Таап болбой,
Өскө тилден
Көндүрө уруп,
Алтай интеллигенттер
Ала-чоокыр тилдү
Бичип те, эрмектежип те
Жүргенистен уйалбаганыста.
Ачу эмес пе бу?
Эл-калыктын оозынан
Тындап экелип,
Бичикке салган сөсти
Кезик «билгирлер»
Тилде мындай сөс жок деп,
Борбондожып,
Отко-сууга түшкүлөп турарда,
Моко күлүктөр
Колына кирип,
Мокоордын эмеш пе,
Жебрен алтай тил?
Жок, сен түңгөй ле
Жараш ла жаңы
Кеен сөстөрлө
Жажарып өзөрүп,
Керсү жебрен тил.
Сенин садында
Кожончы куштардый
Куулгазын сөстөр
Жайканып кожондожор.
Поэттер үлгерлеринен,
Прозаиктер романдарынан
Жаскы жалаңдагы
Чечектердий сөстөр
Жайылып өскүлөп,
Сениле тудуш бүткөн
Эл-калыгын элбегенде.
Сени сүйүп,
Сениле жепсенген
Калапту поэттерин
Там ичкери өскөндө.

АРЖАНГА

Аржан! Уур өйлөр болордо,
Сок жагыскан артарымда,

Поэзиянын күмүш амыргызы
Этпей токтоп барганда,

Төрөл чүмдемел
Жолдорун сананып,

Кожо баскан
Салымга айладып,

Карыккамда,
Каткыргамда,

Бюрократ ла демагог
Каактажып турарда,

Сени сананадым —
Туулык, баатырлык
Аржанынан бүткен чыдымынды,
Алмыстар жанында
Тытпактап та турза —
Ару жүргенинди,
Жендирбес чынынды...

НӨКӨРИМЕ

Нөкөрим, сен кунукпа,
Жүрегиме көп ченелтелер келишти деп,
Жүрөргө көп уурлар једишти деп,
Нөкөрим, тын карыкпа.

Јаан жүрекке — јаан ченелтелер.
Улустын үлүзин бойына алынадыг.
Улуска ла јөмөжөргө јаантайын амадайдыг,
Је сеге канча күч — оны кем билер.

Кандый коркушту күч — јакшыны эткенде,
Јабарлап таңмалар үстине келгенде.
Биле тура сеге чакпы курыганда,
Бир колыла кучактап, орого ийткенде.

Коркушту неме — кара санаалу жүрери.
Актуны каралап, антарарга амадаары.
Ичи күйүп, нөкөрин ала күнге аптаары.
Шүүн салып, мекеле јыгарга кетеери.

Алан кайкаарын — улус кандый бүдүп јат.
Бүгүн ажын ичип јат — эртен сени садып јат,
Эрмегин ук, көзин көр — онон чындык нөкөр
јок.
Је сени базарга камалгазы чыгып јат.

Көп ченелтелер, нөкөрим, сен көрдин,
Је буудактарды эр болуп сен өттин,
Је сен катуланбадын, јалакай ла арттын,
Керсү кылыгыңнан, арууңнан кыйбадын.

Мен сени сананып, ичимде оморкойдым.
Чын кижиге, эр жүрүмде бар деп бодойдым.
Күч өйлөрдө сен керегинде санаа
Кемге де көрүнбес куйактый болот.
Көксим менин алтай аржандый
Ару ла јаркынду ийденге толот.

ЈАҢЫ ЈЫЛ ТҮНИНДЕ

Бүгүңги түнде
Бастыра ороон үстиле
Куранттар мелодиязынын
Амыр симфониязы
Араай шыңгырагандый,
Јебрен Кремльдин
Рубин чолмондоры
Телкемдиктер түбине

Өткүрө чалыгандый.
Кажы ла шахтер ло
Турлудагы малчы,
Тенеридеги учаачы ла
Тенистеги талайчы
Төрөл жерин
Бүгүн эркелеген,
Жүрегинде,
Онын кеендигин
Эзеген.
Улу Саналта — Келерликтин
Ончо бүдүрөөчилерине
Узун ла керсү
Жүрүм күүнзейли:
Кажы ла ада-эне
Айлыла, балдарыла
Ырысту болзын.
Кажы ла
Ак-чек ле тегин кижин
Су-кадык ла омок,
Жерине, элине тузалу жүрзин,
Кара, сары ла ак чырайлу
Ончо жажаган улус
Нажылыкка багынзын,
Энчиликте жүрзин.
Орооныс үстинде
Куранттар шымырты
Энчү урулат...
Ак-айас тўбинен
Ак жунычактар жылбыраган...
— Жаңы жылла! — деп,
Олор жылу шымыраган...
— Жаңы жүрүмле! — деп,
Ак тымыкта конгылаган...

ЭМДИГИ МОНГОЛИЯ

(Кызыл Баатырдын жери)

Гоби, Хантай, Хангай, Алтай —
Мында аттар карайлайт,
Мүркүттер акшыгылайт,
Үүрлер жайылгылайт,
Ойлөр жапыргылайт,
Күлөр жебрен сөстөр
Монгол тилде шынырайт,
— Төрөл жерим жаркындалгай,
Байыгай, жарангай!
Кеен Керулен, ногон Онон,
Мөңүн сыргалжын — Селенга суу
Күн алдына мызылдап,
Жараттарына толгон.
Улан-Батор, Сухэ-Батор,
Чойбалсан, Дархан —
Ак кемирчек айылдардый
Элбек чөлдө турган.
Кызыл баатыр калыктын
Кызыл тынынын чеги,
Улан-Батор — революциянын
Эржинези, чечеги.
Интернационализмди көзингле
Көрөдиг мында —
Карындаштык ороондор
Кайралду иште Дарханда.
Төөлөр өркөштөринде жүктерлү
Телкемдер түбине өткүлейт,
Төндөрдиг кийнинен өндөйип,
Түдүндү заводтор тургулайт.
Геологтор «газиктери»
Гоби чөллө учурткылайт,
Куйруктары чычайып,
Жерлик аттар мантагылайт.
Тенеринин телкеминде
Беленир учкуш кайкалайт.

Төнөштиң тура калган
Тарбаандар кайкагылайт.
Кочкор ло туу-теке
Кайада туру:
Бу јерди өрүмдеп,
Улус канай туру?
Өскө јерден туристтер,
Көстөри фотоаппаратта:
— О, Монголия, эрјине истеп,
Кандый јаан алтамда.
Чын, Монголия, сен кайкамчык.
Сен баатыр јоругында.
Гербинде јуралган омок јуучыл
Ырыс күниниң улуунда.
Гоби, Хантай, Хангай, Алтай,
Јебрен сөстөр кандый јиит шынырайт.
Чөлдөрди торгулткан Кызыл Баатырды
Ончо карындаштары ырызына алкайт.

МОНГОЛ КОЖОН

Менин адым — Цолмон².
Сенин адын — Цецег³.
Көксим ырыска толгон,
Јүрегим ару ла чек.

Јүрегис ырыска толгон,
Јүрүмис — чечек.
Јаңыс аяктан ичип,
Јаңыс салым кичеек.

Ажузы бийик тууларды
Бирге бис ажалы.
Айрызы көп јолдорды
Јортуп, кожо кечели.

Аргымак аттарысты
Бир чакыга буулаак.

Ак-кемирчек айылга
Кожо от салак.

Жажыл торко түдүни
Жалаңдарга жайылзын.
Жаш бистин ырызыыс
Жажын-чакка бек болзын.

Менин адым — Чолмон.
Сенин адын — Чечек.
Көксим сүүшке толгон,
Жүрегим кару ла бек.

Эбире Хангай туулары,
Ўстинде — ак куулар.
Ак айылдар турлары,
Анда ырызыс туулар.

АЛТАЙ — ГИМАЛАЙ

(Индиялык кеп-куучын керегинде)

Космоско жеткен Гималайлар алдында
Индияда Кашмир деп кеен ороон...
Ойгор журукчы Николай Рерих анда
Баштапкы жоругунын учында токтогон.

Кеп-куучындар угуп, улу журукчы
Гималайлар жажыдын билерге мендеген.
Магометке, Христоско, Буддага бүткендер
Мында өөркөшпөй кудайга мүргүген.

Же бир куучын улу журукчыны
Куулгазын жажыдыла, кеениле кайкаткан:
Будда жарлыкчы кумраан чактарда
Туулу Алтай сындарыла жоруктаган.

Алтайдын баштары — Агару Сүмерлер.
(Сүмер деген сөс Индиядан келиптир).

Ўстиги орооннон Буддага агару Билим
Кадын-Бажы Ўч-Сүмер ўстинде тўжўптир...

* * *

...Jүзўн-башка тилдерлў кудайзак улус
Алтайдын кеенине бажыратан эмтир.
Алтай ла Гималай арјанынан бирлик,
Агару учурлу деп айдыжатан эмтир.

Россияда — Алтай, Индияда — Гималай...
Агару сўмерлерин тумандар орогон.
Јажын-чакка бирлик ле коштой тургай
Амыр-әнчў корыган бу эки ороон!

Алтай тилде Индиядан келген
«Сўмер» ле «Судур» — эн ару сўстўр.
Олор јебреннин јажыттарын экелген,
Олордын учурынын арузын кўрўгер.

Јебреинен бери бистин ороондорыс
Нак јуртаары Судур бичикте бичилген.
Олордын агару салымына кереестик —
Алтай ла Гималай сўмерликтер бўткен.

«Алтай — Гималай...» Кандый јараш угулат:
Россия ла Индиянын бу сўрлери.
Улу учурлар ўйлўр тўбинде туулат,
Поэт, сен оны јўрегинле билерин.

МАХМУД ЭСАМБАЕВ «АЛТЫН КУДАЙ»⁴ ДЕП БИЈЕДЕ

Карайлаган толкулар, токтогор!
Калаптанган салкындар, тымыгар!

Туулар, тындагар!
Јылдыстар, ширтегер!

Ар-бүткен тирилет.
Ак-жарыктын ары жанынаң,
Космостын түбинен
Алтын Кудай —
Тирүнийн адазы — Күн көдүрилет.

Ончо бүдүлген
Ого сүүнип, чөйилет.
Ичет, ичет ончозы
Күннийн чогуң.
Ончо неме өңдөйөт,
Күлүмжийт, тирилет.

Кажы ла жүрүм —
Ол күнге мак кожоң.
Күн ада келген
Сүүнчи бисле кожо.

Алтын Күнге —
Жүрүмнийн кудайына мак!
Күнге ле жүрүмге
Сүүнерине ундыбаак.

Je жер айланат
Күн араай жылыят.
Эртен ойто чыгарга,
Ийде ле жарык сыйлаарга.
Эбиреде ойто ло
Тымыйт, тымыйт.
Эртен күн чыгарын —
Алтын Кудайды сакыйт.

Бијенин кийнинде
Ойынчылар кыбында
Арыган артист отурат.

⁴ «Алтын Кудай» — жебрен Индиянын танецтери аайынча тургузылган.

Алдында болушчы
Агару чүмдемелдин баазын —
Аккан алтын терди
Коларткышла арчийт.

ЈУРУКЧЫ НИКОЛАЙ ЧЕВАЛКОВ

*«Түндеги Улалунун теректериндий
улу ла унчукпас болойын деп...»
Николай Чевалков*

Улу ла бийик болойын —
Улалунун теректериндий.
Улуркап ижим жарлабайын —
Унчуксын керектерим...

24 жыл. Улалуда көрү.
Јуруктарым јабарлайт демагог:
— Бу Алтай эмес. Өткөниш.
Французтар. Гоген. Ван Гог.

Заказтар үзе Гуркинге барат.
Ол јарлу ла улу.
Модернист деп момондор талайт,
Будуктар јок. Куру.

Карын, эжим Наташа јурукчы.
Ондоп јат мени.
Өзөт алтайак Аристарх уулчагым.
Олор оңдоор кийинде.

Гуркин келет — кату ла күлүмјилү,
Унчугат: «Јаман эмеен — ол ад:
Адынар күүнинг келер.
А јакшызы —

Чынын айтса:
Райдагы сад.

Жүрер ле иштеерге жүткүүрин,
Сен бодоп ло ырысту, сүүнчилү,
Сенин журуктарын жүлкүүри —
Кавказ ла Гоген эмес, Алтай.

А эмди, нөкөр, бис экү, кайда,
Көрү эдели ыраак Парижте.
Журуктын төс жерин кайкадар
Бис экүде, байла, табылар иштер»...

* * *

...Жүре берди эки журукчы:
Мактулу мастер ле
Кайкамчылу үренчик.
Бирүзи буру жогынан бурулатты,
Акталды эмди ады ла чеги.
Чемет оору апарды экинчизин,
Же журуктарынын көбизи кайылды.

Же турат Новосибирьде
Музейде көрүде
«Алтайлар Алтын-Көл жаказында» —
Кеендикке тармалаткан
Чөрчөк талазында
Алтайлар
Илбүлү шүүлте аразында.

Чактарга шыныраар
Бу журукта Алтын-Көл.
Чактарга турар,
Чактарга көрүлөр
Бу кайкамчык алтайлар.
Келген үйелер
Бу журукты көрөр.
Керсү калыгымнын
Тыны танылар.

Улалунун теректери түнде
Улу ла бийик,

Тындагар эрмектерин!
Улу журукчылар
Бүткен элимде,
Баалап жүреер чүмдемелин.

ЖҮРҮМ ӨДҮП ЖАТ

Ах, жүрүм өдүп жат, жүрүм өдүп жат.
А эткенин ас.
Куру көлзөш, калыраш эбиреде көөрөп жат.
Жазап сананзан,
Өй тегин өткөн, калас.

А сен улу ла бийик керектерге амадаган.
Кайкамчык ла кайкал элине экелерге,
Же сени оок керектер эдегиннен кармадаган
Эртен эдеринг деп айдарга, мекелеерге.

Кайнаган ийделер илбүзине бадышпай,
Жүрүмди байрамдаган көөрөм коjoyымдый.
А эмди сананзан, ары-бери капшайлабай —
Күскү улу тайгадый ээн арткандый.

Бу өйлөрдө бойыңды бек тудун, чыдаш,
Эр болгон адында ойто түс тур, санан.
Эдилбеген иштеринг — сенде, карындаш,
Олор сеге ийде болзын ичинде каран.

АЛТЫН-КӨЛДӨ

Алтын-Көл, Алтын-Көл,
Кандый тымык сен
Айас жайгы бу энирде.
Кандый куулгазын
Бүгүн жымырайдың
Бу билер-билдирбес,
Элбиген эзинге.

Чактарга чайбалган
Бу күмүш сурлама
Та кудайдын,
Та кубулгы күскүзи,
Та баатыр сыргалжы
Тууларда ычкынып,
Таппай калган
Кееркедим чүмели.

* * *

Алтын-Көл, Алтын-Көл,
Ачу меге
Айдып болбос ару тымыгыңды
Аамай жыргалду
Соотогон туристтер
Алгырган музыказыла
Эңирде бусканда,
Аракызактар кыйгызы,
Ачу чыгырыш,
Кокымай баштагы
Түниле угулганда.

Кижинин жүрегинде
Эрјине болбозо,
Кийик бололо,
Тайгадан табар ба?
Көгүстин түбинде
Кижинин жүрбөзө,
Көлдин түбинен
Ол көрүлөр бе?

КАЛЫКТЫ НЕ ТАЛААР

— Бу кандый улус бис?
Бу бис не өспөс улус? — деп,
Бойысты бис жаантайын арбайдыс.

А бисти, чындап та,
Кем өскүрбей турган?
Андый коркушту
Кем бисти туткан?
А бисти кем де,
Не де тутпаган:
Азиат жарбынчак
Кылыгыс кижендеген.
Атка толыбас
Жалкубыс بازیрган.
Аамай-тенек
Оморкогыс кинчектеген.
Ачу аштан
Тудунбазыс туткан.
Талант жок деп
Бисти кем айдар?
Же талганча
Бис эместе
Кем жыргаар?
Канчазын калыкты
Калактап талаар,
Кату сананза,
Кажыбыста ла
Кылык бар!
Акту јоныс адабай,
Алкы бойдон баштайлы.
Андый тутак бар дейле,
Озо бойыс таштайлы.

КОРГОЛ КАРТОШКО

(Эске алыныш)

Јуудын өйи санаама кирет.
Јаскыда јашкан кар өткүре
Јаңы кайылган кырадан:
— Мажактап келдибис — деп,
Јаанам ла эјем
Бир баштык

Мажак терип алган,
Сүүнген ле арыган
Жанып келерде,
Кирнестеден мен
Сыркырап, уткып туратам.

Жаны эриген огородты тееп,
Тонуп калган картошко бедреп,
Пөрөк эдип туратаныс эзелет.

— Эмди бисте картоп божогон,
Не болорыс? — деп, жаанам айдарда,
А «корголушка» бар эмей деп,
Мен — тенек кокурлап туратам.
«Корголушка» менин тилимле
Эң ле кичинек картошко болгон —
Жааны картоптын үрениче ле...
Оны потпойлонын түбинен
Тобракты казып, бедрейтен болгон.

Эмдиги городтогы бу жадында
Кургак калаштын арткан-калганын
Чөптин сабадына салала,
Төгөр кайырчагына апарып,
Төгөринен чек мунканадым...

КӨКТАМАН КӨСТӨРЛҮ ЖАРАЖАЙ

Бу кичинек городло бир өйдө
Көктаман ошкош көк-чанкыр көстөрлү,
Толу ла коо буттарлу, кемзинчек күлүмжилү,
Араай базытту, санааркак кылыкту,
Бастыра бойы жүрек сыстаар жажыттый,
Жаражай орус бир кыс жүрген.
Ол көкчи кыс меге одоштой жаткан,
Күмүш түдүскектү жаскы энирлерде
Ол та неге де санааркап, узак балкондо туратан.
Жакшылашса, эрмеги эдип турар үнгүр,

Араай унчугала, өдө беретен.
Кийнинен ары кемзинчек
Базыдын көрзөн,
Жер араай жайкана бергендий,
Онын уйалып барып жаткан
Коо сынын эбире
Кей чечектеп тургандый,
Бу бистин омок кылыкту ла
Курч көстү кыстар ойинде
Санааркак ла кемзинчек көөркийлер
База бар туру не деп сананып калатам,
Ол өскө городко көчө берген.
Сүүген уулга жүре берген деп уккам.
Байла, машиналу ырысту ол уул
Эжингишке жаражайды апаратан болбайсын деп,
Ичимде санангам.
Чанкыр көстү русалка жаражай
Чүмдү кийимдү ле байыркак өгөөнин
Таштап ийген — жагыскан жадат дийт.
— Эх, русалка, русалка, — деп айдындым.
Сеге талайчы керек болгон.
А сен десе сагыжында жаражайлар,
Модный кийим ле жараш курорттор,
Машина сананган жуунчакка барган.

Русалка жастырган:
Талайчыны тозынду городтон
Сакып албаган.
Эмди балалу жагыскан.

ҮЧ JAШТУ УУЛЧАК ЛА АЛТАЙ ЛИТЕРАТУРА

(Кокур)

Балыкчыда эртен тура эрте
Караннын төрөгөнине айылдап барзаас,
Кайра ачып салган эжиктин

Бозогозын бир кичинееш бала
Жүк арайдан алтап,
Айылга кирип жат,
Колтыгынын алдында жүрс этире
Бир бичик кыстанып алган.
Бичиктин адын көрзөбис —
«Алтай литература» эмтир.
Жок, бис тегин иштебейдис...
Алтай поэттер, тегин шыралабайдыс
Жакшы сөс учун.
Калыктын калажын, байла,
Тегин жибейдис деп,
Ол тушта санандым.
Үч жашту бала школго барарга
«Алтай литератураны» тудунып алганда:
Та кем бүдер бу жаш баладан,
Та Кучияктый,
Та Кокышевтий атту-чуулу
Поэт болор, та кем болор,
Же кижн, чын, болор.
Үч жаштуда
Бистин үлгерлерис алып,
Таң эртен
Школго барар деп турганда.

ТЫНЫМНЫҢ АЛТЫН САДТАРЫ

ТЫНЫМНЫҢ АЛТЫН САДТАРЫ

Колын бер меге,
Кожо бараак
Менин тынымнын
Алтын садтарына,
Куулгазын аламалар
Үзүп берерим...
Түней болорын
Кааннын абакайына —
Алтын садтарымда.

Жүрегин бер меге,
Кожо бараак
Жылдыстык жүрүмимнин
Телекейине,
Тенеринин музыказын
Сен мында угарын —
Менин жылдыстык
Келтегейимде.
Жүрүмин бер меге,
Кожо бараак
Ак-жарыктын
Жаркындык жолдорыла:
Жүрүмим, жүрегим,
Тыным сеге берерим —
Ак-жарыктын
Кижилик жолында.

КАЧАН БИРДЕ...

Качан бирде сен меге
Айылдап келерин.

Кадыннын жаказына
Узак туруп,
Кыскылтым ышту
Маралдар өткүрө
Сеге не шыныралар?

Күмүш бозомтыкта
Не шымыралар
Чанкыр Кадыннын шуултынан?

Салымнын алтын ыйлары...
Сала берген куулары...
Агарып, агарып, кайылып...

Je ac pa —
Жанымда турганын,

Жүрегим шимиртин укканын,
Карагайга жөлөнүп,
Музыка болуп калганын,
Ұн жок мениле, жеримле
Сызында биригип калганын?..

Же ас па —
Сеге жолукканым,
Чачын чебер сыймаганым,
Чактар өткүрө,
Чаңкырлар өткүрө
Сениле жүрүп калганым...

УЛАЛУ, АК КУУ, ЖЫЛДЫСТАР...

Улалунун узун теректери
Ай алдында
Күмүш үргүлү.

А мен сеге бойымды
Айтпагам,
Бойымды ачпагам,
Бурулу...

А сен эригип,
Жүре берген:
Ак куу — кара колдорго...

Узун теректеримле
Артып калгам
Ачынып ичимде,
Кородоорго...

Теректер жапсу
Жымыраар-жымыраар,
Бйлаар үстинде
Жажу жылдыстар...
Ак куу кара колдордо
Бйлаар...

Теректер алдында —
Мен жагысқан...

СҮҮЖИМ — ЖАЙЫМ КУШ

Ал менин жүрегим.
Бу алаканда. Ал.
Ол — сеге сыйым.
Өскө менде — мен жок.

Ол менин —
Сок жагыс жуучылым,
Сок жагыс коручылым.

Ол менин —
Сок жагыс мааным.

Ол менин —
Сок жагыс учурым,
Мен сени сүүйдим:
Керсүүнди, кеберинди.
Мен сеге көөрөйдим:
Кижинин тенерилигин
Сенен көрөдүм.
Мен сеге сүүнедим,
Сени сүүйдим.
Ай алдында
Күмүш канаттарым
Жайым жайадым,
Жайыладым.
Сен барына
Мен жүрүмди
Анан тын — кайкайын.
Же мен сүүжимде
Жалчы эмезим — жайым.
Ал мени, менин сүүжимди
Ал. Алаканым жайайын.
Же мен — кожон, жайым куш,
Жанжыгым — жайым.

КАДЫН ЈАКАЛАЙ

Карануй түнде
Кадын жакалай
Карагайлар тымыгын...

Кайда колын бер меге.
Јүрегиме жаба тут.
Кайда... Уктың ба?... Нени?

Карануй түнде
Кадын жакалай
Кандый карануй.
Карагайлар тунук.

Кайда, меге көр,
Бери бейин.
Нени билдин?

Карануй түнде
Кадын жакалай
Кандый араай.

Кайда колын бер,
Алаканың алайын.
Јажын чакка
Туруп калайын.
Нени билди??

— Көстөрдин ыйын,
Ачу жажын.
Сүүш, ырыс, кыйын
Бир болгонын, барын.

ЈАШ УУЛЧАК ТУЖЫМ

Ах, мен јаш тушта
Кандый ару ла јажу
Кажы ла тынду немеге килеген,

Кажы ла кижиге јакшы күүнзеген,
Киленкей ле буурзак,
Сонуркак ла јилбиркек,
Кай чөрчөктөрдү тўниле угатан,
Сананган саналталарымда
Бу јерде јок јүретен
Сан башка
Кайкап калган уулчак болгом.
Ах, мен јиит тушта
Кандый көөрөнкөй, кандый романтик...
Туштаган бичикти үзе кычырар,
Көрүлген немеге ончо сонуркаар,
Угаачы, тудаачы, талайчы болотон,
Бастыра улуска ырыс экелетен,
Улу керектер төрөлине бүдүретен,
Төрөл јонын бүдүрүзиле кайкадар,
Эн ырысту сүүштү болотон
Кандый бүдүнкей ле от-калап болгом.
Ол уулчак ла ол јиит уул,
Эмди слер кайда?
Кандый ыраак талалар јаар
Чанкыр көлөткөлөр бололо,
Слер уча бердигер?
Јок, слер кайда да
Учпаганаар.
Слер јаантайын мениле кожо.
Ол, јаштык ла јииттик санаалар,
Слер менин ийде-күчим,
Слер менин ичимдеги байлыгым,
Слер менин күмүш-эрјинелигим.
Слер мениле өлөрдин өлгөнчө,
Калганчы тыныжым үзүлгенче —
Јаш туштагы санааркак уулчак,
Јаандап келердеги от-јалбыш романтик.

КУУЛГАЗЫН КАДЫН ЖАРАДЫНДА

Кадын жаказында мен туулгам,
Кыскылтым кайалар алдында.
Кадыннын шуулты көксимде арткан,
Кожондук шыныртту салымда.

Кадындык карагай колыла жаңыган,
Көөрөп, жаныла учурткамда.
Кайран Төрөлим жүректе сыстаган,
Керес салымым санангамда.

Сананзам, жүрүмим качан да учуртар
Кыскылтым кайалар алдыла,
Кадын жакалай марал жалбыраар
Кажы ла жайылган жастарла.

Куулгазын кептү алтай кеендик
Көөрөдөр өскө та кемдерди.
Жиит жүректер маралдый жалбыраар,
Жолдор жакалай карагай ыйлаар...

ЖАШ ТУЖЫМНЫН АНГЕЛДЕРИ

Мен жаш тушта
Сан башка көдүрүлү,
Жазу ла сүрекей,
Кыстардын жаражына
Бактырткан,
Улааргандый бүдүмдү
Уулчак болгом.
О, кеен чырайлу көөркийлер
Канча кирелү
Көп меге туштабаган
Оромдордо, школдордо,
Кинолордо, институтта —
Кайда ла эбиреде!
Олор унчукпас

Ангелдер ошкош деп
Меге ол тушта көрүлетен,
Кыстар эмес — кеен героинялар,
Куулгазын илбизиндер,
Жалтанчылу тирү идеалдар
Жарандырулу ла ару садтарда
Та нени де шымыранып,
Баскылап жүретен.
Кандый мен тидинбес,
Уйалчак болгом.
Бастыра жүрүм
Блоктын үлгерлери чанкыр ыжыдый,
Романтика ажыра
Меге билдиретен.
Кайда эмди слер,
Ол үренчик кыстар?
Жаш тушта сызымнын
Өдө берген көлөткөлөри?
Улалулык, москвалык
Мени билбес жаражайлар,
Жажык жүрегимнин
Жажытту кудайлары.
Слер мени ол тушта
Бойыгар да билбей
Бийик ле ару
Болорына үреткенеер.
А канча мен
Кичинек жүрегимле
Кыйынга кестиргем,
Тумантык ол чанкыр
Тату туйуксыныштар
Илбүзине туттуруп.
Кайда эмди слер,
Лиит тужымнын
Кижиге билбес кудайлары?
Кандый кижиге көрбөөн
Ороондорго једип,
Балдараар азырап,

Жеңил жылбырайдаар,
Романтик жүрегимдеги
Кичинек кудайычактарым,
Бажым айландырган
Жажытту бажыргыштар.
Слер менин санаамда
Ол ло бойоор өскөрбөй
Жап-јаш артып калдыгар.
Санаамда менин бар,
Је өскөгө көрүнбей.

БИР КЕБЕРКЕККЕ КАТ-БИЧИК

Мен Слерди көргөн лө бойынча
Алаатый берип,
Тура калгам...
Эпши кижии кандый тон өткүрө
Јүрекке өдүңгир сысту
Јараш болотон туру деп,
Санаалар мени олјолоп, түйметкен...
Слер Шота Руставелинин
Каандык сыргалјы кыстарына
Түней болгоноор,
Слердин чырайаар керсү тын-сүнезиле,
Кеен ле оморкок коо оборула
Јебрен Грузиянын каан-кыстарына
Түней ошкош деп меге эбелген,
Онон санангам,
Слер јебрен Грециянын трагедияларынын
Төп лө јаражай
Баатыр жүректү кыстары.
Мен слерди адаарга санангам:
О, Иофригения, Эвридика эмезе Электра деп,
Эмезе Александр Македонскийдин нөкөри
Улу скульпторлор сүрлерин урган
Таис Афинская — ойгор јаражай ошкожоор.
О, Ольга Кириакиди,
Грек политэмигранттын кызы,

Мен слерди көрөлө, таныжып,
Кандый үй кижиге керсү ле
Ару, оморкок болотонун таныгам,
Слер билелү, балдарлу, мен де.
Же мен жаан ырысту:
Слердин жаражаарла,
Балдарга поэзияны үреткенигерле,
Билегеерге чындыгаарла,
Ару жүрегеерле,
Улуска буурзагаарла,
Жебрен грек кыс-кудайлар
Сүрлери ошкош
Сан башка чырайаарла,
Түштүк үй улустын
Кижиге жүк ле сезип ондоор
Ээлгир ле коо
Базыдаарда грацияла.
Жакшы жүреер, Ольга Кириакиди.
Слердий поэзия ла романтика сүүчилер,
Чындыкчылар, оморкоктор
Жүрүминде ырысту
Болор учурлу деп,
Бек иженедим.

МОСКВАДАГЫ ЈИИТ ТУШ

Москвада јас.
Москвада јаш.
Бис экү јап-јаш.
Байла, керсү.
Байла, јараш.
Колдорыстан тудужып,
Институтка мендеп,
Троллейбуска жүгүредис,
Ах, та качан ол болгон,
Та болгон, та болбогон,
Сен эмди ыраакта —
Кеен түштүк Шахарда⁵.

Сен ол ло омок,
Каткычы дежет.
Оморкок ло коо деп,
Јетирү келет.
А мен ол ло
Соок Сибирьлик Алтайда,
Ак сүрлү тууларда.
Мен ол тушта
Килегем сеге:
Сибирьде күч туштаар
Түштүк гүлчечекке.
Бери экелбегем,
Кожоньг чеберлеп.
Ол тушта сен
Ачынаган, кородойтон,
Мениле кожо
Келер деп.
Эх, сен кеберкек,
Оны ондобойтон —
Мени не мындый кату деп.
Андагы улуста
Кебистер, күмүштер
Бийик баада,
А менин кылыкта —
Чынга ла аруга,
Јылдыстарга сүүштер
Бу тоомјыда.
Кожондо до, кородо до,
Баштапкы нөкөрим,
От-јалбыш көөрөмим.
Төрөл јер берген
Молјулык-төлөлтө —
Кудайдан келген
Кожончыга берилте.
Сен оны эмди билген,
Билеле — быйанду.

⁵ Шахар кала — Орто Азияда город.

Je öскөни сен база сескен.
Jүрегис — жажытту кыйынду.
Ачык айрылышканыс
Эн күчи эмес,
Жажытту ундышпаганыс —
Ууры ине.
Je кем жок.
Күн ошкош изү
Кеен түштүк сөсчи,
Jerине чындык бол.
Men сеге качан бирде
Oйто туштаарым,
Чын кижиге болоры ас,
Je чын Төрөлчи —
Oнон бийик.
Bис экү андыйысты
Эмди сен чыннан
Жазап билдин.
Бойыстың ырызыстан
Бийик болгоныс —
Бистинг оморкогыс.
Кем төрөлин сүүген,
Мыны тоогон,
Bис экү мыны билгенис,
Жангыс бойын сананарын
Jенгенис.
Айдарда, бисте
Улус адыс бар,
Jerиске берген чегис.

ТҮШТҮК ТООРЧЫК-БҮЛБҮЛ

Кандый жүрүн сен, каткычы туркмен келин? —
Кайран от-жалбыш жаш туштагы нөкөрим.
Эске алынадым мен сени жаантайын.

Баштапкы сүүжим сен, мыны не жажырайын.
Изү жер чечеги сен. Мен Сибирьде, соокто.
Пальманы бери экелеле, кичеери соот по?!
Эмди мени эбире кыскылтым-чанкыр күрттер,
Ап-апагаш туудан чаначылар шунгулаар,
Жайгыда менин үстимде — козыр булутту
күкүрттер,
Жалтырашкан ыйыктар тенери түбиле жыгылаар.
А сенин городында — сууаткыштар, садтар.
Базарларда бахча ажы бадышпай садылар.
Канча жүзүн кат, жимиш⁶ — изү түштүк сыйлары,
Ар-калык ончозы түштүкти мактап турулар,
А меге тууларым — эн артык курорт,
Тайгалап јортпозом — жүрегим оорыыр,
А кандый жараш јыт чечектерден келер,
Јердин тармазынын илбүзин экелер.
Ах, төрөлим јок — менде ырыс јок,
Эй, улус, ырызы јок улус бис болбоок.
Меге ырысту — сенин ырыстуун билерге,
Санаамда сени омок-седен көрөргө,
Ашхабад јанында гүлчечектик — гулистан⁷.
Ўлгерлер чүмдеп, анда сен јаныскан.
Сууаткыштар аткылайт, бүлбүлдер⁸ јайканат,
Гүлчечектер күлүмјип, көстөрин ачкылайт.
Мен ырысту сенин учун, бүлбүлим.
Јүрүминде — төрөлин, жүзинде — күлүмјин.
Бак⁹ ичинде базып жүрүн. Эбиреде — кеендик.
Балдый¹⁰ тату тилингле ўлгерлер чүмдеп.

⁶ Жимиш — фрукт, плод. Алтай тилде тузаланбай ундылып брааткан текши түрк сөс.

⁷ Гулистан — гүлчечектер (розалар) өскөн јер.

⁸ Бүлбүл — ортоазиялык түрк тилдерде тоорчык.

⁹ Бак — сад.

¹⁰ Бал — мөт. Озогында мөтти алтай улус база бал деген.

ТВЕРСКОЙ БУЛЬВАРДА ЯПОНИЯЛЫК ВИШНЯ

Кайда да күүлеген
Ыраак Москвада
Тверской бульварда
Кажы ла јаскыда
Япониялык вишня
Санааркаак чалыыр
Кызычактый кемзинчек
Оошкы чечектериле.
Оскө јердинг
Кеениле јарыыр,
Узун уйкудан
Күлүмјизи чечилип.
Ол вишняны сананзам,
Јүрегим не сыстаган?
Јарыган чалузын
Эмди не санангам?
Ол тушта
Күлүмјин јарып,
Сен менин јанымда јүрген.
Јаш кызычак,
Сен баштапкы
Чечектеринге чечектеген.
Уй кижининг
Јаражынынг илбүзи
Јаңы ла јайылып,
Сени эбирген...

* * *

Япониялык вишняны,
Оскө јерлик јаражайды
Сооктор келгенде,
Јылуулап оройтон.
Мен сени,
Јаш чечектий,
Түштүк јаражайды

Жүрүмнин соокторынан
Чеберлеп болбогом.
Жүрегиннин эрјине
Жажыттарын ачпай,
Ару күлүмјиннин
Илбүзине курчаткан
Изү ороонына сен
Чечектеп ыраган.
Бийик санаалар
Тартымына алдыртып,
Көөрөп, карыгып,
Мен тура калгам,
Кайда да ыраакта
Күүлеген Москвада
Карыкчал чечектер
Япониялык вишняда,
Кайда да түштүкте
Каткылу — жүзиинде,
Куулгазынду — көксинде,
Кайкамчылу жүректү
Бир үй кижин жүрет
Гүлчечек өзөгинде.
Жажыт кайкамчыктар
Жүрегинде бар деп,
Билет та кем,
Та эмдиге билбейт...

КИЧИНЕК ПОЭМАЛАР

МӨҢКҮ СОЛДАТТЫҢ СӨЗИ

(Бажалга сөс)

Мен —
Жууда өлгөн советский солдат!
Мен Туулу Алтайдын арчын жытту
сындарынан,
Мен Орто Азиянын садтарынан, чөлдөрүнөн,
Мен Украинанын ак череттү хаталарынан,

Мен Прибалтикадан, Россиядан, Кавказтан,
Менин угым жүзүн-башка,
Алтайда мен — алтай, орус, казах,
Төрөлимде — жүс түмен тилдерлү.
Je менин нациям бир —

Мен советский кижн.

Мен эне-жеримди

Кызыл тынымла бектеп,

Кайран ороонымды

Жүрегимнин каныла сугарып, жыгылган

Советский солдат.

Менин кереес сүрлерим

Софияда, Венада, Будапештте тургулары,

Болгарияда мени Алеша деп адайт,

Будапештте сүрлигимнин ады — Василий.

Берлинде мен — бала кучактанган —

Трептов паркта турум.

Ол бала —

Мен аргадап алган

Жаркындыкту Келерлик.

Мен — слердин адагар ла агагар,

Балдар азырабаган ийнигер ле уулыгар.

Менин эди-сөөгим

Кайран жеримнин калын тобрагында,

Итальян ла француз, югослав ла поляк

Партизандардын сөөктөриле кожо

Европанын кырларында ла аркаларында,

Маньчжуриянын төңдөринде, сындарында.

Карпаттарда ла Альпаларда,

Кайда менин сөөгим жок эмеш.

Совет солдат жыгылып,

Бойынын каныла

Бу жердин кыртыжын бектештирген.

Бойынын эди-сөөгиле жаикан

Планетанын төжин,

Жеек-жутпаны базары —

Эн жеткерлү ле уур иш.

Ол ишти бүдүрери баатырга молжолгон.

Төрөл телкемдерди,
Бу тымык теңерини корыырда,
Тыны жоктый тартышкан
Миллиондор жүрүмдү, күүн-санаазы бир
Мен — советский солдат.

* * *

Эмди менин үстимде

Жаскыда жаш агаштар

Жажу шуулажат.

Ак көбүк чечектү садтарда кучкаштар жангырайт.
Жаш үйе — пионерлер жалбыраган галстуктарлу
Жарык жалаңдар ортодо журттарда,
Жарашталып жаранган городтордо
Колычактарында чечектерлү
Жаныма менин — мөңкүликке келгилеер.
Өчпөс от жанында
Жиит жуучылдар автоматту тургулаар:
Өйди ле өткөн Улу жуу-согушты эзедип,
Үстинде самолеттын торгуланыжын тындап,
Энезин, сыргалжызын, эмдигини сананып.
Бистин канду траншейлерис койрыкталган,
Карара түдүнделип, танктар жалбыраган
Каныла будулган карыкчыл телкемдерде
Эмди аштардын чачтарын
Эрке эзиндер элбек сыймап,
Күмүш толкулар чайбалып, араай баргылайт,
Жорукчы поездтер тирсилдеп бускан
Жашту горизонттор түбине өткүлейт.
Түндеги городтор жаркыны чалыйт, теңери
жарыдып,
Амыр журттар, амыр суулар, балдар ойногылайт.

* * *

Жакшы ла ырысту журтагар слер,
Жараш ла жардак жаңы өскөн үйе.
Жаңы улус слер — бистин балдарыс,

Келерлик бүдүрөөчилер, кеендик тудаачылар,
Бис качан да слерле коштой
Көрүнбес жүрерис.
Слер бистин амадубыс бүдүредеер,
Бистин тыныстан бүдүп өзөдөөр,
Бис слер учун жүргенис,
Слер учун өлгөнис.
Je бис — адalaraар —
Слерле кожо:
Элбек жайылган кожондороордо,
Эркин балдарыгарда, эрү чырайаарда,
Аш жайканган кыраларда, ару кейлү тайгаларда,
Бу эн жагы ла күч жорукта —
Эн кижизек, эн кереес амадуда.
Оморкогор орооноорло
Ол ак-жарыкта кажы ла кижиге —
Кереес ле улу,
Ончо жер —
Совет улуска иженчилү, кару.

* * *

Жакшы жүрүгөр, жагы улустар,
Жажарган агаштар, жааган жааштар,
Жайылган жаландар,
Жакшы тур, төрөлим,
Өзүгөр, элдерим.
Канду жуулар жалбыраган
Эмди тымык бу жаландарда
Канчалыкка амыр корыган
Каруулчык болуп туруп калайын
Мени Төрөлим төжине
Кизи-куйак эдип жамынып алган,
Мен төрөлдөш улустын
Ак-санаазы болуп арткан
Слердин көрүлбеген коручыгар —
Мөңкүлик
Советский солдат.

БААТЫР ЖҮРЕКТҮ АЛТАЙ КЫС

Ада-Төрөл учун улу жууда алтай комсомол кыс Санук Сакылова жуулашкан. Жалтанбас санитар кыс көп шыркалу жуучылдардын тынын аргадап, төп лө керсү кылыгы учун солдаттар ортодо жаан тоомжыда жүрүп, олор онын жүрүмин чеберлеп, ого ончозы жалакай болгон. Бир катап фашисттер жуучыл кысты курчайла, олжого кирзин деп кыйгырышкан. Туулу Алтайдын жалтанбас кызы: «Орустар олжого кирбей жат!» — деп, удура кыйгырып, калганчы тыныжы үзүлгенче адыжып, геройлык өлүмле өлгөн. Бу үлгерди баатыр жүректү туулык кыстын керезине учурлайдым. Алтай кыстын ат-нерези текши жарланып, оны ончо жашөскүрим ле текши эл-жон билер учурлу. Санук эскидеги Эликманар аймактан жууга атанган.

Санук Сакылова,
Слердин адыгар сананзам,
Алтай тайганын агару кужы —
Агуна араай агарып,
Толкуланган күмүш
Кыралар үстиле
Учуп, жайылып, кайыган ошкош.
Санук деп слердин
Санаркаак адаарды
Сананып ийзем,
Ыраак тумантык көлдөр жакалай
Кайкамчык аңырлар,
Карыкчыл турналар
Бой-бойын кычырып, карыккан ошкош.
Кандый жердин
Карасууларын ичип,
Кандый тайгалар
Кейиле тынып,
Баатыр жүректү болуп чыдадаар,
Алтын-Туужы баатыр кыстый
Төрөлиске оштү табарарда,
Кыс жүрегеер кородоп, сыстап,
Кандый журттан

Толкуланган аштар
Ўстиле жайгыда
Агарып агуна
Араай учканда,
Туманду көлдөр
Жанында турналар
Карыкчалду унчукканда,
Тайганын кызы деп
Слерди биледим.
Агунадый ару ла
Агырдый жараш
Жаан жүректү
Эрлү алтай кыс,
Санук Сакылова,
Слерди сананадым.
Кеен тууларда
Керсү сүреер
Кожондый, санаадый
Жүрет деп бодойдым.

АЛТАЙДАН ЖҮРЕ БЕРГЕН НӨКӨРИМЕ

(Кат-бичик, самара)

Сен, чындык нөкөрим,
Жарбынала, ырбай бердин,
Жажына сүүген Аба-жышту Туулык жеринген.
Канайдар,
 Чынынча болзо,
Отторы чагылышкан миллион улусту
 улу городтордо,
Чындап та,
Жүрүм де, культура да
Бистийинен айдары жок бийик кеминде.
Аш-тус та элбек,
Кийим-тудум да өңжүк ле байлык,
Бис мында, жака жерде, сондоп то жадыс,
Ас солынып та жадыс,

Кийимибис те бистин өчөмик,
Эн чүмдү эмес.

Кирер, көрөр эн жаан театрлар да,
Өскө ороондук атту-чуулу «жылдыстар» да
Бистин кичинек городто кайдан келзин.

Кезикте мен де,
Өскө дө бистин нөкөрлөрис,
Тарынала,
Кайкамчылу культуралу төстөр бедреп,
Жүре берер күүнүн келер:

Жартын айдайын, жажырбай.

Кезикте эн кереес
Шүүлтелерин ондоор
Кижиде жанында жоктый.
Айлына кирип, амырап отурар,
Тендей эрмектежер нөкөрин жоктый.
Бирде жилбилү ле солун

Культурный керек жоктый —

Кичинек жакалык городто жүрүм андый.
Мен сени бирде бурулабай турум.
Мен сеге оны

Айдарга турган эмезим.

Же биске —

Ас тоолу калыктын улузына —
Анча ла кирелү көп төрөлин сүүр керек,
Анча ла кирелү көп нак ла

жалтаныш жок иштеер керек,

Ончо керектерди өмөликле, ачык-жарыкла
Жалбырап туруп, жаркындалып,

Бүдүрер, жайаар, чүмдеер керек,

Кандый бир күчтер болзо,
Өткөн иште жөпсинишпестер болзо,
Тишти кезе тиштенип,

Бу ончо катуларды,

Алтай жер,

Алтай эл-калыктын

Жебреннен бери келген кылык-жаңы аайынча

Олордын јерине өскө улус келет,
Кезикте карьеристтер ле
демагогтор.
Јаан городтордо јер таппай,
Бого азыранарга келгилеп,
Слер, нени билеригер, бу бийик культура јок
јака јерде деп,
Тынзынып, бийиркеп те јүрзе, табы.
Је канайдарын,
Бойлорыстын ас тоолу үредүлү
улузыс
Јакшы айалга јок деп јарбынып,
Өскө јерлерге, јүре берип
турганда.
Айла өскө јерде чүмделгинин кижизи
Өрө көдүрилерге јүс катап көп буудак өдөр керек,
Јүс катап эрчимдү ле јайалталу болор керек.
Азыраган элинде иштебеген јайалта
өскө јерде не керек.
Ачынба, нөкөрим,
Мен сеге керектин јартын айдайын.
Бала ошкош јарбынышла,
Тенек ле кедер оморкошло
Анда да, мында да
Көп јер өдүп албазыс,
Јүк ле бойыннын јайалтанга шор эдип аларын.
Алтай сен јогынан алдырбас,
А сен төрөл јер јогынан өзүп болорын ба?
Төрөл јерине, төрөл улузына ачынба.
Кизи кайран энезине ачынар ба?
Энедий төрөл јерин слерди сакып јат,
Ол слердин
Јастыраарды озолодо таштаган.
Јаныгар түрген туулу кайран јереерге.
Слерди бис сакыйдыс,
Слер биске керектү мында айылаарда.

ЧОЛУШМАН

(Поэма)

Кайран Каран,
Кандый жакшы —
Кабинеттен кодоро тартала мени,
Кайкамчылу Чолушманга
Апарганын!
Мында Алтайдын Крымы —
Балыкчыда
Картошконун жааны 2 килограмм —
Чочконун балдары ошкош,

Кайда эжем — от-кижи
Мария Санатовна Туянинанын садында
Аламалар алтын ла кызыл
Тоголоктор ошкош,
Чек жаңыжылдык чибичектеги шарлар.

Кирип барзан —
Көзин кылбыгар.

Кайда Кайра-Баспас деп
Кайалык каяудан
Түни-түжи суучак шуулап,
Агара илинип калган,
Онон кара-суу болуп,
Журтты өдүп жат.

Кайда уулдар белдерди шүүндейле,
Кезигин армакчылайла,
Казыкка буулайла,
Агыдып турган,
Кийнинде ойто тудуп аларга,
(Улалунун музейинде
Торпеда кептү бел
Мылтыкла аттыртып,
Мында тудулган).

Мында сенин таайың —
 Күлүк кижиге Мадышев
 Айлында жыргап отурала,
 Кенерте чыгара жүгүрип,
 Тенери дөөн салюттайла,
 Ойто кирип, оңон ары жыргаган.
 Кайда 12 жаштуу Мадышев Олег —
 Бүткүл бойы күлүмдү ле күндү,
 Темпераментте одырынган
 Жалкын-машина ошкош
 Сары таайыңнын уулы,
 Качан да журукчы көрбөгөн
 Жиит журукчы
 «Нух, Мух ла Куранай —
 Үч анчынын андажы» деп
 Саң башка альбом журап алган.
 Кайда Көк-Паш журтта
 Василиса баатыр кыс:
 — Эр кижиге мен дейле, коркыбас болзоор,
 Атту чапканча Чолушманды
 Кечип болороор бо? — деп ченеген.
 (Василиса бойы чапканча келеле,
 Көк-жакыл жымыраган примдерлү жерден
 Жүзүп, кече бертурган деп улус айткан)
 О, Көк-Паштагы алтын чычранаттын аралы:
 Сап-сары тизинти,
 Та жинжилик, та бызыру...
 Көк чанкыр тенери алдында
 Ары жанында унчукпас
 Жап-жакыл толкулар
 Бели бүктөлүп араай жылбыраган.
 — Слер мынаң барыгар,
 Мен сельсоветтен
 Чычранаттын каруулчыгы — деп,
 Эжен Лизанын уулы Петя
 Браконьерлерди коркыдып,
 Сүрөтени кайда.

Ол браконьерлердин
Кижиге короодоор «ижи» —
Чычранатты малтала томурып,
Будагын жаратта бугулдап салганы.

* * *

...Мында улустың чырайы
Жебрен ле керсү,
 Жүректери көгүстик
 Культурала толу.

Чын, бу эл-жон —
Жебрен телелердин¹⁰ калдыгы,
Чырайыла, тилиле, кылыгыла
Курч бүткен жеендери
Мында улустың айдыжы
Кайкамчылу жебрен ле јымжак:
Турктар ла азербайджандар
Эрмегине жүзүндеш,
 Озогы түрк сөстөр
 Ол ло бойы —
Табылган жебрен таш бичимелдерде
Айдылгандый.

О, тил шингдеечилер,
 Слер кайда жүрүгөр? —
Базырык баатырлары туштагы сөстөр,
Жебрен кургандары,
 Јаң-кылыгы ла чырайы,
Жебрен чактардын сыркыны
Бу өзөк ичинде сөөктү төбөлөрдө
Өдүп, шингип, сыңырап калган ине!

Мында биске
Бүткүл бойы чөрчөк ошкош
Сүгүнүшев Байлугуш өрөкөн

¹⁰Теле — телелер деп элбек жебрен түрк бир бүдүм эл, монгол тилдин теленит деп айдыжыла арткан. Олордон — төлөстөр бүткен.

Эрјинедий озогы кеп-куучыннын
Каптыргазын ачып,

Жажыттарын айткан.

Бу чөрчөктөрдө

Кандый бис кумран

Өйлөргө жетпегенис! —

Оны канайып айдар! —

Теленит тилле ол

Мынай айдылар:

— Ол өксүс уул барар ла барар.

Барала көрзө, сөөлти үй турар.

Ол сананар: бу не үй туру деп.

А мындый чоң ло чек кезилген

Чертпе үйелерди

Мен кайда да көрбөгөм.

Ончозынан ус улустын колы көрүнер.

Тас ару Көк-Пашта

Беш айыл — чек экче ойынчыктар.

Эки өзөктөн түжүп,

Эптү биригип, бир болуп аккан

Шуулаган Башкуш ла

Жылбыраган Чолушман...

Эки кеендик суулар

Бириккен жерде

Кандый сан башка өлөндөр,

Кандый өңдү таштар.

Теленит тилле

Эки суу белтири —

Суунын самыгы.

Чолушман кечире ол жаратта

Корголжындый суркурулу

Сан башка кайа.

Бу кайа јүзинен

Таш кодорылып түшсе,

Јуртта улустан чыгым болоры белгези.

Кандый жебрен јер!

Канча жажыттарын койдонып,

Ўргүлјик ўргүзине тымыган Алтай,

Байла, бу кыстар —
Бу јердин тыны.

Бу та өйлөр тармазынан
Ойгонып, тирилип келген чөрчөк,
Бу та түш јерим, та чын түш,
Та кеен жүрүм ле онын сүнези —
Куулгазын поэзия меге туштаган...

Кеен Чолушман —
Кеелик сүрлемел,
Јебрен Алтайдын
Түрк тын-сүнези,
Эмдиге ээлеген,
Эт-јүректи сыстаткан
Бектенгиш шибее.

О, кайран Чолушман!
Мен билбедим,
Јебрен баатырлар
Мында уйуктаганын,
Мен эмдиге јетире
Бир де сеспегем,
Арјанынан эл-јонго быйанду,
Аржан-кутуктарлу
Ыйык јерин билбегем.

Јажыл толкулар јарадында
Кайкап калган карагөс јаражайлар.
Алтын чычранат, чагылма аламалар,
Јебрен чөрчөктөр, јебрен кургандар,
Јүзиле кеберкек, јүрегиле керсү
Куулгазын тилдү теленит эл-јон.
Эмди слер менин јүрегимнин ичинде
Качан да жүререер, артабас тирүде.
Эзен тур, эрлү ле кеелү
Кайкамчыктар койдонгон
Кайран Чолушман!

КУУЛГАЗЫН ЈАШ ТУЖЫМ

(Поэма)

О, менин чаңкыр јаш тужым!
Сен эмди кайда?

Сени сананзам,
Төртөн јашту эр кижии бойым
Ойто ло ол сырсақ ла чаңкыр көстү
Каспанын аркаларында ойноп жүрген
Чөрчөк јериндегидий сары уулчак ошкожым,
О, менин јаш тужым — куулгазын чөрчөк,
Кандый сөслө јураар онын кайкамчыгын,
Кадын ары олјондо тайгалар ажыра
Јайгы изү күнде Чамал-Бажы Ыч-Сүмер
Соок јалтыражып, кандый да јебрен
Јажыдыла сени тартып, тармадап јадар.
Мен кере тўжине суунын јаказына
Кумактар јырып, каналдар јазап,
Городтор тудуп, арыганча ойнойло,
Јаланга чыгып,

Слерди узак көрөтөм.

Сананзам, Сыгыр ла Калбан кайчылардын
Атту-чуулу баатырлары — Алтай-Буучай ла
Ого баштаткан ончо баатырлар
Ол мөңкүлер алдында јуртап јаткандый.
Эмезе аттын кургак богын чачала,
Шымыранатам — баатыр болуп кубулайын деп,

* * *

О, аркага кирзен, бөрүктий чейнелер.
Төңөштөр коштой јайылгылаган турар,
А өлөңнин узуны сенин сынындый,
А арка — арка эмес: туйук јыш, тайга.
Кандый куштар үни мында јок дейзин!
Кичинекте мени анчада ла
Ыраактан угулатан сан башка чочыдулу
Күүктин энези деп куштын үни кайкадатан.

Мен ол кушты эмдиге көрбөгөм,
Ол меге кандый да каан абакай ошкош
Чүмдү ле кеен, коркымчылу деп билдиретен.
Аркага кирзен, тым туруп каларын:
Көрүк кенерте жадыктын үстиле
Мантап барала, кыймыктанбай көрөр —
Сен тирү бе, айса төнөш эмеш пе деп.
Бойы кыймык та жогынан бажын өрө көдүргөн
Тындаланып отурар. Жалаалу жаражай
Томуртка көөркий тытты токулдадып,
Божодоло, жараш унчугып, өскө агашка учар,
Алтай арканын база бир кайкамчыгы.
Мен ол тушта агаш аразына кирзем,
Алан кайкап, узак кыймык жок
Отура каларым — тындаланып, аыктап,
Бу куулгазын чөрчөктый кеен телекей
Кыймыктанып ийзен, жоголып калгадый
Деп билдиретен. А төрөл журтын
Бу ла жанында төннин үстинде
Жажарып жадар жараш жалбакта.
Айылдын жанында ат ээртегилеп жадар.
Жолло өрө-төмөн атту улус барадар.

* * *

Каспа деп журт андый: тайга-таш
Койнында, ар-бүткен өзөгинде
Турган ла амыр журтаган жажына
Эл-журт бу болор. Улузы керсү ле
Кеберкек,
кылык-жаны жалакай,
күндүркек,
Бой-бойына үргүлжиге нак, оштөжип билбес,
Анчы ла чыйрак, төрөгөнзөк, тееркебес.
А Каспанын жерлеринин аттарын
Эске алынзан, кеен чүмделги ле
Ачылбаган жажыттар, танылбаган кайкамчык —
Анда ончозы — жазап уксагар да,
Музыка ла поэзия кайда бар эмеш:

Көлдү-Арт, Мөштү-Арт, Сай-Кечү,
 Борбок-Жыду, Кызылгат, Кадыргат,
 Конош, Суугайаң, Учуктын-Учы,
 Ак-Суунын Бажы, Тонмок-Суу, Кара-Чет,
 Эпшеен, Кажу-Чет, Лодор, Киреен, Ойбок,
 Коскоол, Кызыл-Кујур, Чоочокту, Каспа-Оозы,
 Ак-Кайа, Тушташ-Öй, Кадын ичи, Сайакай,
 Кажы ла сөстө — кайкамчык јаш тужым:
 Бригада жүргеним, учкажып јиилектегеним,
 Балыктаганым, кузуктаганым, көжнөлөгөним,
 Койлор јылыйтала, чак чыкканча бедрегеним,
 Јеекеннен коркыганым, чаапка туштаганым...
 Јараш јаш тушта, ак-јарык ачыларда —
 Јаашка өткөнин, мөндүрге бастырганын,
 Јаш јылдарына телекейди кайкаганын,
 Кайран ар-бүткеннин, кару эл-калыктын
 Тынын, бүдүзин көксине алынганын,
 Канчага эмди јерде жүреринде
 Эске алынзаң, жүрегин сыстаганын...

* * *

Бу јерлердин аттарын ол тушта угуп,
 Улус чай ичип, эрмектежип отурза,
 Ада-энеге, улуска јайнаарын:
 Ол јерлерге мени учкаштырып апарзаар деп,
 А јанындагы Ороктой, Карагол, Апшыйакту —
 Кандый да ыраак, саң-башка јурттардый,
 А Шабалин, а город... — анда болгон улус
 Кезикте сушка экелер, пряник, канпет.
 Јаш тушта Тоня-эјем Шабалиннен бе, городтон бо
 Сушка экелген. Анаң амтанду сушканы
 Мен эмдиге јибегемдий — чынын айдадым.
 Канпеттерле бисти јажыраткан эмес.
 Энем јуу ойинде Барнаулдан ба кайдан
 Јоруктап жүреле, канпет экелген,
 Ол канпеттерди качан да ундыбазым...

«ОТ-ЭНЕ», 1984 жыл.

ОТ-ЭНЕГЕ БАЖЫРЫШ

(Отко бажыраачынын туужызы)

Озогыда алтай улус
От-Энени алкайтан.
Очокто отко аш үрүстеп,
Алкыш-бийан сурайтан.
Оттын тыны эн бийик,
От кижини кижн эткен.
От — ончонын өзөги,
Отту болуп кижн бүткен.
Очокто от өчпөгөнчө,
Айылда эне отурганча,
Ол уйа өрө өзөр,
Ончо уурды алып чыгар —
Албатым мынайда бодогон,
Ак-санаалу жандаган.
Озо ло баштап От, Очок,
Очок жанында Эне-кижн —
Орчыланнын төзи бу,
Ар-бүткеннин жанн бу.

* * *

От-Эне ончонын тынында,
От — Күнде ле Жылдыста,
От — агару керекте,
От — эн улу кереесте,
От — көдүрү жалбыжн,
От — сүүштин илбүзн,
От — жүректин түбинде,
От — ончонын ичинде.

* * *

Отту улус — баатырлар,
Отту улус — ойгорлор,
Отту улус — жагарчы,
Албатызын коручы,
Өдүрим, эрлү кижини
Алтай улус жебреннен
От-кижи деп адаган,
Омок күүнин мактаган.

* * *

Очоктогы от — айылдын төзи,
Оны эбире биле өзөр.
Очок жанында Эне-кижи,
Эне — айылдын ээзи.
От ло Эне-Кижиге —
 Бу эн бийик сөстөр!
Бу орчылангын —
 Өзөк сызы, төзи!
Бүткүл жүрүмнүн
 Тыны ла энези,
Баладан жылдыска жетире,
Айлаткыштын судазы,
Ар-бүткөннүн сүне-сызы,
Ончо бүдүни жайаган ийде,
Ончо эне болгон неме
Ол — От!
 Ол — Агару Улу эне!
Алкап турум бүгүн
Ар-бүткөн алдына,
Ак-жарыктын,
 Алтайымнын,
 Кижиликтин алдына
Ойгор ло ару От-Энени
Мүргүп турум!
Бүткөн ончо Бүдүлменин
Ар-бүткөн энезине —
 От-Энеге!
«Отус башту От-Эне,
Кырык башту Кыс-Эне»,

Алдыгарга чөгөдөйдис,

Бис —

Ончо бар ак санаалу кижилик,

Бис —

Ончо бар жердеги тынар тынду неме,

Кейде, сууда, жерде журтаган ончо жайамал

Агаш-таш, ар-бүткен.

Бис жүрер учурлу,

Бистин көстөристе,

Жүректеристе

Сен, От-Эне, берген

Агару От

Ўйеден үйеге,

Баладан балага

Жалбыраар,

Күнге, жүрүмге

Сүүнер, сүүнер, сүүнер

Учурлу!

От-Эне, ару жүректерде

Ончо отторды бириктирели,

Очогыбыс эбиреде жайалган

Ак-жарыкты

Желбистин жеткеринен

Корып алалы!

ИНДИРА ГАНДИНИНГ КЕРЕЕЗИНЕ

Индияда эмди жас.

Эртен тура.

Сергек ле ару.

Уулчактар, кысчактар

Школго баргылаган.

Бу өйдө жүрек жок улус

Индиянын агару энезин

Индира Гандини аткан.

Ол көп тоолу
Шыркалардан улам
Эмденгиште божогон...

Эгирде кенерте радио
Бу коркышту коронды
Жүректериске
Төгүп ийди.

Кижиликти —
Ак-санаалу улусты,
Жииттерди, кыстарды, балдарды,
Амыр-энчүни корыган бистерди
Кара-корон ачуга
Көмүп ийди.

Кеен көгүстү
Индира Ганди
Жаштан ала
Улу адазыла кожо
Жаны жүрүм учун
Тартышта.

Ак башту эне киж
Ойгор Индира Ганди
Амыр корыган Индиянын
Бажында —
Канча жылга, жылдарга.
Амыр-энчүнинг рядтарынын
Алдында
Бисле кожо баскан,
Баштаган, тартышкан.

Ак керек учун тартышкандар,
Башчыларар ок апарган.
Махатма Гандини өштүлөр аткан...
Сальвадор Альендени өштүлөр аткан...
Эмди Индира Ганди
Жуучылдын салымыла жыгылган.
Улу орооным, Алтайым,
Бүгүн траур тартын.

Индия, кижилик, Гималайдын
Кунугын бойына алын,
Ончо керсү кижилик
Жардына Индияны чебер сал,
Ак-санаалу, от-жалбышту кызын
От-жалын жанына апар.
Кижиликтин керсү кызы,
От-калапту Эне-башчызы,
Индиянын ойгор энези,
Гималайдын кудайлык балазы,
Индира, жүрегисте
Сен жажына артарын.
Ак адын
Мөңкүлик агарулык болуп,
Улусты амыр-энчүге баштаарын.

КИЖИЛИКТИН АРГАДААЧЫЗЫ

Эй, улус,
Бис канай билбейдис,
Эмдиги кызыкту ойдө
Бис тегин кижиге эмес
От-Кижиге
Болор учурлу деп!
От-жүректү улус
Орооныска, партияга
Кижиликке керек деп!

Ўстибисте —
Атом бомболорлу самолеттор.
Жердин алдында
Городторго ууланган
Казыр кылайган ракеттер...

Жердин үстинде —
Балдар, балдар, балдар,
Каткырышкан, жүгүришкен.
Бис, бис, улус —

Жүрүм жүрген, иженген.
Бир ле бомба жарылзын,
Бүткүл телекейден —
Хиросима калар.
Мындый каларга
Жарабас!
Желбистин колун —
Кезе тудар!
Кандый эм керек —
Бистерге бирлик,
От-жалбышту
Бийик көдүрү.

Обывательден Жерге
Не туза!
Ого Кардын ла Карманын
Толтырар керек!
Телекейдин коручызы
Ачап ла
Ажанаачы эмес!
Телекейге
От-жүректү
Коручы керек!

Кижиликке аргадаачы —
Ол миллиардтар тоолу
Бирлик кижин!

АМЫР, АМЫР, АМЫР!

Ак-жарыктын жаландарыла
Араай бу жаста барадырым.
Көс жетпес жажыл телкемдерге
Көөрөп, сүүнип, мен бүгүн барадырым.
Анда ыраакта көк ынаарга
Көгөлтирим сындар көмүлип калган.
Олордын ортозында көгөрүп жаткан суу
Кандый кеен жайылган, кандый суркураган!

Аркаларда уйа тартып, куштар кожондогон,
Ару эзин чечектердин баштарын сыймаган,
Аштар кылга суурып, тымык толкуланган.
Ак-жарык күн алдына мызылдап жажарган.
Ак-жаланла барадым, ыраак ажарадым.
Көксимдеги ырызым бадырып албайдым,
Көстөримде жаштарым тудуп албайдым,
Шымырайдым, шымырайдым,

бир сөс шымырайдым,

Жүрегимниң түбинде унчукпай айдынадым.

— Амыр жүригер, чечектерим — дейдим.

— Амыр турыгар, агаштарым — дейдим.

— Амыр агыгар, сууларым — дейдим.

— Амыр учыгар, куштарым — дейдим.

Амыр слерге, өлөңдөги курт-конгыс,

Ак айас түбиле жылган булуттар,

— Амыр слерге, туулардагы журттар,

Ыраактагы городтор, поездтер, вокзалдар.

— Амыр слерге, тенистеги керептер,

— Амыр слерге, тенериде учкуштар,

— Амыр слерге, кижиликтин балдары.

Ойногон, каткырган, эмчек эмген балдар,

— Амыр слерге, кижиликтин улузы,

Иштеген, тартышкан, жүрүм жүрген улус.

— Амыр слерге ончогорго —

Ар-бүткенге, телекейге амыр,

Сууларга, тууларга, тындуларга амыр,

— Амыр — Жүрүмге,

Жүрекке — амыр,

Амыр — сүүшке,

Каткыга — амыр.

Амыр — кыстардын саналтазына,

Уулдардын — жүткүүлине,

Амыр — жаштарга,

Булуттарга — амыр!

Ак-жарыкта ончо жайалгага

Амыр, амыр, амыр!

Эртен тура амыр,

Эгирде амыр,
Түште амыр,
Түнде амыр,
Кышкыда амыр,
Күскиде амыр,
Жаскыда амыр,
Жайгыда амыр,
Качан да, качан да, качан да
Амыр, амыр, амыр!
Шымыранадым, шымыранадым,
шымыранадым,
Жүрегимниң түбинде бир сөс айдадым.

УЛУ ТЕГИН КИЖИ КЕРЕГИНДЕ

Тегин кижиге бар ба
Бу ак-жарыктын үстинде, а?
Мен бодозом, ол —
Тегин кижиге —
Бу ак-жарыктын үстинде жок!
Кажы ла кижиге бойына —
Эң баалу,
Эң улу,
Эң керектү,
Эң керестү.

Кажы ла кижинин жүрүми —
Телекейлик трагедия,
Телекейлик комедия,
Телекейлик драма —
Телекейлик история,
Тенери ле Жер,
Жылдыстар ла Космос.
Ол бойынын жүрүмине —
Жайаачы ла бүдүрөөчи.
Шүүлтечи ле үлгерчи,
Иштөөчи ле жалкураачы,

Жүрегинин түбинде,
Тынынын өзөгинде,
Түби жок тенгисте,
Учы жок орчыланда
Онын ырызы, ыйы, шыразы,
Ўлүүзи ле оорузы
Калабы ла калагы.
Ол бойынын тыныла
Эң улу ла бай.
Же ол тегин кижн
Ол мыны айтпас.

ЛИИТТЕРГЕ КЕРЕЕС СӨЗИМ

Төрөл керсү жериске,
Төп санаалу жоныска,
Ады-чегин көдүретен,
Акту адын чыгаратан
Канча кире көп
Улус бүгүн керек!
Жүрегим оорып жүрер —
Жаантайын мыны сананзам.
Өзөк-буурым сыстаар —
Таланттарды сакызам.
Жайалталу улус
Бисте ас эмес.
Же кезикте та не де
Салымы келишпес.

Жүткнп барадала,
Жолында тура калар,
Эмезе меч бар түшкен —
Балкашта жадар.
Жажырага жарабас —
Жаман кылыктарыс бар.
Жарашпазыс, кедерис,
Жарбынчагыс жаба базар.

Аракы — эрликтнн ажын
Ууртап билбезис,
Ачынза ла, көөрөзө лө —
Жуда берерис.

Бой-бойыс ортодо
Божобос оштөштөрис,
Жамандажып алала,
Садыжу, коптошторыс.

Бар не, бар не, бар не —

Озогынын жемтиги!

Бисти төмөн тарткан

Эдүнин жүктүги!

А не керсү бис жүрбезис,

Амадубыс бүдүрип!

Келер кеенди экелип,

Керсү, жараш не болбозыс!

Келерлик түйней ле келер!

Кеелү культуралу

Кеберкек улус

Бистен, балдарыстан

Бүгүн-эртен бүдер!

Жап-жараш кылыкту

Жаан, бийик жүректү

Улус бис бололы,

Угыбыс көдүрели!

Кайтканыс бис —

Кереестий Алтайысты

Кееркемел этпеске!

Ак салымду жонысты

Ат-нерелү этпеске!

Ада-өбөкөлөрис

Алып-Манаш баатырды

Чөрчөккө не чүмдеген?

Кайкамчык коручыларын

Ундыбай не жүрген?

Олорды биске энчилеген —

Ондый улус өссин деп,

Ойгор, омок, эрлү

Жииттер качан да бүтсин деп!

Ак-жарыкка, Алтайыска

Геройлор бүгүн керек!

Келерлик ле партия
Кезерлерди некейт!
Алтайымнын јииттери
Баатырлар болор учурлу!
Ак-жарыктын үстине
Ады чыгар учурлу!

ТӨРТӨН АЛТЫ ЈАШ

46 жажым бараат...

Јүрүмди итогтоор өй жеткен.
Өй барып ла јат, агып ла јат.
Кадыннын агынындый јылбырайт ла јылбырайт
Та кандый да кайкамчылу музыканын јерин дөөн.
А бис ичкери ле — келерликтин түби дөөн.
Билерим: бис саң башка кеен ле

Коркымчылу өйлөр өзөгинде.
Бис, улус, тенистеги керепте, јоткондо.
Ўстибисте тенери кыскылтым коскорылып
Јалкындар казыр јалтыражат, чагылыжат.
Билерим: бийикте капитандар.
Олордо компас, олордо јолды

Јылдыстарла чоттоор јазал.
Олор — келерликтин ээлери.
Олордо бүгүн кажы ла кижии — матрос.
Бүгүндик — јөөжөчилер ле јыргаачылар
Өйи эмес!

Бүгүндик —
Арслан кептү јуучылдар өйи!
Јотконло јенижерге

Эрлүлер керек!
Мен — кожон кожондоочы матрос,
Јотконду тенистеги керепте, бу өйдө.
Мен бу коркышту өйимнен коркыбайдым,
Там атыйланадым, калаптанадым,
Тижим тиштенип, јоткон өткүре кожондойдым...

...Мен туулык јебрен тилимле
Бир канча кожондор

Түнде уйку жок менде.

Санаам учкур ла сергек.

Мен жагыскан.

Эбиреде бүткүл ак-жарыктын

Иженчизи, шыразы,

Ачузы, ырызы,

Эрчими, кыйыны,

Буудагы, жүткүүли —

Менин көксимде, өзөгимде, жүрегимде!

— Кайран жерим,

Уур жүктү Планетам,

Амыр ла журта — деп,

Ичимде алкайдым. —

Кайран кижилик,

Бараксан улузым,

Эзен ле жүреер! — деп,

Изүү шымыранадым.

Лоткондордын коронду

Онтузын ондойдым...

Орчыланнын кулагымда

Кызу шимиртин...

Түнде мен кызу айладуумла

Орчыланнын өзөгиле учадым, кайыйдым.

Күн, жылдыстар, планеталар ортодо

жылбырайдым.

...Айса Алтайымда төрөл Каспамда,

Эне-адамнын айлы-журтында,

Карган энемнин жанында...

Јаш тушта ойногон јалаңдарда, тууларда,

Эмезе Кадын-Бажы Үч-Сүмер ортозында

Мөңкү тоштор өзөгинде

Метеорлор јалбыражын ајыктайдым,

Көксим кенип, көстөрим курчып,

Космостын от-јалбышту көөрөмин алынып,

Мөңкүликтин музыказын тындайдым.

...Түнде мен аржанынан тынымла байыйдым.
Орчыланла, жылдыстарла,
Кижиликле, жерле —
Ончолыкла мен
Аржанынан тудуш ла бирлик.
Киленкейим, кижизегим,
Жалтанбазым, көөрөмим,
Эр эрчимим ле ийдем
Там ла там кожулат...
Ичимде, санаамда да улуска болушканым
Мени тиргизет, жалбырадат.
Жүрегим, тыным, үзе өзөк-буурым
Там ла там жалбыштанат...

Түнде мен бүткүл жер-планетаны
Жүрегимнин өзөгине салып алгамдый.
Изү сөстөримле, ару жаштарымла
Оны эмдегемдий, арутагамдый.
Онын ончо шыркаларын
Тыныма жаба туткамдый,
Онын оору-сыстарын
Эди-каныма алынгамдый,
Жүрегимнин өрт-жалыныла өртөп ийгемдий.

Түнде мен жалтанбас кезер ле жуучыл,
Ончо кижиликти аргадаган коручыл!
Түнде мен ончо караны
Бир жерде төстү деп билерим.
Түнде мен ончо Ак Керек
Тартыштагы Черү деп эзеерим.
Түн — айладуумнын телекейи,
Анда мен — каан.
Анда мен — кыйналгам,
жазылгам,
жалбырагам,
канаттангам...

Орчылан,
Жер, жылдыстар өзөгінде жалбырагам...

Мен Бакуда.
 Озо ло баштап
 Фикрет Годжа ла Сейран Сахавет бичиичилер,
 Сураганым аайынча,
 Мени жебрен «От-өргөөзине» баштады.
 Баш ла бол,
 Төрт коллонналу,
 Жабынтылу киргиштин
 Ёстинде төрт от,
 Өзөгинде күйет от.
 Өдүгим суурдым.
 Текпиштерди өрө чыктым,
 Колонналар өзөгине кирдим.
 Бажым энгидим.
 Тизеленип отурдым,
 Ичимде шымырандым:
 «Отус башту От-Эне,
 Кырык башту Кыс-Эне...»
 Баш ла бол,
 Жебрен өйдө
 Отко бажырап кудай жан
 Мында табылган ине.
 Онон Орто Азия ажыра —
 Мусульман жан болголок тужы —
 Алтайыска келген ине.
 Мында жебреннен бери
 Жердин алдынан нефть чыгып,
 Оттор жалбыраган.
 Жарлыкчы Зардушт —
 От-жалбыш перс —
 Ак-жарыкка мынайда жарлаган:
 — Орчылан ол Оттон бүткен.
 Ак-санаа, ак-керек —
 Алтын өндү от.
 Кара санаа, кара керек —
 Ол желбис, шайтан, эрлик.

Jeбрен öйдө öбөкөлөрим — көк түрктөр
Айса-болзо, кем билер,
Азербайджаннын отторына бажырага
Кавказка амадаган.

Олор мындагы

Эл-јонло колынып,

От-јалбыш кылыкту

Азербайджандар болуп калган.

Анан башка

Бу конжук тумчукту бу улустын

Тили алтай тилге не жүзүндөш?

Анан башка

Олор меге мындый карузыжып,

Не сан башка јымжак айдар:

— Гардаш, алтайлы гардаш?

Мен бүгүн мында

Айылчы ла поэт,

Алтайдын уулы ла

Совет ороон кижизи.

Мен бүгүн Отторго

Мүргүүрим мында,

Алкаарым:

— Совет гардашлык јашасын!

Јажазын кеендик Оттор Јурты!

Јажазын от-јүректү

Азербайджан калык.

Јажазын Баку — Улу комиссарлар городаы,

Јажазын, јажазын,

Јажазын ак-јарык!

Эки поэт мени көрүп,

Күлүмзиренет.

Экскурсовод Аминага

Мен јаар көргүзет:

— Бу алтай поэт

От-јанду ине.

Слер оны музейге

Артырып койоор.
Өскө ороондордон
Айылчылар келзе:
«Калганчы от-мүргүүлчи
Мүргүп жат» — деереер.

НАЗЫМ ХИКМЕТТИН САЛЫМЫ

Улу турк поэт
Назым Хикметтин чырайынын сомында
Жаскы талайдын үстиле
Күнге чагылыжып учкан
Чайкалардын канаттары
Чийиктелип калгандый болгон.
Назым Хикметтин чырайында
Жаскыда эн башкы сүүнчилү күкүрттердин
Жаш жалкындарынын
Жалтырттары жалтырашкандый болгон.
Назым Хикметти
Жүреги түрмелү улус түрмелеген,
Колдоры кижендү улус кижендеген,
Көстөринде танышкакту улус карануйга
суккан.
Жайымы жок улус жайымын айрыган.
Назым Хикмет отурган түрмеде
Турциянын эн бийик туузы болгон.
Бу мөнкү тошту туунын ак баштарына
Озо ло баштап күннин чогы тийетен.
Анда мүркүттөр уйалаган,
Жайым туулык улус журтаган.
Анда аржан-кутук суулар аккан,
Анда эткир үндү куштар кожондогон.
Анда баатыр улус, Кайчы-кожончы улус,
Кеен-жаражай келин-кыстар,
Суулардын, ажулардын ээлери
Жебреннен бери журтаган,
Назым Хикметтин отурган түрмезинен
Турциянын эн жаан суузы аккан.

Эдилге айылдап келетен.
Башкорт йигиттер аразында
алтайлыктар бијелейтен.
Узун-узун күүлереерде слердин
Алтай тын ыйлайт, комыдайт,
О, Урал тууларында сыктайт шоор ўни.
Карыгат «курай», бисте — комыргай!
Бүгүн јаан байрам. Алтайлар —
Улу Мустай аулында айылчылар.
Тилдер — карындаштар, калыктар —
туугандар,
Поэттин одынын јанында
Советтин балдары јуулгандар.
Бийик төннин бажында
Баатырдын одузы, оды тиркирейт,
Мустай-аганын айылчылары
Оттын јанында бијелейт...

* * *

Јабаган боочызы алдында
Јайгы јажыл аркада
Алексей Калкин баштаган
Алтайлар айылчыларын уткыган.
Кандый јараш чечектер
Ол аркада јайылган.
Кандый керсү айылчылар
Ол тушта Алтайга айылдаган.

Керсү јараш айылчылар —
Карындаш Башкортостаннаг.
Угыла — баатыр јуучылдар олор,
Улу Салават станынаг.

Алама-шикир алтай аш
Салынган төрөөндөр алдына.
Кожон, эрмек улалган
Алтайдын јебрен јангыла.

Ак јаланда от тызыраган
Башкортостан айылчылары учун.
Мустай-аганын төнинен
Ол от бери келген, учуп.

Јаш балдардый бис ончобыс
Колдорыстан тудушканыс.
Најылык учун, амыр учун
Бијелегенис, кожондошконыс.
Јараш ла ойгор Мустай-ага
Алтайысты көрүп, кайкаган.
Бистин јанла аракы үрүстеп,
Поэттин сөзиле алкаган...

* * *

Мустай-аганын отторы —
Ойгор учурлу сөстөри.
Мундар оморды кычырат —
Ийдезин, изүзин алынат.

Мен де, мен де бу улус ортодо
Ұренчиктий бажым энийдим.
Улуска сүүштү страницалар ачып,
Сүүнедим, јалбырайдым, көөрөйдим...

АНДРЕЙ ВОЗНЕСЕНСКИЙГЕ САМАРА

Переделкинодо агаштар
Араай турар.
Бир ле көрзөң, јаан көстү Андрей
Та нени де сананган бараадар.
Андрейди сүүрим.
Туку алдынан бери.
Поэзиязы — генийлик,
 Ұстине — ченемел.
А кандый ол јалакай,

Жалакай сени тындаар.
Бир-эки чоп-чокым
Сурак сураар.

Алтай жуунтым көрүп, мынай айдар:
«Орус түндүкте
Жебрен өргөө — Кижиги.
А алтай тилде
Эң улу сөс — кижиги.
Мында сүреен
Колбулу учур.
Кижиги ол — өргөө.
Космосто — улу».

...Андрей ле Зоя
Айлын дөөн жана берер.
Эңир кирип,
Карлар көгөрөр.

Эртен тура
Зоя туштаар.
Менин сурагыма
Каруу угулар:

«Андрей агаш аразында.
Ўлгерлер чүмдеп жат.
Та ары-бери базып,
Салкын тындап жат».
Андрей көөркий, качан да
Аркала базып жүр.
Кайкамчылу ўлгерлерин
Салкыннан алып тур.
Жанында Зоя качан да
Жалакай күлүмдү жүрзин.
Жүрүмнин кееликтери
Жүрегеерге түшсин...

ЙЫЛМАЗ ГҮНЕЙДИҢ ОТ-ЈҮРЕГИ

Йылмаз Гүней — эмдиги Турциянын кинозынын эң мактулу ишчилеринин бирүзи. Бийик жайалталу режиссер, сценарист ле актер јүк ле 47 жаш жазаган. Онын ады телекейде улу макка да чыкса, је ол төрөл орооны Турцияда коркышту тын истеткен. Ол јана баспас революционер болгон учун, коммунист көрүм-шүүлтези учун реакционерлер оны 12 жылга түрмеде туткан. Је түрмеде де ол кинодогы эрчимдү ижин таштабаган. Ол ат-нерелү «Јол» ло «Үйрлү мал» деп фильмдерин тургузарын јиит болушчылары ажыра түрмеден башкарган. «Јол» деп фильм ого Канныдагы кинофестивальда «Алтын пальманын бүйри» деп јарлу сый экелген. Је түрмеден качканы учун полицияга истедип, ол гран да ары јанында бир городтон бир городко качып, јүрүми учун коркыбай, революционер-тартыжаачынын баатырлык керегин бүдүрген. Ат-нерелү режиссер ло от-јүректү революционер көп пландарын бүдүрбей, өлүп те калза, је онын кинодогы ла јүрүминдеги кайкамчылу керектери, тегин улус учун тартыжузы ак-чек јүрекерде ундылбас артар.

Јокту уулчак Йылмаз Гүней
Назым Хикметтий јүрерге амадаган.
От-јалбышту јүрегин, јүрүмин
Јайым учун берерге сананган.
Түрмелер, качыштар, јажыныштар,
Полиция, шпиктер, өлтүречилер,
Јүректе кайкамчылу кинолор тўжелет,
Је јүрүм кинодон јүс катап коркымчылу.
А кандый талант уулдын јүрегинде
Күйет, оны өлтүрет, кыйнайт.
Је бүгүн оны полиция истеген,
Эртен тудуп алар, жылдарла кыйнаар,
Је улу јүректи не де тутпас!
Јүк уйкучылар комыдаар.
Йылмаз⁶ — жылбас, кайра баспас,
Ол түрмеде отурала, шедеврлер тургузар.
Акчага эмес, улуска беринзен,
Арјанынан — көксинде өрт.

Улу кееркемдик жүректе күйген,
Отты женип көр, өт!
Йылмаз — жылбас, Гүней — күйер!
Акчакаптулар, эмеендер кучактагар.
Ак-жарыкка Турцияны ол көргүзөр.
Турцияны революцияга ол баштаар!
Медальдар, кайралдар төгүлип келген,
Амырга, жүрүмге маказыра.
Je Гүней жерге тойорго келбеген.
Улустын шыразыла ол публиканы азыраар.
Көригер, тойулар, улустын кыйынын,
Кыстардын уйадын, балдардын ыйын.
Кижиге кудайдый улу болуп бүткөн.
Бу кудайды... жөөжө лө акча бийлеген...
Жалбышту киночы улус учун тартышта
Мааныдый жалбырап, күйүп калды.
Je улус ырыс учун ичкери барышта,
Олор ортодо Гүней де бараады.
Поэт ле журукчы, сценарист ле режиссер,
Бу жүрүмде Гүнейдий жүрели!
Жылбай жүрели, оттый күйели.
Кееркемдикте көптөзін
Шукшиндер, Гүнейлер!

ЗАБАЙКАЛЬЕДЕ ДАЦАНДА⁷

Мен бир катап
Забайкальеде
Агинский автономный
округта болгом...

Жыбаш ла мени
Бурят бичиичилер
Ыраак чөлдө турган
Монастырь-дацанга апаргылаган.

Март ай.
Je соок.

Бурят чөлдөрди кыйгак салкындар
Килейте сыймап салгандый.

Je түней ле кейде
Та босторкой⁸,

Та эмезе өскө кучкаш,
Учуп, учуп, кожондоп турган...
Кыдаттын, монголдын

Грандарынын жуугында
Кенерте жабыс төндөрдин кийнинен
Жуучыл истребитель жабыс-жабыс учуп,
Коркымчылу күркүрөп, жылыйып калат...
Дацанга келдибис.

Парата жанында
«Салымнын көлөсөзи»⁹ кондырылыптыр.
Бир карган эмеен бу тегеликти
Ийдип алып, эбире базат ла базат.
Дацаннын баштапкы этажында
Маанылар, маанылар, жүзүн өңдү маанылар,
Индиядан, Монголиядан, Индонезиядан,
Сыйлар, алтын сүртүмелдү буддалар,
Күлөр казаннан — арчыннын ыжы,
Индиядан экелген өлөндөр аромады.
Бис те Жыбашла экү
Оок акчаларысты акчасалгышка салып,
Эки алаканыс жаба тудуп,

Мүргүдис, алкандыс.

Ыраак Алтайдан келген бис экүге
Буряттын жери жакшы жол берзин деп.
Бистин шымыранганыс көргөн карган лама,
Бисти та буддисттер деп бодогон,
Та чырайыс көрүп, биске карузыган,
Өскө орооннон келген бийик айылчылар баратан
Экинчи этапка апарды.

Анда көргөн Будданын сүри
Эмдиге жетире санаамнан чыкпас:
«Кижилик коркышту айалгада болзо,
Мен улуска ойто катап келерим.
Ол тушта кижиликтин аргадаачызы болорым,

Ол туштагы адым Майтрейя болор» .
Будда ыраарда мынай айткан дешти.
Өскө сүрлердин жүзінде бир де
Кыймык жок, мелиреш ле сананыш.
Je Будда-Майтрейянын бу сүринде —
Бир буды жерде:

Ол тактадан түшкендий.

Кожо жүрген бурят бичиичи
Арслан Жамбалон мынайда жартады:
«Кеп куучында мынайда айдылган.
Коркышту кызаланду ой болзо,
Кудайдын жарчызы Майтрейя келзе,
Ол коркышту түргендеп келер.
Онын учун бу сүрде ол
Жалтанбас бүдүмдү, эрчимдү ле белен.
Улу тартышты баштаарга ол келген» .

Онон бис тышкары бардыбыс.
Анда кичинек туранын ичинде жылуда
Ыраак Индиянын агажы өзөт.
Ол агаш Будда баскан жерден дийт.

Граннын жаны...
Бистин истребительдер
Учкулап турган. Качан да белен.
Тону чөлдин үстінде
Босторкой кожондогон...

Онон кийнинде, кийнинде
Jаш тушта каргандар
Куучындашканын эске алдым:

⁷ Дацан — буддага бажыргандардын монастыри.

⁸ Босторкой — чөлдин кучкажы, талаң-келенг.

⁹ Салымнын көлөсөзи — жүрүмнин көлөсөзи. Будда кудай жагында кижини жүстөр тоолу жүрүм жүрер. Дацандагы «салымнын көлөсөзин» эбиртсе, кижинин кинчеги астаар.

«Майдеренин օйи келер,
Кызаланду օй болор...»

Кандый биске эмди
Сергелен болор керек.
Кандый бис эмди
Учурлу јүрер керек деп,
Мендеген Майтрейяны
Эске алынып, сананадым.

УФАДА АЛТЫН КЎС

Башкортостанда
Ол кўсте кандый айас,
Күмүш күндер сынгыраган...
Уфанын эн бийик төстөк јеринде —
Јуртхозкөрүлге.

Бис, алтайлар,
Алаатыган, сүүнген,
Сүүшке курчаткан,
Алан кайкаган...

Индустриянын энтерген
Эдимдерин көргөнис,
Базып јүргенис...
Эрмен агаштын үрендери
Шалырт эдип,
Јалбрактарга түжүп турган.

Алты јаныста
Владимир Ильичтин мемориалы.
Ол Уфада болгон, Башкирияны сүүген,
Ыраакта Ак-Эдил суунын јарадында
Баатыр ла кожончы
Салаваттын сүри сомдолгон.

Баштапкы катап танышканыс
Бистер карындаш бу калыкла.
Кандый да саң башка болгон:
Олор бис ошкош, је түней ле башка.

Улу индустрия, европалык культура,
Миллион улусту тös городы.
Je ол ло ок öйдö
Бисти вокзалда уткыган артисттерде —
Jeбрен алтай баатырлар ошкош артисттер,
Телеут кийим кийген жииттер.

Кандый ару город,
Кандый јымжак, јалакај тилдö улус,
Кандый олор биске сöүнген,
Кандый бис сöүнгенис.

Ол јыл күскиде Уфада
Кандый јараш күмүш күс сыңыраган...
Эрмен агаштар төннин үстинде
Ўрендерин јерге табыш јок ычкынган.
Ол јыл күскиде Башкортостанда Уфада
Улус кайда ла бойыннын албатын ошкош —
Ару, күүнзек, јалакај деп билгем.
...Ол јыл күскиде Уфада
Алтайдын балдары ырысту болгон...

БАШКОРТОСТАНДЫ ЭСКЕ АЛЫНЫШ

(Кожон)

Туман канатту Урал тууларым,
Туулар койнында јебрен аулдар.
Ак јалы јайылган аргымак аттарым.
Атту мантаткан јалтанбас баатырлар.
Кök-јажыл аркалар
Тенерини тындап, уйуктаган.
Кöлдördи јакалай
Турналар агарышкан.

Көзимниң оды сен — кайран Башкортостан!
Көксимниң каны сен — күмүш Башкортостан!
Канымла бирлик сен, тынымла тудуш сен,
Јүрегимниң түбинде күн ошкош Башкортостан!
Тенериниң жылдыстары сени көрүп кайкаган,
Ай ла Күн сени чокторыла курчаган.
Чөлдөринг јайылган, тууларың теңкейген,
Эрјинедий јерим сен, мөнкүлик Башкортостан.

ПАНИ МАРИЯ БИЕЛОВА

Чехословакияда Пльзен городто
Јайгыда эртен тура
Скверлерле, оромдорло
Бир јаражай кыс бараат.
Эбиреде оны ийттер секирген,
Маптаган, сүўнишкен.
Бир колында ийттердин једектери,
Бир колында чечектер ле сумка,
Кара чачтары јардын бүркеген...
Туштаган улусла јалакай јакшылажып,
Күнле, јүрүмиле, ижиле ырысту
Јаражай үй кижии бараадыры —
Богемияның кызы.
Биске, туристтерге,
Отельге ол келди.
«Јаманым таштагар, пожалуйста,
Мен слерге айылдап келген учун».
Ах, пани Мария, пани Мария,
Бистин группа слердең санаа јок:
Үй улус слер јогынан чек эриге берер,
Эр улус слер јокто слерди мактап божобос.
Ах, пани Мария, пани Мария,
Москваның поэтесса кыстарын бактырдыгар,
Осетияны, Алтайды, — ончолорыс
бактырдыгар.

Неле бактырганаар бойоор до билбейдигер.
Ўй кижии канча кирелү жараш болор аргалу,
Слерде ол жараш бардый,

Je онон бийик не де бар.

Ўй кижии канча кире јалакай болор аргалу,
Ол јалакай ончо слерде бардый,
Je онын ўстине база не де бардый.
Ончо ўй улуска сыйлар экелдеер,
Онон айлаарга кофе ичерге апардаар.

Ах, пани Мария, пани Мария.

Айылда слер јангыскан.

Слердин јангысканаар

Укту ийттер каруулдаган...

Поэтесса Ираида Порфирина сўүнеле,
Йоганын упражненииезин көргүзип,
Кенерте — јикпелү — бажына турган,
Канча кирелү — талганча — коқыр, каткы
болгон...

Кижинин керсүзи — сан башка неме —

Куулгазын магнит.

Богемия — кандый жараш край.

Ол Богемиянын бойы ла тын-сўнези —

Пани Мария јаражай.

Бис эмдиге сени сананадыс, Мария,
Сен ырысту ба, улуска сўүштү Мария?

Эртен тура јайгыда

Пльзен городтын оромдорыла

Керсү јүректү, уйалчак кылыкту

Иштенкей ўй кижии бараадат.

Ол пани Мария бараадат,

Ол куулгазын Богемия

Бойы бараадат...

ЎЙ УЛУСКА МАКТУУЛ СӨС

Мен ак-жарыктын алдына
Ўй улусты мактайын деп!
Ўй улус бӯдерде агару.
Оны слерге жартайын деп!

Ўй улус — ол качан да карузыш.
Ўй улус — ол качан да килемҗи.
Ўй улус — ол качан да буурзаш.
Ўй улус — ол качан да ижемҗи.

Ўй улус — ол балага берингени,
Ўй улус — ол билеге берингени,
Ўй улус — ол сӯүш учун жүргени,
Ўстүккени, килегени, өлүнгени.

Жастырзан — жаманын таштаганы,
Жамандазан — жаманын таштаганы,
Таштазан — жаманын таштаганы,
Талайзан — жаманын таштаганы,

Жаш баладый — жалакай болоры,
Жаш баладый — жажыңкай болоры,
Жаш баладый — бӯдүңкей болоры,
Жаш баладый — көкинкей болоры.

Жаан жаштудый — билбеечил болоры.
Жаан жаштудый — көрбөөчил болоры.
Жаан жаштудый — ундыңкай болоры.
Жаан жаштудый — жөптөңкөй болоры.

Качан да, качан да, качан да
Ўй улуска алкыжым түгенбес!
Сӯүшле курчанган көөркийлерди слерди.
...Jүректери жүрүмнен чөкөбөс.

КЫШКЫ ТҮНДЕГИ ЖЫЛДЫСТАР

(Жаш тужымды эске алыныш)

Кышкыда Күүгейле
Кокышевтин вечерин өткүрерге
Каспага барала,
Карындажым айлына конуп жадала,
Тагары жуукта тышкары чыккам...

Кудай ла дезен база,
Жылдыстар уйуктаган журттын үстинде
Тенериге чек толуп калган!..
Деремненин жылдыстары,
Жаш тужымнын жылдыстары,
Жебрен сойоктор өзөгинде
Илинижип, тизилип калган...

Тирү ле ойгор жылдыстар
Бу ла жанында
Бисти көргүлөп жат,
Тынгылап жат!
Чолушманнын жаказында
Чычранаттын жиилегиндий
Козырайа тозырайган,
Ажыктагылап жат бисти,
Күлүмзиренип,
Тирү көстү жылдыстар.
Жаш тушта түнде
Чыгара жүгүреле,

Соокко тонуп,
Бу ла карыкчыл Каспанын үстинде
Жылдыстарды ажыктап туратам,
Жүрегим жымырап, кайкап туратам.
Ол ло Үч-Мыйгак.
Алдында

Көгөлдөй-Мергеннин
Канду огы¹⁰.

Жаш тужымнын,
Энемниң, жаанамнын чөрчөктөри!..
О, куулгазын Үч-Мыйгак,

Слер ол ло бойоор тирү —
Көгөрөдөөр, кычырадаар.
О, ол тушта мен кандый сүүнетем —
Слер тирү артканаар учун.
Казыр, кара санаалу анчы —
Көгөлдөйди
Эмдиге жетире көрөр күүним жок.
О, менин жаш тушта сүүген жылдыстарым,
Мен слердин кичинек пастугаар болгом!
Жети-Каан Жылдыс
Сойоктын үстине чек артылып калган.
Слер там ла там чокту,
Там ла там жерге жуук,
Жүрүмиме, жүрегиме жууктый.

Тенеринин алмалары!
Кардын-Жолы — сагалду
Кандый да
Куулгазын өрөкөннин
Карамысталган жиилектери!
Бисти андагы улус көрүп жат,
Биске килеп жат!..
Жердеги ученыйлар
Бистен өскө планеталарда
Жүрүм табылбаган деп айдар күүндүлөр.
Бараксан көөркийлер!
Туулар үстинде
Түнде түжүп келееткен
Салактаган козырым жылдыстардын
Кычырулу, сөс жок эрмегин
Олор укпаган!
Энемнин чөрчөктөри кийинде
Кышкыда түнде чыгала,
Мен олор өзөгинде жүргем,
Мен олордын пастугы болгом!..

¹⁰ Көгөлдөйдүн канду огы — Сириус.

КАДЫН-БАЖЫНДА

Мен Алтайдын
Эн бийик туузы —
Кадын-Бажы Ак-Сүмерге чыгала,
Jүрегимди шанг эдип,
Тенериге илип койгом.

Онон шанды сокком, сокком,
Ак-жарыктын үстине
Кыйгыргам, кышкыргам:
— Балдарыстын учун,
Бир де буру жок
Ару көстү балдарыстын учун,
Буру жок тынар-тынду, ар-бүткен учун,
Jер-Эне учун
Эмеш ару жүреектер,
Эмеш артык жүреектер,
Ару сананаактар,
Амырды сананаактар,
Колдорыстан тудужып алаактар,
Бис бойысты
Кижиге деп билеектер...

МЕН — ОТТОН

Мен билерим: мен оттон бүткем!
Мен теп-тегин jерге келбегем.
Мен Алтайым учун подвигке бүткем.
Мен Ишке, Сүүшке, Беринишке жүтकिгем.
Улу көдүриниге мен күйерим,
Улу сүүштерге жалбыраарым.
Мен жап-жакшы та нени де бүдүрерим.
Слерди сүүндирерим, көөрөдөрим.
Карыыр менин жаным жок эмтир.
Калаптанарым жылдан жылга.
Кайкадар күүним менин бар эмтир —
Калыгымнын адын калыктарда.

Слер ол ло бойоор тирү —
Көгөрөдөөр, кычырадаар.
О, ол тушта мен кандый сүүнетем —
Слер тирү артканаар учун.
Казыр, кара санаалу анчы —
Көгөлдөйди
Эмдиге жетире көрөр күүним жок.
О, менин жаш тушта сүүген жылдыстарым,
Мен слердин кичинек пастугаар болгом!
Жети-Каан Жылдыс
Сойоктын үстине чек артылып калган.
Слер там ла там чокту,
Там ла там жерге жуук,
Жүрүмиме, жүрегиме жууктый.

Тенеринин алмалары!
Кардын-Жолы — сагалду
Кандый да
Куулгазын өрөкөннин
Карамысталган жиилектери!
Бисти андагы улус көрүп жат,
Биске килеп жат!..
Жердеги ученыйлар
Бистен өскө планеталарда
Жүрүм табылбаган деп айдар күүндүлөр.
Бараксан көөркийлер!
Туулар үстинде
Түнде түжүп келееткен
Салактаган козырым жылдыстардын
Кычырулу, сөс жок эрмегин
Олор укпаган!
Энемнин чөрчөктөри кийнинде
Кышкыда түнде чыгала,
Мен олор өзөгинде жүргем,
Мен олордын пастугы болгом!..

¹⁰ Көгөлдөйдиг канду огы — Сириус.

КАДЫН-БАЖЫНДА

Мен Алтайдын
Эң бийик туузы —
Кадын-Бажы Ак-Сүмерге чыгала,
Jүрегимди шанг эдип,
Тенериге илип койгом.

Оног шангы сокком, сокком,
Ак-жарыктын үстине
Кыйгыргам, кышкыргам:
— Балдарыстын учун,
Бир де буру жок
Ару көстү балдарыстын учун,
Буру жок тынар-тынду, ар-бүткен учун,
Жер-Эне учун
Эмеш ару жүреектер,
Эмеш артык жүреектер,
Ару сананаактар,
Амырды сананаактар,
Колдорыстан тудужып алаактар,
Бис бойысты
Кижиде билеектер...

МЕН — ОТТОН

Мен билерим: мен оттон бүткөм!
Мен теп-тегин жерге келбегем.
Мен Алтайым учун подвигке бүткөм.
Мен Ишке, Сүүшке, Беринишке жүткигем.
Улу көдүриниге мен күйерим,
Улу сүүштерге жалбыраарым.
Мен жап-жакшы та нени де бүдүрерим.
Слерди сүүндирерим, көөрөдөрүм.
Карыяр менин жаным жок эмтир.
Калаптанарым жылдан жылга.
Кайкадар күүним менин бар эмтир —
Калыгымнын адын калыктарда.

Сүүжим — Оттон,
Ижим — Оттон,
Оттордон мен — ончо бойым.
О, ончоны канай кучактайын!
О, ончого канай болужайын!
Уксагар да мени, уйуктаган тўнзүктер!
Кижиге — гений не, кижиге — жылдыс!
Ўстисте космостын үндери күнүрейт!
Карындаштарысты — анан табарыс!
Мен тенериден — от чылап түшкөм!
Мен Оттон бүткөм, мен — От!
Мен слерге ончогорго — болушту келгем,
Мен бастыра бойым — ырыс!
Мен — коот!

ЭНЕМНИН КОЖОНЫ

Жууиын кийниндеги жылдар,
Менин жаш тужым.
Бис энемле экү жайгыда
Эниргери фермадан жанып отурганыс.
Эликтер саска түжүп туру деп билдирген,
Кайда да куран багырып турган.
Жылу, жалакай бозомтык тўн кирген.
Энем араай кожондогон ло кожондогон.
Мен учкажып алган угуп бараткам.
«Көк боронын жалы алтын,
Көрүшкенин сөзи алтын.
Ак боронын жалы алтын,
Айдышканнын сөзи алтын».
Жылдыстын оды чөйилип,
Жоголып калып турган.
Ар-бүткөн тымырап,
Кожонды тындаган.
Качан да бүдигер, улустар:
Кажы ла жүректин түбинде
Сүүш, иженчи ле поэзия бар.
Ол кожонло айдылар,
Ол кожондо айдылар.

БААТЫРЛАР ОРООНЫ

Городтон туулар дөөн жорыктап отурзан,
Кадыннын күрин кечип ле жатсан,
Суунын агынын өрө лө көрзөн, —
Ышталган ынаарлу туулар дөөн,
Анда кайда да ыраакта-ыраакта,
Күнет кайыр сындар ортодо
Үч-Сүмер жанында мөнкүлөр койнында
Кубулгазын ла кайкамчык ороондо
Алтай баатырлар эмдиге журтагандый,
Үргүлжинин үргүлжиге озор тирүдий.
Озор бисти көскө көрүлбестен
Араай аяктап көрүп ле тургандый.
Кандый бир кату ой келгежин,
Катап ла жонына једип келгедий.

КАРАГАЙЛАР ШЫМЫРАНГАН...

Кадыннын јаказында јүрүм,
Кайалардын јебрен чырайыла,
Карагайлардын сергек шуултыла,
Кайындардын сарыбүр тужыла,
Канчалыкка чагылган көк-чанкыр агынла,
—
Алтайдын амыргылаган сыгындарлу күзиле
Калас шакпыртка калажыраган тынымды
Карыкчал ла жарык тенери алдында
Бу өйдө эмдейдим.
Кандый амыр, амыр, амыр,
Кей дезе ару, ару, ару.
Эбире тымык, тымык, тымык,
Ончо неме — кару, агару.
Агалар, абалар, аптагандар, айрылбастар,
Алыс та кандый да ороондордо
Артып слер калдыгар,
Кийнимде.

Кандый макалу —

Мен слерден ыраак.

Тыным, бир эмеш тыныш алаак,
Амыраак.

Тын-тын арып, кыйналган эмтирим,
Тымык ла сананыш
Керек болгонын билбейтирим.
Онын учун
Жангыс бойым бурулу:
Кажы ла кижы бойы учун
Бойы каруулу.

Болгон неме болгон,
Өткөн неме өткөн.
Онын учун кородобозым да,
Карыкпазым да.
Бойымды бойым жаман көрүп,
Базынбазым да.

Же бүтпеген иштерим,
Амадуум кыйнайт.
Кереес керегим
Көксимде кайнайт.

Төс керекти тургуза
Эдер керек дийт.
Жүрүмнүн учурын
Эмди бүдүр дийт.

Өйлөр өдөр, өдөр.
Жүрүм түгенер.
Жүткүүл өчөр, өлөр,
Лоболто келер.

Акыр, чын эмеш сананар керек.
Айыл-журт, бала-барка.
Олорды чыдадар, азыраар керек.
Жангыс кожонгло канайда жадат.

Же жүрүмди түней ле
Лаптап сананар.
Чике жол ол —
Кайда да барбас — табылар.
Агару поэзия ла
Менен ырабазын.

Балдарым калаш жок —
Билерим, артпазын.
Керек беди: жүрүмимнин өрттөрүн
Кезиктер ондобозо!
Меге керек: Жүткүүлимди
Эл-жон ондозын!
Мен базарларга бүтпеген эмтирим —
Сүмерлерде элбиреерге!
Кебистереерге келбейттирим —
Кеендиктерге!
Бу мактаныш эмес, актаныш эмес.
Бойун ондоныш!
Кезикте тыныш алыныш керек эмтир,
Сананыш ла
Арутаныш!

Меге бу жетпеген эмтир:
Алтын сарыбүрдин тымык кучагы.
Жүрегиме бу эм жетпейтир:
Кадыннын агыны,
Туулардын курчузы...
Карагайлар мыны шымыранган.
Кандый жарт билерим мен мыны эмди,
Кандый жарт билгем,
Аайлагам.

МЕНИН КАРЬЕРАМ — АК-ЧЕК КОЖОҢЫМ

Кезикте мениле нөкөрлөрүм ченешкен:
— Мынай ла туруп карызан, сен кандый болгой
нег?
От-жалбыш сыгын деп адаткан бойун
Ол ло бойун от-калап болорун ба?
Айса эмештен кылыгын жобожып,
«Карьера, дача, машина» деерин бе?
— Чын, меге карьера керектү — деерим. —
Эн бийик карьера — улус учун жүрери.

Квартира, дача керек меге — деерим. —
Жеткилдү турада амыр да, тымык та
Ак-жарыкка керектү туујулар чүмдеерим.
Ак-чек жүрүп ле ак-чек иштенип,
Машина алала, мантатпас мен кайткам.
Адам өлөр алдында мени бир арбаган:
— Машина алала, төрөл Каспага,
Балдарын отургузып, жанын турбас кайткан!
Кандый болор карьерам — кийиндезин
билбезим,
Je уйуктап калган качан да жүрбезим,
Je отургыжын тудунган — ижимде отурбазым,
Жамыга болуп, жалканчык болбозым.
Омок то болгом, отту да жүргем.
Отурарын да сүүгем — улусла, кижиле,
Ончодон баалузы — кижиде деп билгем,
Ол учун килебеем — бир де жүрүмиме.
Ак-жарыгым, ар-бүткөн, агару Алтайым,
Жүс жаш бер меге, мун кожон айдайын.
Менин карьерам — ак-санаалу жанарым,
Ак-жарыкка сөзимле тузалу болойын!

КАДЫНДА ӨСКӨН ВАСИЛИЙ ШУКШИН...

Василий Шукшиннинг сөөгин жууганыс.
Москвада,
Васильевский, 18-те,
Актерлор Туразында
Узун межикте
Ол кирза сопокту
Уйуктап калгандый жаткан.
«Кан-кызыл балан» кожоннын күүзи
Ыйлаган, шыралаган, кунуккан,
Вологданын бичиичилериле кожо
Ботанический садтан ученыйлардан
Кан-кызыл жиилектү баланнын
Жедеген букедин таксиле экелгенис.
Подмосковьеден балан табылбаган.

Ученыйларга айтканыс:

— Василий Макарычка — деп.

Көп сөс јоктон садтын ишчилери
Бойларынын адынан букетти биске кезип
берген.

Межиктин јанында энези, сыйындары,
Алтайдан келгилеген.

Кайран энези крестьян уулынын
Буттарына ишмекчи колдорын салып,
Орус јанла сыгыт сөстөр айткан.

Эмеенинин јанында эки кичинек кызы
Энезин мекелеп, неме билбей айдышкан:
— Энем, ыйлаба,

Адабыс киного соктырып јат.

Ол өлгөн кижини ойноп јат.

«Кан-кызыл бала» бүткүл зал ичине

Ыйлап ла јат, шынырап ла јат.

Көстөр, жүректер, көгүстер өткүре

Кадын-суу чылап агып ла јат...

Эбире оромдордо јык толо албаты,
Ачуркаган, кородогон, санааркаган.

Василий Белов эжикте меге айтты:

— Москвада үчү туштажала,

Вологдага энеме барар деп сананганыс...

Кем билген —

Туштажу мындый болор деп...

...Эмди сен бистен там ла ыраарында,

Там ла биске јууктап келедин.

Там ла иле болуп көрүнедин.

Теп-тегин улусты

Улу деп сен көргөн,

Теп-тегин жүрүмди

Поэзия деп сен билген.

Теп-тегин улу албаты

Улу жүрегиле мыны сескен.

Улустын кожоны, каткызы кокыры,

Ыйы ла ак-санаазы болуп сен бүткен,

Алтайда өскөн, алтай бүдүмдү,

Ончо улус уулы, орус укту Шукшин...

Бу ончобыстың бир ле айлыбыс!
Светлана Савицкая,
 Жаскы чечек ошкош кўлүмжилү
 Жиит үй кижиге, ак айасла учат.
Онын жүреги Жылдыстардын чокторыла толы.
Жердеги улустың
 Сүүнчизиге, шыразы, иженчизиле толы.
Жердеги балдардын каткызы, ыйыла
Космосто учарда онын жүреги толы...

КЫШКЫ ТУРЛУЛАРДА МАЛЧЫЛАР

 Бүгүн үзе —
 Ак кар.
 Ак јаландар,
 Ак туулар,
Ак өзөктөр,
 Ак кобылар,
 Ак аркалар.
 Ак Алтайда
Ак карлар өзөгинде
Турлулар, турлулар, турлулар,
Тоозы јок турлулар.
Турлуларда малдын јанында
Бу тызыраган сооктордо
Алтай улус — малчылар.
Арјанынан арып-чылаганына комыдабас,
Ар-бүткен бу јенил эмес ишке
Бүдүрип койгон, таскадып койгон,
Та темир, та баатыр,
Та ойгор улустар —
Малчылар, малчылар, малчылар...
Слерди сананзам,
Кејирим кенерте кызый берер,
Көзим тыныскып, изий берер...
Кайран јоным,
 Алтай малчылар...
Туудый иш
 Бүдүрер керек меге

Слерге, төрөл улус,
Түней болорго!
Ижин бүдүрген,
Комыдал жок бүткен
Алтай малчылар —
Алтай баатырлар...

ТУУЛЫК АЛТАЙ

(Азербайджан үлгерчи Фикрет Годжанан)

Байла, ак-жарыкта
Ончо бүткен туулар жуулыжып, бери келген —
Күнниң алдына, жанына.
Мөш агаштар кайкамчык октор ошкош
Сыралып калган — Алтайдын тууларына.
Кадыннын суузы кыйгы-кышкыда сыр-манла
Туулардан, капчалдардан калып, секирип,
түжер ле түжер.
Кезикте жолын кескен кайа болзо,
Оодо соголо, өдүп жүре берер.
Бий-суула Кадын көрүшкен соңында,
кураган ошкош жобожыыр...
Бу суунун койнында мунҗылдыктар уйку жогы
та уйуктаар, та үргүлеер.
Ак сүмерлер — жердин Күнге сунган
колдорындый.
Туулар, сындар — жебрен тындулардын
кайкамчык сомдорыдый.

ЖҮРҮМ ЛЕ ТУУ

Жүрүмди түп-түс
Жүрөргө амадагам —
Туу бажында мөштөрдий.
Жүрүмди ап-ару

ЈАШ КАЙЫҢАШ

Агаштардан араай јалбрактар түжет.
Сен не тыркырайдың, јаш кайынаш?
Алтайга ойто кўс келген дежет.
Ого не карыгадың, јараш кайынаш?

Алтайга ойто ло јастар јан келер.
Ар-бүткен ойто ло јажыл кеп кийинер.
Ол тушта сен де ойто јаранарын,
Јап-јажыл платьеелү јалаңда турарын.

Јап-јажыл турарын, јапсу јайканарын.
Јалакай эзин сеге сүүжин айдынар.
Јаскыда кушкаштар јаңарын угарын,
Јаны јалбрактарын јажу шымыраар.

Ойто ло катап сен жүрүмге сүүнерин.
Омок ло коо сен, онон јараш болорын.
Сенин јанынгла улус өтсө, мактаар.
Сенин алдына јиит улус туштажар.

Јалбрагым түшти деп, карыкпа, кайынаш.
Јажыл торко јазыбыс ойто бурылар.
Јаражай кыстардый болорын, кайынаш.
Јаш көөркийлер качан да јанына јуулыжар.

ТӨРӨЛ ГОРОДЫМА

Менин кичинек те болзо, је атту-чапту,
Картада точкадый бүдүмдү городым!
Мен сенде жүретен, јуртайтан салымду,
Мен сеге тартыладым, сеге карузыйдым.
Менин јолымнын — чыгыжы сенен,
Менин јолымнын — јаныжы сен дөөн.
Ижим, јуртым — ончозы сенде,
Ырызым, шырам — ончозы сенен!
Уйку јок, амыр јок узун түндерде

Уур шуултту теректер куучынын тындайдым.
Калагы улустын калыражын угадым,
Каткычы јииттердин соодын угадым.
Сананадым, ширтейдим, санааркайдым.
Түште мен сенин ижинде, көлзөштө,
Јүгүриште, өкпөориште, көөрөштө.
Тушташтар, көрүштер, таныштар,
Уткыштар, үйдештер, айрылыштар.
Јык толо улусту сыралаптар,
Төрөгөндөр, туристтер, айылчылар.
Је андый да болзо, Улалу,
Төрөл городыска бис кару,
Бис сеге ырыс күүнзейдис,
Бис сени жүректен сүүйдис,
Узун-узун теректерлү
Кичинек кару Улалу.

МЕН ТУУЛАРЫМА БЫЙАНДУ

Алтай улус агаш-ташка, тууларына мүргүген,
Алтай эл-јон ар-бүткенге бажырган, чөгөдөй
түшкен...
Јалама буулаган, аш үрүстеген.
Алкыш быйан сураган, алкаган, көдүрген...
— Тенек, неме билбес, јерлик јон болгон.
Коркыган, јалтанган, јалынган... — дешкен.
Мен ле бодозом,
Алтай улус андый карануй болбогон!
Омогын да, јуучылын да,
Ойгорын да ол көргүскен!
Алтай улустын коруланган шибеези —
Кайыр-каскак туулары, күр салдырбас суулары.
Алтай ар-бүткеннин
Удурлажар јуучылдары — көө-корымдары,
боомдоры, кайалары.
Алтайдын ар-бүткени де өштүге улу буудакту,
каршулу.
Кара санаалуны өткүрбейтен аргалу!

Алтай албатынын тынын алган адалар —
Бу кезер чырайларлу унчугышпас туулар!
Бу улу тайгалар, сындар јок болзо,
Алтай эл-јон та болор, та болбос.
Онын учун мен
Ар-бүткениме, Алтайыма качан да быйанду,
Алдына туруп, јүрегимде изү шимирттү, алкышту!

ЈӨМӨЛТӨМ — КОЖОН

Канча кирелү көп улус
Меге болужып, јүрүмде иштеген!
Кем де меге калаш быжырган,
Кем де меге кийим көктөгөн,
Кем де менин турамды јылыткан,
Кем де меге от күйдүрген.
Кажы ла кижии бойында иштү,
Кажы ла кижии өскөгө болушту,
Ончо улус ончозына јөмөштү,
Кижилик јүрүми өмө-јөмөлү.
А мен улуска нени бүдүр јадым,
Неле јөмөжип, неле болужадым?
Түниле уйку јок кожон чүмдейдим,
Сананадым, шымыранадым, көөрөйдим.
Отту, јаркынду сөстөр бедрейдим,
Өзөгимде көрнөөни ого берем.
Качан бир менин сөстөриме тушташсаар,
Олор слердин јүрегеер јылыткай не, улустар?
«Калажын тегин јибеген ол эмтир,
Карузып улуска, иштенген ол эмтир,
Јүрүминде ару јолло ол өткөн,
Јүрегинде кожонын ак-чек чүмдеген...»
Анайда слер айткайаар не, улустар?

УЛУСЛА МЕН КОЖО

Коркышту узак турган јуттар
Кудайга баш, бистен ырап ла калды.
Кайран албатым шыралай, шыралай,
Өлөнгин эмештен эдип ле алды.

Je мен өлөнг этпеген де болзом,
Мал-куш азырабаган да болзом,
Je түнгей ле бу ончо улусла
Мен кожо шыралагам, кожо санааркагам,
Мойным чөйилип, айас күндерди
Албатымла кожо тен мен сакыгам.

Эмди айас күндер келерде,
Мен де өлөнгим эткемдий сүүнедим.
Улусла кожо уур жүктүкти
Мен де јардымнан түжүргемдий, жүредим.

БОЙЫМНЫҢ САЛЫМЫМ САНАНЫП...

Карып тургам ба мен айса,
Калапту кылыгым јобожыйт ошкош.
Санаам кирет пе эм айса,
Саамайым там ла буурайат ошкош.
Je кажы ла күсте ээненин јиилеги
Там ла там кып-кызыл деп эзелет.
Эбиреде кыстар, келиндер чырайы
Там ла там јараш деп билдирет.
Арјанынан бүдеримде эзириктий болгом!
Алтай изү каным мени түйметкен.
Айса мен эмдик айгырдый болгом.
Эмди менин јобожыйтан јылдарым келген.
Эмди сананатан, тудунатан өйим.
Эдрени болбогом — билип жүригер!
Поэт мен болгом — жүрегимле күйгем.
Ижибис, салымыс ондоп жүригер!
Акчага, јөөжөгө — талантым сатпагам.

Албатыга, ак-жарыкка тыным берилген.
Аржанынан Поэзияла ырысту мен болгом.
Ак-санаала жүретен салымга ийилгем.
Амадуум менин качан да жаңыс:
Малчы эл-жонымнын күўни болоры.
Турлудагы улус мени азыраган,
Турганчам, оlorдын чегин корыырым.
Эмди де, кожончы жолдожым, бис экү
Эптеп, чүмдеп, бис көпти эдерис.
Энемнин кичинек чадырына жеделе,
Эл-жонды көөрөдип, ырғап та ийерис.

ЖЕРИ-ЖУРТЫМА, ЭНЕМЕ ЖАНАРЫМ

Чагана жытту мөштү тайгалар
Менин, жарт ла, турлуум болгон.
Төрөл журтымда артып журтаары
Менин, байла, салымым болгон.
Турлуда койлоп, аңчы уулдарла
Аңдап, агыртып жүрер ле эдим.
Алтай тойлордо, кудада жүрүп,
Албатыны уткып, ырғаар ла эдим.
Кайран журтым алыс ыраакта
Мени, байла, сакып ла жаткан.
Эжиктин жанында энем санааркап,
Мени кезикте сананып ла турган.
Агаш айлыстын эскирген чобразы
Артап, салбаарып, солыыры жеткен.
Тура жабынтызынан суу да өдүп жат —
Тура да менин жанарым сакыган.
Акыр, эртен деп, акыр, оноң деп,
Өйлөрүм өдүп жат, жүрүмүм өдүп жат.
Иштин, көлзөштин бажына да чыкпас,
Кайран жүрүмүм калас ла барып жат.
Качан бирде, табыш жок деремнем,
Мен түней ле, түней ле сеге жанып келерим.
Очоктын жанында чайлап мен отурып,
Энемнин там ла карып барганын көрөрүм.

ЖАЙГЫ ЭНИРДЕ ЖАЛАНДАРДА

Жайгы энирде жоргут отурзан,
Жаландарда бөднө, талтарлар эдер.
Аркада өскүс-уул кунукчыл кожондоор,
Алыс та кайда да куран чочып, багырар.
Өлөн чабала жанып отурзан,
Өзөктөр кандый тымык деп билдирер,
Алтайын кандый амыр деп эбелер,
Аржанынан жүрегине ырыс сезилер.
Ару серүүн тымык мелиреер,
Караңуй койылар, жылдыс мызылдаар.
Алтай кижиде бу тужында
Бойынды коркышту сергек эзеерин.
Бу кызу меесле, бу шуултту суула
Бойынды жаңыс салымду деп билерин.
— Амыр турзын Алтайым, албатым —
Ичинде карузып, бойында айдынарын.
Та кандый да ару салымга сыстадып,
Та ыйлаарын ичинде, та санааркаарын.

СЕН МЕНИ...

Сен мени баалап көр,
Баалазан, мен чын баалу болорым.
Сен мени санаалу деп бодо,
Ол тушта чын мен санаалу болорым.

Сен мени седеп деп бил.
Ол тушта чын мениң седегим билерин.
Сен мени эн артык деп айт.
Ол тушта мен чын эн артыгы болорым.

Бис экү базарда эмезис,
Бис экү кузук садышпаганис.
Бис экү жүрүмде.
Бис тен-тан улус.

Сен мени эн артык кижиде деп бодозон,
Сен мени эн артык кижиде деп сүүзөң,
Ол тушта менин көстөрүмдүн түбүнөн
Бойундун сүр-кеберин
Анча окко

Узундап, өзө бергенин

Бойун көрөң...

«АРАКЫ — ШАЙТАН»

Александр Ередеев, поэт,
Бир катап айткан:
— Слер, уулдар, билбейдеер:
Аракы — ол шайтан.

Сен канча кире
Аракы ичкен —
Анча кире көрмөс
Ичине кирген.

Ол ичине киреле,
Түймедип баштаар,
«Кызмала, согуш, өштөш» —
Көрмөс шымыраар.

Эдирени немедий
Эр улус согузар.
Каргаа-сангыскандый
Кадыттар чуркураар.

Аракынын эченизи,
Эдүзи бисти истеер,
«Ич, јут, јамандаш,
Ол меге керек» — деер.

Айлыгнан, ижинген
Айдај сени берер.
Ичиндеги шайтанын
Өлгөнчө кинчектеер.

Кайран көөркий Ередей,
Кандый чын айткан.
Аракы шайтан деп,
Мыны билбес кайткам.

Аракынын олјозында
Бистер көп жүрүс.
Аракы — короныс,
Уйадыс, өлүмис.

Чактан арткан бисти
Аракы кыرار ба?
Алтай керсү бажысты
Ачу аш базар ба?

«Аракы — шайтан»
Алтай поэт айткан...
Аракыны таштабас
Алтай бис кайткан...

БИСТИҢ КАРА САНААЛАРЫС — ЖЫЛАНДАР

Эй, улустар, бери угыгар!

Бисти

Көрүнбес јеек жыландар курчаган.

Бу көрүнбес јелбистер бисти

Күнүн ле, күнүн ле килебестен чаккан.

Олор — јамандаш ла јабарлаштын көө-кара
жыландары.

Олор — ачап ла ачананын ач-куу жыландары.

Олор — коптош ло сайгактын көк-боро жыландары.

Олор — күйүниш, оштөштин өлө-кызыл
жыландары.

Јаман кылыктын жыландарын тоолоп, учына
чыкпас.

Олор бисти кетеп алган, олор бистен чек айрылбас.

Ачынышсан, өөркөшсөн, бирүзи өндөйип келер.

Тырс чагып ијеле, короным алын деер.

«Керижигер, тартыжыгар, өлүжигер,

Уурдажыгар, коптожыгар,

Мекележигер, төгүндежигер,

Там ла там оштөжигер.

Бисте корон кө-өп,

Бистин корон ончогорго једер» —

Көрүлбес жыландар биске мынайда шымыраар,

Бисти јөптөөр, сүмелеер.

Жебрен тужында ойгор улу гректер
Мрамордон улу учурлу скульптура жазаган:
«Улу баатыр Лаокоон уулдарыла
 Jeek-јутпа јыландарла
јуулашкан».

Кайран Јер-Планета, сен бүгүңги күңде
 Балдарыңла кожо Лаокоон эмезин бе?
Сенин балдарыңды, сени бүгүң
 Јыландар јенерге ченешкен эмес пе?
Албатыларыңды — сенин балдарыңды —
Корондоп, өштөштирген.

 Казыр јуу-согуштарда
 Калыктар өлүшкен.

Кажы ла Кижн бүгүң
 Јыландарла тартышта!

Кажы ла Ак Санаа
 Кара санаала кабышта!

Кажы ла Ак Кылык —
 Ак керек учун Јуучыл!

Ак Кижн, Ак Санаа, Ак кылык —
 Ол эн бийик јуу-јепсел, кылыш!

Јескинчилү јылан-јелбистерди
 Јендеп чык бүгүң, о Кижнлик!

Агару Келер Ојгө једерге
 Кара кылыктарыс бүгүң — кижн...

Јескинчилү јыландардый — бистин кара
кылыктарыс,

Јелбис элбизиндердый — бистин кара санааларыс.
Олор, олор бисти бүгүң кыйнаган, шыралаткан.

Олордын олјозынаң кижнлик бүгүң
 айрылган, јайымданган.

ЈУТПАЛАРДЫҢ СӨЗИ

Алар, кабар, тудар.
Јиир, ичер, јудар,
Биске канча ла кире көп керек.
Биске ончозы керек.
Аргалу болзо, оның үстине керек.

Бис — оору.
Оорубыс — ачанабыс.
Бис жаантайын аштап жадыс —
Биске тойор арга жок,
Жаантайын суузап жадыс —
Оны кандырап арга жок.
Акча, дача, машина,
Алу, эт, алтын-күмүш.
Жамылар, кайралдар, сыйлар,
Жамылулар, жаражайлар.

Слер анда иштегер, ороонды көдүригер,
амыр-энчү корыгар.
Албатынын байлыгын элбедигер...
Бис бир эмеш ажанаак,
Бор-кар жууп алаак.
Бис оору улус не...
Оору...

СЕНИН — АЙЛЫН, МЕНИН — АЙЛЫМ...

Сенин айлың — ботпыш, көөркий.
Анда алтын жалаалу пөтүк — каан.
Бир болчок арба тапса,
Бастыра ак-жарыкка алгырган:
Такаалар санаа жок пөтүк жаар сунган.
Кемизи — эжи,
Кемизи — ойножы,
Кем де билбес.
Кере түжине пөтүк кедейеле, базып жүрер,
Жемзенер:
Айса-болзо алтын арба көрүнер.
Менин айлым — салкын.
Мен — салкыннын өзөгине киреле,
Анда уйа эдип алган куш.
Туку кедери межеликте чугулду шуултты уктын
ба?
Ол салкын тенериле, жылдыстарла, агаштарла,
кайаларла

Тўни-тўжи куучындажып жат,
Ченежип жат, кўрежип жат, ойноп жат.
Арсландар чылап, тажыжып, берижип жат.
Онын айлы — ак-жарык.

АРКАДА БОЛГОН УЧУРАЛ (Чөрчөк-фельетон)

Алтай тил алдында узун-узун букваларлу,
Баатыр олбуктарлу
Тенкейген бийик тыттарлу, мөштөрлү,
Куулгазын койу арка деп,
Жаш тушта меге билдиретен:
Мында үкүлөр тўндерде үүптеер,
Тўште күүктер күүктеер,
Узун өлөңдөрлү, кулузын шоорлорлу,
Салкынга коолоп, күүлөп турар
Эржинелү бай тайга.
Улу шүүлтелү, ойгор күүлү,
Конырап турар музыкалу,
Эдил куштар жанарларлу,
Эткир коо адаруларлу,
Узун-узун «уулу-үүлү»,
Кайлаган топшуурлу,
Олбукту агаштар бүдүмдү
Узайган букваларлу,
Жебрен күүлү эрмектү,
Коолоп-күүлөп турар
Куулгазын арка деп,
Алтай алфавит билдирген...
...Же бир катап бозом танла
Кандый да боро-боро кыскачак улус
Бурун-бурун, өндөс-өндөс келгилейле,
Унчук жоктон, борбондожып, чотпондожып,
Узун-узун, жебрен женестү, ак-саанакту
Буурыл каныл мөштөрди,
Бырчыт бай-тыттарды, чичке-коо четтерди
Томыргылап, жыккылап, жандай берген.

Болчоктоп, тоолодып, быдап,
Тумтыр-тумтыр төгөштөр артырып,
Улуркаган өрөкөндөрдү кырып,
Тырык-тырык сынду жыраалар артырып,
Ырбап, ырагылап,
Тарап-таркагылап,
Табыш жогынан кайылгылап калган...
Киреелердин «ж-ж-ж» деп,

Калажырулу каңгылажы

Жатпанак төгөштөрлү аркада
Калактап, канчалыкка артып калган.
Кай-чөрчөктөги күнүреген кургак «одун»
Эмди чирик «одын» болуп, бырыксыйт.
«Кортык», «толык», «колтык», «койрык»,
«Мойын», «ойын», «бойы», «тойын»,
Омок «оолор» — эмди жатпак «аалар».
«Онойдо, онойдо, онойдо» —

«Анайда, анайда, анайда».

Укаалап, учурлу айткан «булар» —
Эмди жарамзык шыпшайт: «былар».
Элбек «келееткен» деп сөстө «е» жок алдында —
Эмди сөс клеткеде — «клеет».
Коолодо — «онон ары, онон ары»
Эмди жаппазылган — опсыркабазын деп:
«Анан ары» анайда ла барар,
Жапсык ла жабыстар жакшы:
Жаба жадып алза, жарт иле эмес.
Эрлү «коркушту борсуктар» —
Эпчил «коркышту борсыктар».
— Жакшылар ба, блар, Тырыкова,
— Жакшылар, блар, Тымыкин.
— Ол чолтык «быкпаны» колтыктап,
Толыктагы орыннын жанында
Одын отыргышка отыргызыгар, —
Койнында не де койтылдайт...
Операциянын кийинде оорузы жазылбаган.
Огорчениези тын...

ТҮНДЕГИ БИР САНАНЫШ

Подмосковьеде кышкыда
Карагайлар тымык ла санааркак.
Переделкино алтайдан
Мундар беристе узаак.

Кандый сүүрим мен Переделкино тымыгын!
Je үстинде түнде де — күзүрт ле күзүрт:
Аэропорт жанында.
Бу узун түндерде нени де сананарын,
Ойгортып, көөрөп.

Сен Жайалга Туразында.

Ах, кайран жүрүмим, бараксан жүрүмим,
Кемге керек сенин поэзиядагы үнин.
Алтайыстан та кайда да ыраак точкадый.
Сен бойун да андый ок үн жок точкадый.
Алтайын сананарын, албаты культуразын, өзүмин.
Та кайда деерин — мынын уяны, кызымы?
Je сондоп жадыс, артып жадыс деп, јарт билерин.
Албатына, салымына, бойына килеерин.
Мыны канайда жагырта төзөөр деп шүүрин.
Жаркынду саналталарына бодоп ло көөрөөрин.
Атту-чуулу ученыйлар, артисттер бүткен деп
көрөрин.

Буудактап јаткан эки-бир бюрократты

Эске алынып, ичинде түкүрерин.

Эх, Паслей, Паслей, байла, мынайда ла карырын.
Санаанда бастыра күчин Алтайына берип,
je жүрүмде ачуурканып.

Јок, мен мынайда карыбазым,

көөркий, бир сүмени табарым.

Јүрерим — беринип, јүткиирим — катурканып.

КАСПАДАГЫ КАРЫНДАШТАРГА САМАРА

Слер кандый жүреер анда
Каспада турлуларда
Бу кышкыда
Менин карындаштарым?

Кажаа-чеденеер
Жылуулап алдаар ба?
Болчок турагар
Ыжык па, жылу ба?

Быжылгы кыш
Соок ло болор болды ба.
Прогноз то, улус та
Мынайда белгелейт.

Өлөн жаска та једер, та јок.
Бистин улус
Арай-керей деп,
Эдип алган өлөнгин
Күскиде малга
Јидиртип те туратаны кайда эди.
Је мен слерди база билерим.
Слер иштең качан коркыган эдеер,
Слер чыйрак улус эмей!
Нени-нени, ишти эдип билер.
Алтай улус јебреннен шырагкай.
Алтай улусты
Јалку деп айдар күүндү
Жыдымарлар албатыда
База да табылар.
Алтай улустын чыдузына
Чыдажып көр!
40-50 градус сооктордо
Кайыр меестерле, союкторло
Јүсти јалап турган
Кызу жыбар өткүре
Койлоп, эчкилеп көр.
Айларла, жылдарла
Турлуда чадырда,
Болчок турада јадып көр.
Јок, бистин алтай улус,
Тегиндү бүтпеген.
Ол улу ченелтелер өткөн,
Бышкан, каткан.
Көрбөсти көргөн,
Бүдүрбести бүдүрген.

Бис — бектен бек.
Тыннаг — тын.

Бистин улус
Бијелеп, ойноп то
Билетен эмей,
Жыргайтан да эмей...

Je јакшы тураар анда,
Кайран Каспамнын турлуларында,
Бу карлу соок кышкыда,
Јүрегиме јуук улустар,
Кайран карындаштар.

БАЛАНЫҢ ЁНИ

Бир күн күскиде городтог качып,
Кадындагы турбазага келдим.

Тыным оорып,

Бойым арып,

Ару кей тынайын,

Ачык сананайын,

Амыранайын, тыныш алынайын,

Арутанайын деп мен јеттим.

Турбаза куру.

Туристтер јүр калган.

Јаңыс ла инструктор

Уулдар ла кыстар

Артып калган, эмеш јыргаган,

Кыстар каткырышкан, чынырышкан.

Фойеде ундылган телевизор куучындаган,

Төжөктө јаткам — оорыгам, арыгам.

Кенерте кайда да коридор учында

Јаш баланын ёни сүўнчилү угулган.

Кенерте меге мен айлымда деп билдирген.

Кысчагым јүгүрип, баштапкы сөстөрин

Энезине айдып, сүўнет деп эзелген.

Баштапкы карлу бу соок энирде

Кенерте меге айас деп эзелген:

Кенерте мен ырысту деп билгем.

Мен јүрер, јүткиир, сүўнер учурлу!

Жүрүмим менин балама керектү!
Жазыларым мен,
Жастырганым түзедерим мен,
Жабарлаган дейле, жабыссынбас керек.
Жараш түней ле — жүрүмис, салымыс,
Жаман санаага бастырбазым деп иженгем.
Жаш баланын жаңыланган үни
Күндий ырыс деп, бу тушта билгем.

ТОМЫРТКА ЛА ӨДҮКЧИ ПЕТР ХАСАНЫЧ

(Балдарга)

Горно-Алтайск городто
Жажыл теректер алдында
Өдүк жазадар лакпа бар,
Анда өдүкчи кижиге бар.
Эртен турадан энирге жетире
Ол каблуктарга каду кадайт,
Табыш угулат: тук, тук, тук.
Эртен турадан энирге жетире
Томиртка иштенет, агашты эмдейт,
Табыш угулат: тук, тук, тук.
Мен мыны билбей өдүкчиден сурагам:
— Бу не такпайлар лакпанын жанында?
Петр Хасаныч күлүмзиренип айткан:
— Менин жаан мастер бар — терек бажында.
Ол ижин таң эртен турадан баштайт.
Энирге жетире иштеп ол барбайт.
Мен онын ижине көрүжип иштейдим.
Томиртка иштензе, мен де иштенедим.
Май айда теректин бажында
Томиртка иштенет: тук, тук, тук.
Агаштар су-кадык, бек болор.
Теректин алдында лакпада
Өдүкчи иштенет: тук, тук, тук.
Кыстар жараш өдүктү болор.
Май айда жажыл оромдордо
Студентка кыстардын каблуктары
токылдайт.
Балдарга керсү үредүчилер болор.

ЎРЕДУЧИЛЕРИМНИНГ ЎНДЕРИ

Назым ХИКМЕТ

УУЛЫМ МЕМЕДКЕ КАЛГАНЧЫ КАТ-БИЧИГИМ

Бистин ортобыста олтўречилер тургулары,
Ўстине кату ченеген болзын —

мени кинчектў бу жўрегим,

Байла, келишпейтен туру, уулым Мемед,
Келишпейтен туру ойто сеге туштаарга,
Билерим —

Буудайдын мажагына тўней сен озўрин,
Ак чырайлу, чичке-коо, узун сынду —
мен јаш тушта база мындый болгом.

Энен ошкош јаан кара кўстўрлў болорын,
Онын кўстўринде кандый да јажытту

карыкчал туратан,

Бажын сенин сергек, мандайын ачык озўрин,
Ўнин кандый јаныраар эмеш!

(Эмди менийи тен неге де јарабас.)

Сенин кожондорын жўректер сыстадар,

Чечен сўс айдып сен ўренерин, —

мен де чечен тилдў болгом,

ол тушта, нерваларым оорыгалакта.

Сенин тилингле мўт амтандаган кижид!

Адазы јогынан уулды чыдадарга кўч.

Эненди карыктырба.

Мен энене ырыс берип болбодым.

Сен ырыс экел.

Энен сенин,

Торко ошкош јымжак, торко ошкош бек.

Сенин энен

Јаана да болгон тушта, јараш болор.

Ол баштапкы катап мен ого туштаган кўндедий —

Алтын-Мўўс булунда он јети јаштуда.

Менин кўн јаркыным, ай јаркыным,

Алама-шикир тату сливам,

Сенен јараш бу ак-јарыкта кем де јок.

Сенин энен...

Ајас кўн эртен тура бис айрылышканыс

Ойто туштажар болуп.

Je келишпеди.

Сенин энең...

Оноң керсү ле кару жок,

Кудайдын алкыжыла жүс јаш јажазын...

Өлүмнен мен коркыбайдым, Мемед.

Јаңыс кенерте кезикте иштеп отурала, жүрегим чым эдер.

Јаңыскан болорго јенил эмес, жүрүмнн ас артарда.

Ак-јарыкта жүрерге кижн тойбос эмтир, јок.

Бу өскөзинче болбос эмтир, Мемед.

Сен јер үстинде соотоп амыраган кижидий жүрбе.

Сен јер үстинде мынайда жүрер учурлу —

Ол сенин энчилү айлындый деп билдирзин.

Тениске, Јерге, Ұренге бүт, је озо ло баштап —

Кижиге.

Булуттарды, машиналарды, бичиктерди сүү,

Je озо ло баштап Кижини.

Бойыннын жүрегинле сезип жүр карыкчылын —

кургаган салаалардын, өчкүлеген жылдыстардын,

кенеген тындулардын, је озо ло баштап —

Кижинин.

Јарык ла караңуј барына сүүн,

Күске ле кышка, јаска ла јайга,

Ак-јарыктын бастыра кеендиктерине,

Je озо ло баштап — Кижиге.

Мемед, көп ороондор ортозында

кайкамылу Түркие бар.

Бистин орооныс.

Бу орооннын улузы иштенкеј, јалтанбас,

омок-седен, чындык жүректү.

Јаңыс ла олор коркышту јокту,

Коркышту уур жүк жүктенген,

Je олор түңей ле ырыска јединер.

Сен бойыннын јеринде эл-јонло кожо

Коммунизм төзөорин, Мемед,

Сен оны колдорына тудуп, эзеерин,

Көстөринле көрөрин, кандый ол өңдү.

Мемед,

Бистин аш-тузыбыстан ыраакта,

Бистин тилибис ле кожондорыска,

Сенин энең ле сеге эригип,
Эл-жонума ла жолдошторыма тартылып, мен мында
өлөрим.

Je жок, сүрдүрүдө эмес ле өскө жерде эмес,
Мен саналтамнын жеринде өлөрим,
Бу ак городто, мында мен эн ырысту жылдарым
жагагам.

Уулчагым менин Мемед,
Мен сени Түркиенин Коммунист
Партиясына бүдүмчилейдим.
Мен токына санаалу барарым.
Сенде мынан ары узак-узак жүрер,
Менде өчүп калатан,
Калыгымда мөнкүлик аргатан жүрүм.

1953 j.

* * *

Тенистин үстинде ала булут,
Тенистин жүзінде күмүш кеме,
Тенистин ичинде сары балык,
Тенистин түбинде жажыл балар,
Тенистин жаказында бир уул туруп, сананат:
«Кем мен болойын — балык па, булут па,
кеме бе, балар ба?»

Ол до, ол до, ол до эмес.

Тенис бол, уулым! —

Онын балыгыла,

Баларыла,

Онын керебиле,

Булудыла.

АВТОБИОГРАФИЯ

1902-де туулдым.

Туулган жерге ойто келбедим,

Ойто келерин сүүбейдим.

Ұч жаштуумда Алепподо пашанын жеени болдым.

Он тогузымда Москвада Коммунист

университетте үренеечи.

Төртөн тогушта Москвада Партиянын
Төс Комитеди айылчызы ла
Он төртимнен бери үлгерлик жазайдым.
Кем кижн өлөндөрдн,
кем кижн балыктардын аныларын билер,
мен — айрылыштардын,
Кем кижн жылдыстардын адын таныыр,
мен — карыкчалдардын.
Түрмелерде де жаттым, бийик отельдерде де,
Ашташ та билдим, ашташты да жарладым;
Эмди ак-жарыкта мен амзабаган аш жок болгодый.
Одус алтымда жарым жылга төрт метр
кара бетонды кечтим.
Бежен тогузымда он сегис саатка учтым
Прагадан Гаванага.
Ленинди көрбөдим, каруулда турдым
межигинин бажында бирме төрт жылда.
1961-де онын бичиктеринин мавзолейине мен
үрдим.
Партияманн айрыырга да албаданлылар,
же болуп албадылар,
Жыгылган кудайлардын алдына эжилп калбадым.
1951-де бир канчын-жиит жолдошло бир талайда
жүстим өлүмнин үстине.
1952-де оору жүректү төрт ай кыймык жок
Аркама жадып, өлүмди сакыдым.
Сүүген үй улусты санаа жок күнүркегем.
Же кичинек те күйүнбегем, Чарли Чаплинге де.
Үй улусты мекелегем.
Найыларым арказынанн ары коптобогом,
Ичтим, же аракычы болбодым.
Ырысту болдым — калажымды теримле
иштегенимле.
Өскөнин учун уйалып, төгүнди де айттым.
Өскө кижини ачындырбаска да,
Кезикте теп-тегинненн де төгүнди айттым.
Поезде, учкушла, машинала жорыктадым.
Улустын көп-жарымы жорыктабаган.
Опералар уктым, улустын көп жарымы бу сөсти де
укпаган.

Je улустын көп жарымы жүрген жерлерге
мен жүрбегем 21-ден бери:
мечетке, серкпеге, пагодага, белгечиге, көзөрчиге,
Je чөкөмжик те тушта, мени иженчи таштабаган.
Бичүүлөрүм одус-төртөн тилле кепке базылат.
Je менин Түркияде төрөл турк тилимле кепке
базарга,
мени жарабас.

Эм тура ракла оорыбагам.
Чындап болзо, ракла оорыыры кыйалта жок эмес.
Башкарунун башлыгы мен болбозым.
Жартын айтса, жылбиркебейдим бу ишке.
Бир де жуу-согушка кирбедим,
Бомбадан коруланышка түнде отурбадым.
Жолдордо до жатпадым шунуп түшкен самолеттор
алдында,
Эмди сүүдим алтаным жуугында,
Сөстин кысказы болзын, жолдоштор:
Бүгүн карыкчалдан өлөрдүн бери жанында да
болзом,
Кижидий жажадым деп бойымды билерим.
База канча жаш жажаарым,

Бажым үстиле нелер өдөр —
Кем билер оны.

1961 j.

* * *

Мен — коммунист.
Бүткүл бойым — от-жалбыш.
От-жалбыш: көрөрдө, билерде, ондоордо.
От-жалбыш: орчыланды жарык өдөрдө.
От-жалбыш: жылдыстарга жолдор илерде.
От-жалбыш: тер төгүп, болот кайылтаарда.
Мен — коммунист.
Бүткүл бойым — от-жалбыш.

1963 j.

* * *

Жирменчи съездке келди Ленин.
Кўлүмзиренет кўргүл керсү көстөри.
Ачылыштан озо кирди ичкери.
Өтти залдын түбиндеги тепкишке.

Отурала, блокнодына бичип баштады.
Бойынын сүрин аярбай да калды.
Ленинле бир жүрүм ичинде бололы.
Кижизек ле буурзак онын колынын
Жылузын колыбыста эзеп жүрели.

Жирменчи съездке келди Ленин,
Советтер Бирлигинин үстинде эмди
Таң адар жанында ак булуттардый
Жаркынду иженчилер жуулыжып келди.

1956 j.

* * *

Улустын кожондоры улустардан кеен,
улустардан иженчилү,
улустардан карыкчалду,
улустардан бек,
Улустардан артык мен сүүгем улустардын
кожондорын.
Мен сок жагыскан жүрийер эдим,
же кожондор жогынан мен жүрүп болбозым.
Мен сүүгениме чындык болбогом,
же онын кожондоруна чындык болгом.
Кожондор меге чындык болгон,
мен оларды кандый да тилле ондогом.
Бу телекейде бастыра аштардан, ичкилерден,
бастыра жорыкташтардан,
бастыра болгон учуралдардан,
ончо көргөн-укканнан, ончо билген-ондогоннон,
ончо кучактай алган, жүрекке тийген немелерден —
не де, не де кожондор кирелү мени ырысту этпеген!

1960 j.

БАШТАПКЫ МАЙ

Баштапкы Май.
Жажым јирме.
Ленин су-кадык.
Мааныларлу Кызыл Мейдан¹².
Колонналар.
Јүс бежен миллион улус.

Одус беш јыл өтти оноң бери.
Жажым эмдиге јирме.
Ленин эмдиге су-кадык.
Кызыл Мейдандарда
Бир миллиард улус.

1957 j.

ЧӨРЧӨКТӨР ЧӨРЧӨКТӨРИ

Суу бажында турубыс
Чинар ла мен.
Сууда сүрибис суркурайт
Чинар ла мениң.
Суунын јаркыны тийип туру биске —
Чинар ла меге.

Суу бажында турубыс
Чинар ла мен, оноң бир киске.
Сууда сүрибис суркурайт
Чинар ла мениң, оноң бир кискениң.
Суунын јаркыны тийип туру биске —
Чинар ла меге, оноң бир кискеге.

Суу бажында турубыс
Чинар, мен, киске ле оноң бир күн.
Сууда сүрибис суркурайт
Чинардын, мениң, кискениң, оноң бир
күнниң.
Суунын јаркыны тийип туру биске —
Чинарга, меге, кискеге, оноң бир күнге.

¹² Мейдан — тепсенг.

Суу бажында турубыс
Чинар, мен, киске, күн, оноң салымыбыс.
Сууда сүрибис суркурайт
Чинардын, менин, кискенин, күннин,
оноң салымыбыстын.
Суунун жаркыны тийип туру биске —
Чинарга, меге, кискеге, күнге, оноң
салымыбыска.

Суу бажында турубыс.
Озо киске жүрүмнен барар.
Жылыйып калар суудагы сүри.
Соңында мен барарым,
Жылыйып калар суудагы сүрим.
Соңында чинар барар,
Жылыйып калар суудагы сүри.
Соңында суу барар.
Күн артар.
Соңында ол до барар.

Суу бажында турубыс.
Чинар, мен, киске, күн ле оноң салымыбыс.
Суу серүүн.
Чинар бийик.
Мен үлгер чүмдейдим.
Киске уйуктайт.
Күн изү.
Кудайга алкыш, жажаган эмтирис.
Суунун жаркыны тийип туру биске.
Чинарга, меге, кискеге, күнге, оноң
салымыбыска.

1958 j.

* * *

Түрмеде өткүрген он төрт жыл
Кийнимде артты.
Алдымда база да он жети жыл.
Көксимде бир мааны элбирейт,
Кан ошкош кызыл.

Бир үй кижини сүүйдим,
Сүт ошкош ак.
Бир кожон кожондойдым —
Оноң кеен жок.
Кожоңымда — тегин улустың жөнүзи,
карыкчылы, сүүнчизи,
Эжимниң колы
Мениң колымда.
Je ол мениң колымды
Jедип тудуп болбос.

1950 j.

ТӨРӨЛИМ КЕРЕГИНДЕ ОЙТО КАТАП

Төрөлим, төрөлим,
Сенде көктөлгөн бөрүк те менде артпады,
Сениң жолдорын тажыган өдүктерим де эледи.
Бурсаның бөзинег көктөлгөн калганчы пиджагым
туку качан аркамда эскирди.
Эмди сен — мениң жаңыс ла
мандайымдагы бу чырыштарда,
Jүрегимдеги оорумда ла
Агарган бажымда, Төрөлим, Төрөлим.

1955 j.

Кайсын КУЛИЕВ

ТУУЛЫК КИЖИНИҢ КОЖОҢЫ

Көк күркүреер,
От чагылар,
Агаш күйер,
Аң да кабар.
Индикпе, бар.

Бороон бөктөөр,
Агаш ээлер,

Бөрү улыыр,
Тынын кунугар.
Индикпе, бар.

Жут та јудаар,
Јолынды бөктөөр.
Көчкө дө түжер,
Таш күзүреер.
Индикпе, бар.

Ок адылар,
Шырман кандалар,
Сөс тө айдылар,
Санаан карыгар.
Бар, коркыба, бар.

Сен арыган,
Сок жаңыс баскан,
Кар да жааган,
Кардын аштаган.
Бар, коркыба, бар!
Сен чылаган —
Је тирүде, бар.
Јүрүмин барда —
Иженчин де бар.
Индикпе, бар!

ЫРЫС

- Кандый колдор эн ырысту?
- Кабай јайкаган колдор.
- Кандый колдор эн јараш?
- Кабай јайкаган колдор.
- Кемнин јүзи эн ырысту?
- Эненин јүзи.
- Кемнин јүзи эн јараш?
- Эненин јүзи.

СҮҮНЧИ

— Ак-жарыкта эн артык не?
— Сүүнчи.
— Ак-жарыкта эн жарык не?
— Сүүнчи.
— Ак-жарыкта эн түрген не?
— Сүүнчи.
— О, эн женил канаттарлу бütкөн —
Сүүнчи.
О, чечекти де, теректи де сүүндирген
Сүүнчи.

* * *

Канаттуга — уйазы.
Терекке — үстиндеги көк.
Кижиге — адазынын айлы.
Энези, онын кебери,
Керек эмтир. Же жүрүмде
Олор до барар.
Узактагы кыштар кечире
Жаантайын көрүнедигер слер
Түжүмде — адамнын айлы.
Өлгөн энемнин кебери.

* * *

Сүүнчилү тойлордо уулдар кожондозо, —
Энелер көстөринде ырыс.
Жыгылган джигитти нөкөрлөри экелзе, —
Энелер көстөринде ачу-корон.

Энелер көстөринде күски телкемдер де.
Эбиреде јажарган јараш јастар да.
Телекейдин түбегин де, ырызын да билгем.
Оны энелер көстөринде көргөм.

Көк түрктөр Эли төзөгөни керегинде

(Пьесага кыскарта жартамал)

Бу ойында Көк түрктөр Алтайдын тууларында 545 жылда Эл (каандык) төзөгөни керегинде болор. Кыдат тилде Ашина деп сөс “укту-төстү бөрү” дегени. Монгол тилде “бөрү” дегени “шоно”. Бистин түрк алтай тилде – ол Шуну. Наукада бу каганнын ады – Ашина. Өштүлөр бир укты кырып саларда, олордон бир уулчак арткан. Өлзин деп саска чачып ийген уулчакты эне бөрү аргадайла, онон он уул тапкан. Мынайда, Көк-түрктөрдүн энези эне=бөрү тотем кудайлу.

Монгол тилдү калык Төс Монголия јеринде јуртап, көк түрктөрдөн темир ле темир јазалдарла калан јууган. Ёстине олор Кыдаттан Орто Азияга барган Торко-Јибек садулу Јолды колго тудуп, калан јууган. Ол Јолдын јанында јуртаган теленит калыкты олор база кулдаган. Түрк кагандар олорды бойынын јанына тартып, олорды бойынын черүзине кошкон, јадар аймактар берген. Учы түбинде көк-түрктөр темир јуу јепселдү ле кийимдү улу черү төзөйлө, Күнбадыш Вей деп кыдат каандык ла амыр-энчү аайынча 50-јылдык јөптөжү тургузып, тонокчыл Жужан деп каандыкка јоголткон. Онон Орто Азиянын бай городторынын сурактарыла, Торко-Јибектин Улу Јолын јайымдаган. Онон олор бу јолдын коручылары боло берген.

542 жылда олор Улу јорукка атанарда 120 мун кире черү болгон. Көк түрктөр Византияга ёстиги Кавказла јолды апарган. Не дегежин Ирак бойынын јериндеги јолды ширтеген. Көк Түрктөр Орто Азияга келгени, андагы јүрүмге јаан өзүм берген. Кыдатла саду ончо јанынан тыңыган. Торко-Јибек Јолы Кавказ ла Крым ажыра Византияга једе берген. Түрктөрдүн Каганады учы-түбинде туулардан ала Кореяга јетире болгон. Көк түрктөрдүн пассионарный эр-эрчими (энергиязы) эмдиге јетире кайкамчылу. Калыкка ак-айастан берилген мындый турумкай энергияны ат-нерелү билимчи Лев Николаевич Гумилев пассионарный эр-эрчим деп адаган.

Бу ойын-пылага кирген материалдар бу ок автордын

“Древние тюрки” (“Јебрен түрктер”) деп бичигинен алынган. Угурлар-угро-финн калыктар. Олор Эл-Алтай јыжынан ала Урал тууларды ажыра јуртаган калык. Истеми каганнын энези, байла, түндүк Алтайдын тайгалык калыктарынан.

Алтайды эбире калыктар ол өйдө көк түрктерге јаан болужын јетирген. Шоор улус јебреннен бери темир-терстин устары. Көк-түрктердин јуучыл темир кеп-кебеделери учы-түбинде Европага једип, јуучылдар кийими болуп калган туру. Эмди Эл-Алтай Бичик Бирлиги ле бичик чыгармазы ойто јаранар. Јаңы башкараачылар келген. Л.Н. Гумилевтин “Јебрен түрктер” деп бичигин алтай тилге көчүрерин пландаар керек. Бу алтай калыкка сүреен керектү бичик ине. Эмди алтай калык ойгонып, јебрен түүкизин билерге амадайт. “Јебрен түрктер” деп бичик эмди кайда ла јаан суруда.

Паслей Самык

Бажалыктар

«КҮН УУЛЫ», 1964 ЖЫЛ.

Бис — алтай јииттер	5
Күн уулы	7
Революциялу Кубага	9
Марс јалангында	10
Тура тудаачылар	12
Јирме беш јаш	13
Поэттин јүрүми	14
Мүркүттү туулардан	16
Јирменчи чактын кижизи	17
Эмдиги кижилик	19
Мен билерим	21
Өйдин өдүжи	22
Бис экү	23
Сүүш ле түймеен	25
Јайгы воскресник	26
Кайчы, Козын-Эркеш ле бис	29

ЈАШ ЈҮРЕКТИҢ ТҮШТЕРИ

Уйуктаган бала	32
Јаскы таң јымыраган... ..	32
Тымык көстөр	33
Бистин јастар	34
Јерим алкаганым	34
Јаскы түнде	35
Кереес күүн	36
Сенин көстөрин	37
«Кара көстү көөркийим...»	37
«Унчукпас кара көстөр бар...»	37
«Унчукпас тымык көстөрди...»	38
«Салкыны көп салымда...»	38
«Јер-телекейдин улу поэттери...»	39
«Куба чөлдин түбиле...»	39
«Коот соккон көгүсти...»	40
Јиит ийде	41
«Көк аястын алдына...»	41
Энези ле уулы	41
«Айдын чалузы алыс сынғыраган...»	43
Күс	43
«Ак-јарыктын үстиле...»	44
«Јаңыс жүрер бу жүрек...»	44
«Кара суулар шыңыражып...»	44
Туулар бажы	45
Суулар ла туулар	45
Алтай түн	46

Крымда	47
Жараш јерим үстиле	47
Чечек ле жылдыс	47
Алжир (Ўзүк)	48

«ЖАЛКЫН СОККОН ЖҮРЕК», 1967 жыл.

Жалкын соккон жүрек	56
Баштапкы үредүчим	57
Энеме	58
Алтай јас	59
Алкаган сөс	60
Жүрегим	61
Эткеним ас, калас	62
Кар ортозындагы күүк	63
Кышкы аркада	65
Ай ла Алтай	67
Ийиннин тууларында	67
Сүүш	68
Журттагы кату јас	70
Энем мени арбаган... ..	71
Мен бойым	72
Таң алдында	73
«Эртен тура тенери...»	74
Чаңкырлык	74
Мраморлу туулар	75
Түн	76
Кокур үлгер	77
Таскылдар салкыны	78
Меге не керек?	82
Туулардан көрөдим... ..	84
Аржан суу	87
Салкыннын тыны	87
Алтай уулдарыма	88
Матадор	89

ОТ-ЖАЛБЫШ СЫГЫН, 1968 жыл.

От јалбыш сыгын	91
Бир алтай уул... ..	92
Ол күн түнде	93
Кош-Агашта	95
Кандый жараш телекей!	96
Төрөлим	97
Тайгада јоруктаарда	98
Бар терезин јамынган баатыр	99
Быјылгы күскиде	100
Курдаш Толянын күүлелери	100
Јарбынбагар!	102
Бүгүн май	103

Каспанын јииттери	104
Јайгыда эртен тура	106
Ай-сулу	108
Аң-кижи	109
Јүрейн деп!	111
Ойто ло јай	112
Ўйдежү	112
Баатыр жүрек керегинде јанар	113
Јас	115
Диоген	117
Бу болот стенедий салкын	118
Өйгө тең болыгар!	118
Бу түндеги салкын	120
Айдынып болбосто... ..	120
Ойто ло јас... ..	121
Гулливер	122
Эх, көөркийимди сени... ..	123
Улустый улус керек!	123

«ЧЕЙНЕ», 1969 жыл.

Поэт Леонид Мартыновтын куучыны	124
Эртен тура	126
Одус јаш	126
Атту улус	127
Јаштар јаап јат	128
Јайгыда	129
Майманов Тарынчак	130
Каспанын суузы	132
Күүктин үни	133
Бүгүңги түн	134
Кадринде	134
Кадриннинг боочызынан көргөндө... ..	136
Сен	137
Чанкыр чаначылар	137
Микис Теодоракиске	138
«Албатымнын ортодон...»	141
Боро кучкаш	142
О, мен бүдедим... ..	142

«МӨҢКҮЛИК САЛКЫН», 1972 жыл.

Мөңкүлик салкын	144
Лениннинг бичиктерин кычыргамда... ..	145
Ышталган сүмерлер бажына чыгып,	146
Төрөлиме јанар	146
Менин политикам	147
Алтай албатынын өскөни	148
керегинде	148
Чын ырыс	150

Кижини кичеeyли	151
Албатыма таланттар керек!	152
Уулым Эркинге	152
Бистин өбөкөлөрис — жебрен түрктөр	155
Баатырлык кожон	156
Төрөл жеримнин жаражын аяктап	158
«Бу Алтайымды албатымды сүүйдим...»	159
Аттар	160
Жиит специалист нөкөрлөргө	162
Архитектор Айна	163
Эш нөкөриме	164
Эн кару кижиге	165
Горно-Алтайсктын Джиокондазы	165
Чейне деп атту кыска	166
«Кажы ла кыста — Джиоконданын күлүмјизи...»	166
Айдын түнде	167
«Көгүстеги бир жүрек...»	168
Туйуксынган санаалар керегинде	168
Бисти кем базып жат?	169
Бир кезек уулдарга	169
Жай келгени	170
Түндеги теректер	170
Сен мени канайдарын!	171
Желбис (М.Ю. Лермонтов аайынча)	172
Көп сөстөр керегинде	173
Жас келген (Балдарга)	174
Лобош жииттерге ачынганым (Кокур)	175

КАСПА КЕРЕГИНДЕ ҰЛГЕРЛЕР

Каспанын кайчызы калбан өгөөн	175
Каспанын ойынчызы Михаил Мундусовко	177
Каспанын клубында	178
Жайгы каспаны эске алынадым	179
Адамнын колдоры (Поэма)	179
Бистин үй улуска	185
«Он сегизинчи жылдар...»	186
«Одузынчы жылдар...»	186
«Јуу-согуш тужы ой...»	186
«Керсү ле эрлү...»	187
«Ол күч кату өйлөрдө...»	188
«Мен жайгыда ынаарлу тайгалар ортодо...»	189
«Бу улустын...»	190
«Иштенкей бу улус...»	190
«Туулык жебрен јоныс...»	191

Алагун жааш — алтын жааш	193
Мени эбире — телекей	193
Јирме бежинчи съездке уткуул!	193
Баштапкы большевиктерди сананып... ..	194
Поэттер ле революционерлер санаазы	194
Партия ла Революция — байрам	197
Келер ойдин элчизи	197
Сурак ла каруу	197
Ак кар	197
Москва керегинде кожон	198
Көксим — толо кожон	199
Бастыра улус ырысту болгодый	199
Келер ойди сананзам	200
Карагайлар кожоңы	200
Чанкыр үлгер	201
Василий Шукшинниг кереезине	202
Кожон бичиичи Лев Ошанинге, үредүчиме	202
Звездный городокто	204
Кайсын Кулиев ле Расул Гамзатов	205
Нөкөримниг үреткен сөзинен	206
Энемниг эрке кебери... ..	206
Менийи, менийи!	207
Адамнын жүрүми	208
Омар Хайямнын кожоңы	210
Карагыстын кожоңы	211
Кышкыда кыстар	211
Курмангазынын күүлерин угуп... ..	212
Алтайдын ла кижиликтин уулы	213
Арслан ла Гуля	215
Энем, уулым ла мен	216
Јаскы кадындагы куу	217
Прометей чилеп	218
Азербайджан поэт Фикрет Годжага	219
Латиноамерикалык гитара	220
Нөкөриме	220
Мен Алтайымла тудуш... ..	221
Чейне керегинде кожон	222
Озогы Алтайдын сүр-кебери	223
Мен Сибирьден (Евгений Евтушенкодон)	225
Нөкөримниг үлгери аайынча	226
Каспада туман... ..	226
Бис — айда ла анда	227
Јакшылыкка багынып,	227
Јаңы жылла	228
Киленкейим — кинчек... ..	229

Поэзиянын учуры керегинде.....	229
Кей-көөрөмлө, кал-кердендешле	230

ПРИМОРЬЕ. ЖЫЛДЫСТАР ЛА ТОЛКУЛАР ҰНИ

Приморьеле танышканым	230
Таадазында кичинек айылчы	232
Орооныстың коручылары	233
Алкыш сеге, быйанду приморье!	234
Женьшень жытту эзин (Чөрчөк түш).....	235
Талайдын жаказында	237
Анда, кайда да ыраакта.....	239
Талайда ийткин	239
Талайчы ла туучу деп салкындар	241
Бичиичи Күүгей Төлөсөвкө	242
Тегис	243
Приморьеден жанардагы сөс	245

КАРА КӨСТҮ КҰНИЧЕГИМ

Эң бийик ойгор	246
Ұй улустың эң керсүзи	247
Сүүжим кудайлар сыйлаган	247
Эрјинем ле аржаным	247
Күн ле жылдыс	248
Вераның ады аайынча фантазия	248
Жаңыс кандык	249
Сени сүүгеним	250
Карасуудый сен	250

ПОЭТТИҢ КҰЛҰМЈИЗИ. КОКУРЛАР

«Каспа — экинчи Москва»	251
Улалуга јас келгени	252
Эмеен-өгөөн	252
Эске алыныш	252
Эркинниң мечиги	255
Өткөнөөчилер керегинде	255
Алтай баатыр эр Семён Тартыков керегинде сөс (Поэма)	256
Экинчи бөлүк	258
«Мен эмди Слерден јаан...»	258
«Бу Эрчим, бу Ййде...»	258
«Бу — кижги Кижги болуп бүткени...»	258
«Таштың эң беги — алмаз...»	260
«Албаты көбиле эмес, көксиле улу...»	260
«Кандый ырыс — јер үстинде...»	261
Бйлаак балалу айылдажыма	261

«ЭРТЕН ТУРАГЫ КУШТАР», 1980 жыл.

Эртен турагы куштар	262
---------------------------	-----

JҮРЕГИМДЕ — ТЕЛЕКЕЙ

Кычыраачыма	262
Күн-сүүш	263
Кожон ошкош јерим	264
Јалтанбастарды сүүйдим	265
Јайалталар керек!	266
Кижиге — баатыр, көксинде — күн	267
Уулыма бир кереес сөс	268
Эңирде кызыл площадьта	269
Ленин, кижиге, кижилик	270
«Мен эр улусты...»	270
Алтай Россияга бириккени	272
Төрөл Каспа јурт	273
Јебрен өбөкөлөрис	274
Јүстөр жылга	275
Келер өйдө бүдүрөөчилер	276
Браконьерлер Алтайда	277
Кучияктын јуртында	278
Бичиичи нөкөрлөриме	278
Алтай чүмдөөчилер ижин сананып... ..	280
Туулык јииттерге	281
Амыр јайгы түнде	282
Јаскы Кадында айдын јаратта	283
Јүрүмдө	284
Бу ас па, көп пө?	284
Алтай балдар оромдо	285
Јүрүм жүргени — ырысту	286
Айдын түнде Алтай	287
Јайгы Ак-Туру	287
Куулар ла Аза Дарсаямова	289
Алтайым, эл-јоным, ар-бүткеним	289
Алтайдан айрылар арга јок	290
Төрөл тайгалар	291
Јайгы јайлулар	293
Сергек ле соок шуулашкан	293
Алтай тил керегинде сөс	294
Аржанга	297
Нөкөриме	297
Јаңы жыл түнинде	299
Эмдиги Монголия	301
Монгол кожон	301
Алтай — Гималай	302
Махмуд Эсамбаев «Алтын Кудай» деп биеде	303
Јурукчы Николай Чевалков	305
«Јүре берди эки журукчы...»	306
Јүрүм өдүп јат	306

Алтын-Көлдө	306
«Алтын-Көл, Алтын-Көл...»	308
Калыкты не талаар	308
Коргол картошко (Эске алыныш)	308
Көктаман көстөрлү Жаражай	310
Үч жашту уулчак ла алтай литература	311

ТЫНЫМНЫҢ АЛТЫН САДТАРЫ

Тынымнын алтын садтары	312
Качан бирде...	313
Улалу, ак куу, жылдыстар...	315
Сүүжим — жайым куш	315
Кадын жакалай	317
Жаш уулчак тужым	317
Куулгазын Кадын жарадында	319
Жаш тужымнын ангелдери	319
Бир кеберкек кат-бичик	320
Москвадагы жиит туш	321
Түштүк тоорчык-бүлбүл	323
Тверской бульварда япониялык вишня	325
«Япониялык вишняны...»	325

КИЧИНЕК ПОЭМАЛАР

Мөнкү солдаттын сөзи	326
«Эмди менин үстимде...»	329
«Жакшы ла ырысту журтагар слер...»	329
«Жакшы жүрүгөр, жаңы улустар...»	329
Баатыр жүректү алтай кыс	330
«Санук Сакылова, алтай керсү кыс...»	331
Алтайдан жүре берген нөкөриме	332
Чолушман (Поэма)	336
«Мында сенин таайын ...»	336
«Мында улустын чырайы...»	338
«Каран, санаанга кирет пе...»	340
«Күски күн. Күрөң күс...»	340
Куулгазын жаш тужым (Поэма)	342
О, аркага кирзен, бөрүктый чейнелер.	342
«Каспа деп журт андый: тайга-таш...»	343
«Бу жерлердин аттарын ол тушта угуп...»	344

«ОТ-ЭНЕ», 1984 ЖЫЛ.

От-Энеге бажырыш	346
«От-Эне ончонын тынында...»	346
«Отту улус — баатырлар...»	347
«Очоктогы от — айылдын төзи...»	347
«Бу Ак-жарыктын кату ойинде...»	348
«Алдыгарга чөгөдөйдис...»	349

Индира Гандининг керезине	349
Кижиликтин аргадаачызы	351
Амыр, Амыр*, Амыр!	352
Улу тегин кизи керегинде	354
Жииттерге кереез сөзүм	355
төртөн алты Яш	357
Жылдыстар ортодо жылбырагам	358
Азербайджан. Атешгях — от-örgöзи	361
Назым Хикметтин салымы	364
Мустай Каримнин отторы	366
Жабаган боочызы алдында	367
Мустай-аганын отторы	368
Андрей Вознесенскийге самара	368
Йылмаз Гүнейдин от-жүреги	370
Забайкальдеде дацанда	371
Уфада алтын күс	374
Башкортостанды эске алыныш	375
Пани Мария Биелова	376
Үй улуска мактуул сөс	378
Кышкы түндеги жылдыстар	379
Кадын-Бажында	381
Мен — оттон	381
Энемнинг кожоңы	382
Баатырлар орооны	383
Карагайлар шымыранган... ..	383
Менин карьерам — ак-чек кожоңым	385
Кадында өскөн Василий Шукшин... ..	386
Светлана Савицкая ак айаста учат	388
Кышкы турлуларда малчылар	389
Туулык Алтай (Азербайджан үлгерчи Фикрет Годжанан)	390
Жүрүм ле туу	390
Жүрүм берген эл-калык	391
Алтайдын жаражы артсын!	392
Күскиде Кадын тымык аккан жерде	392
Жаш кайыгаш	393
Төрөл городыма	393
Мен тууларыма быйанду	394
Жөмөлтөм — кожоң	394
Улусла мен кожо	396
Бойымнын салымым сананып... ..	396
Жери-журтыма, энеме жанарым	397
Жайгы энгирде жаландарда	398
Сен мени... ..	398
«Аракы — шайтан»	399
Бистин кара санааларыс — жыландар	400
Жутпалардын сөзи	401

Сенин — айлын, менин — айлым.....	402
Аркада болгон учурал (Чөрчөк фельетон).....	403
Түндеги бир сананыш	406
Каспадагы карындаштарга самара	406
Баланын үни	409
Томыртка ла өдүкчи Петр Хасаныч (Балдарга).....	409

ЎРЕДУЧИЛЕРИМНИНГ ҰНДЕРИ

НАЗЫМ ХИКМЕТ

Уулым Мемедке калганчы кат бичигим	410
«Тенистин ўстинде ала булут...»	412
Автобиография	412
«Мен — коммунист...»	414
«Жирменчи съездке келди Ленин...»	415
«Улустын кожондоры улустардан кее...»	415
Баштапкы май.....	416
Чөрчөктөр чөрчөктөри	416
«Түрмеде өткүрген он төрт жыл...»	417
Төрөлим керегинде ойто катап.....	418

КАЙСЫН КУЛИЕВ

Туулык кижининг кожоны	418
Ырыс	419
Сүүнчи	420
«Канаттуга — уйазы...»	420
«Сүүнчилү тойлордо уулдар кожондозо...»	420

Паслей Самык

(Самыков Василий Тордоевич)

Цветы Алтай

Избранное

Стихи и поэмы на алтайском языке

Дизайн обложки Ортоңуловой Е. И.

Редактор Лыкова Р.А.

Худ. редактор Ортоңулова Е. И.

Компьютерная верстка Торбокова Д.С.

Подписано в печать 05.03.2009 Формат 84x108^{1/32}. Бумага офсетная. Печать офсетная. Гарнитура Alt Scool Усл. п.л. 22,68
Уч - изд. л. 22,39 Тираж. 500 экз. Заказ 2774

ГУК Республики Алтай

литературно-издательский Дом «Алтын-Туу»
649000 г. Горно-Алтайск, ул. Чорос-Гуркина, 38

ОАО «Горно-Алтайская типография»
649000 г. Горно-Алтайск, пр. Коммунистический, 35.

270-00

